

HÉ, MIJN KLEUTER IS SEKSUEEL?!

Een exploratieve studie naar onzekerheden bij
moeders over het seksueel getint gedrag van
jonge kinderen

Promotor: prof. dr. Paul ENZLIN
Faculteit Geneeskunde
Departement Neurowetenschappen
Instituut voor Familiale en Seksuologische
wetenschappen

Hasse Forceville

Masterproef aangeboden tot het behalen van de
graad van Master in de seksuologie

augustus 2023

HÉ, MIJN KLEUTER IS SEKSUEEL?!

Een exploratieve studie naar onzekerheden bij
moeders over het seksueel getint gedrag van
jonge kinderen

Promotor: prof. dr. Paul ENZLIN
Faculteit Geneeskunde
Departement Neurowetenschappen
Instituut voor Familiale en Seksuologische
wetenschappen

Hasse Forceville

Masterproef aangeboden tot het behalen van de
graad van Master in de seksuologie

augustus 2023

© Copyright by KU Leuven

Zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van zowel de promotor(en) als de auteur(s) is overnemen, kopiëren, gebruiken of realiseren van deze uitgave of gedeelten ervan verboden. Voor aanvragen tot of informatie i.v.m. het overnemen en/of gebruik en/of realisatie van gedeelten uit deze publicatie, wendt u tot de KU Leuven, Faculteit Geneeskunde Campus gasthuisberg ON2, Herestraat 49 - bus 400, 3000 Leuven. Telefoon +32 (0)16 37 76 68.

Voorafgaande schriftelijke toestemming van de promotor(en) is eveneens vereist voor het aanwenden van de in dit afstudeerwerk beschreven (originele) methoden, producten, schakelingen en programma's voor industrieel of commercieel nut en voor de inzending van deze publicatie ter deelname aan wetenschappelijke prijzen of wedstrijden.

Hasse Forceville, Hé, mijn kleuter is seksueel!? Een exploratieve studie naar onzekerheden bij moeders over het seksueel getint gedrag van jonge kinderen.

Masterproef tot het behalen van de graad van Master in de Seksuologie, augustus 2023.

Promotor: prof. dr. Paul Enzlin

ACHTERGROND: Deze masterproef zoekt een antwoord op de vraag: Hoe beleven moeders het seksueel getint gedrag van jonge kinderen (tussen drie en zes jaar)? Ook al is seksueel gedrag een onderdeel van de normale ontwikkeling van kinderen, roept het bij velen een ongemakkelijk gevoel op. Uit de literatuur blijkt dat spreken over seksualiteit met hun kind voor veel ouders geen gemakkelijke opgave is, en gepaard gaat met gevoelens van schaamte, ongemakkelijkheid en angst voor het oordeel van andere ouders. Wat ouders beleven wanneer hun kleuter zelf seksueel getint gedrag stelt, en hoe ouders daar dan mee omgaan, werd tot op heden nog niet echt bestudeerd, en vormt daarom de focus van dit onderzoek.

METHODEN: Huidig onderzoek bestudeert de beleving van moeders. Na toestemming van de ethische commissie werd een flyer met een uitnodiging voor het onderzoek via een e-mail verstuurd naar alle ouders van kinderen van de drie kleuterklassen van een school nabij Leuven. Er werden acht diepte-interviews, die tussen de 45 en 90 minuten duurden, afgenomen met moeders van kinderen tussen drie en zes jaar. De interviews werden *verbatim* getranscribeerd en vervolgens geanalyseerd met behulp van NVivo.

RESULTATEN: Uit de resultaten bleek dat de intensiteit van het seksuele gedrag, de context waarin het optreedt én of het kind er (al of niet) iemand anders bij betreft, een belangrijke rol spelen in hoe de moeder het gedrag ervaart en hoe ze ermee omgaat. Zelfonderzoek of doelloos met de handen aan de genitalia wrijven vinden de moeders heel normaal, maar gedrag zoals meer gerichte stimulatie, de genitalia tonen of laten aanraken door een ander kind, of met de genitalia spelen in een openbare setting, leidt tot ongemakkelijkheid en angst voor het oordeel van anderen. De moeders vragen zich af of het gedrag wel normaal is, in hoeverre het seksueel is van aard, en wat ze ermee moeten doen. Als er een ander kind bij betrokken was, maken ze zich zorgen over of het wel met toestemming gebeurde. De moeders sussen zichzelf wel door ervan uit te gaan dat alle kinderen dit waarschijnlijk doen en dat het nog niet om echt seksueel gedrag gaat. Ze willen vooral niet dat seksualiteit en genieten van je eigen lichaam taboe zou worden.

De moeders laten hun kind dan ook gewoon doen als het seksueel gedrag stelt, en begrenzen enkel wanneer ze het niet gepast vinden of wanneer er een ander kind bij betrokken is. Ze zetten in op de boodschap 'dit is oké, maar privé' en ondersteunen hun kind in het ontwikkelen van weerbaarheid. Moeders willen in het algemeen graag een open klimaat creëren rond naaktheid en seksualiteit en proberen het gedrag zo veel als mogelijk te normaliseren, vaak omdat ze dat zelf niet hebben ervaren tijdens het opgroeien. Moeders voelen zich achteraf voornamelijk goed bij hun reactie op het gedrag, maar er blijft een onzekerheid. Ze hebben vooral nood aan informatie over seksualiteit bij kinderen en normalisering van het gedrag binnen de maatschappij. Hierin kunnen Kind en Gezin en het CLB een belangrijke rol spelen.

CONCLUSIE: Hoewel seksueel getint gedrag van jonge kinderen bij moeders tot onzekerheid, ongemakkelijkheid en angst voor het oordeel van anderen leidt, trachten ze het zo veel als mogelijk te normaliseren. Een belangrijke beperking aan dit onderzoek is dat de steekproef onvoldoende homogeen was voor wat betreft het seksueel getint gedrag van de kinderen. Vervolgonderzoek kan hierop inzetten en ook de beleving van vaders in kaart brengen.

Hasse Forceville, Hey, my preschooler is sexual?! An exploratory study probing the insecurities of mothers concerning the sexual tinted behavior of their young children

Master thesis presented to obtain the degree of Master in de Seksuologie, August 2023.

Promotor: prof. dr. Paul Enzlin

BACKGROUND: This master's thesis aims to answer the following question: How do mothers experience the sexually tinted behavior of their young children (between three and six years old)? Although sexual behavior is a normal part of the development of children, for many people it evokes feelings of discomfort. Literature shows that addressing the topic of sexuality remains a challenge for parents and is often associated with feelings of shame, discomfort and fear of judgment of other parents. To date, the experience of parents regarding the sexual behavior of their preschoolers and how they handle it, has not been studied thoroughly and therefore constitutes the topic of this master's thesis.

METHODS: Present research focuses on the experiences of mothers. After acquiring permission of the ethical committee, an invitation to participate in this study was sent to all the parents of children attending the first, second or third preschool class of a kindergarden near Leuven. Eight in-depth interviews, lasting between 45 and 90 minutes, were conducted with mothers of children aged between three and six years old. These interviews were transcribed verbatim and analyzed using the data analysis software package Nvivo.

RESULTS: Results indicated that the mother's experience and subsequent actions regarding the sexual behavior of their toddler(s) depend on its intensity, the context in which it takes place together with the possible involvement of others. While self-examination or aimless rubbing of the genitals is perceived as normal, behaviors such as intended stimulation, exposing genitals to or letting genitals get touched by other children, or publicly playing with genitals, result in discomfort and fear of judgment. Mothers ponder whether or not said behavior is normal, whether it is sexual in nature, and how to handle it. When another child is involved, the question of consent is raised. Mothers comfort themselves by assuming the behavior is normal, that it occurs with all children and downplaying its sexual character. They especially want to avoid that sexuality and enjoying one's own body becomes a taboo.

Mothers, therefore, allow their child to continue the sexual behavior, and only intervene when they judge it not appropriate or when other children are involved. They ensure their preschooler that their behavior is okay, but highlight its private nature, and support their children in developing resilience. Generally, mothers aim at normalizing sexual behavior by creating an open environment for nudity and sexuality, often because this was absent in their own youth. Although the mothers are mainly content with their responses, insecurity remains. As such, it is necessary to provide information regarding sexual behavior and normalize child sexuality in society more generally. In this regard, "*Kind en Gezin*" and "*Centrum voor Leerlingenbegeleiding*" (CLB) can play an important role.

CONCLUSION: Despite the fact that sexual behavior of young children results in insecurities, fear of judgment and discomfort for the mothers, they tend to normalize it as much as possible. An important limitation of this research is the heterogeneity of the sexual behavior of the children in the study group. This could be addressed by further research, together with exploring the experience of fathers.

Woord vooraf

Allereerst wil ik de moeders bedanken die hebben deelgenomen aan dit onderzoek voor hun openheid over het seksuele gedrag dat hun kind stelde en over hun eigen beleving daarbij, ondanks het taboe dat er rust op seksualiteit bij kinderen. Het vergt moed om zich aan een onderzoek te wagen over dit thema, zeker voor de moeders bij wie er in hun eigen opvoeding nooit over seksualiteit gesproken werd.

Ten tweede wil ik mijn promotor, professor Paul Enzlin, bedanken voor zijn vertrouwen in mij doorheen dit proces, zijn nauwkeurige feedback, en de 148 uur aan interessante colleges die ik de afgelopen twee jaar van hem heb mogen volgen. Ik denk dat hij vele studenten heeft kunnen aanzetten om op een heel andere manier naar seksualiteit te kijken, en mij heeft hij alleszins geïnspireerd om die houding ook in de klinische praktijk te brengen.

Ten derde bedank ik graag de *sexpeditie*-meiden voor alle steun, plezier en mooie momenten die ze mij gegeven hebben doorheen deze twee masterjaren. Ook mijn lief Aaron en mijn huisgenoten ben ik bijzonder dankbaar, die me er tijdens stressvolle periodes met een warm gebaar telkens weer bovenop wisten te helpen.

Ten slotte hoop ik bovenal dat kinderlijke seksualiteit meer en meer genormaliseerd zal worden binnen de maatschappij. Dit onderzoek vormt mijn bescheiden bijdrage.

Ik denk dan gewoon...

*Oei, dat is vroeg!
Hoe moet ik hiermee omgaan?
Is dat normaal?*

Maar dat kan voor mij wel.

- Moeder met een dochter van drie jaar
die graag met haar vulva speelt in de zetel -

Inhoud

Woord vooraf	iii
Lijst van tabellen	vii
Lijst van figuren	viii
1 Inleiding	1
2 Literatuur	3
2.1 <i>Historisch perspectief op kinderseksualiteit</i>	3
2.2 <i>De seksuele ontwikkeling van jonge kinderen</i>	5
2.3 <i>Ouders en seksuele voorlichting</i>	9
3 Methodologie	12
3.1 <i>Een kwalitatief onderzoeksdesign</i>	12
3.2 <i>Dataverzameling</i>	13
3.3 <i>Beschrijving van de steekproef</i>	15
3.4 <i>Data-analyse</i>	16
4 Resultaten	17
4.1 <i>Seksueel getint gedrag van de kinderen</i>	18
4.1.1 <i>Verkennen en onderzoeken van eigen lichaam en dat van anderen</i>	20
4.1.2 <i>Spelen met of doelgericht stimuleren van eigen genitalia</i>	21
4.1.3 <i>Naakt rondlopen, met blote billen schudden</i>	22
4.1.4 <i>Vragen stellen over seksualiteit</i>	22
4.1.5 <i>Lichamelijke spelletjes</i>	22
4.1.6 <i>Plezier bij aanrakingen tijdens het wassen en verzorging</i>	23
4.1.7 <i>Verliefd</i>	23
4.1.8 <i>Genieten van knuffels en kusjes</i>	24
4.1.9 <i>Context en frequentie</i>	24
4.1.10 <i>Spelletje van uitdagen en reactie uitlokken</i>	24
4.2 <i>Klimaat en houding rond seksualiteit binnen het gezin</i>	25
4.2.1 <i>Openheid rond naakt zijn</i>	27
4.2.2 <i>Openheid rond seksualiteit</i>	27
4.2.3 <i>Praten over seks met de kinderen</i>	27
4.2.4 <i>Vanuit (een gebrek aan) eigen seksuele opvoeding</i>	29
4.2.5 <i>Normaliteit vanuit opleiding, ervaring of herinnering</i>	30
4.2.6 <i>Praten over het seksuele gedrag met anderen</i>	31
4.3 <i>Beleving van het seksueel getinte gedrag</i>	33
4.3.1 <i>Veel vragen en onzekerheid</i>	35
4.3.2 <i>Ongemakkelijkheid, verschieten en angst voor oordeel van anderen</i>	36
4.3.3 <i>Onverwacht en onvoorbereid</i>	37
4.3.4 <i>Zichzelf sussen: 'is (waarschijnlijk) normaal, alle kinderen doen dit'</i>	38
4.3.5 <i>Kinderlijke seksualiteit is nog onschuldig</i>	38
4.3.6 <i>Helemaal oké, zolang enkel op zichzelf of gewoon ontdekken</i>	40
4.3.7 <i>Angst voor misbruik of grensoverschrijdend gedrag</i>	42
4.3.8 <i>Als deel van gehele zoektocht in opvoeding</i>	43
4.3.9 <i>Tegenstrijdige gevoelens</i>	44
4.4 <i>Omgang met het seksueel getint gedrag</i>	45
4.4.1 <i>Laten doen en begrenzen wanneer niet gepast</i>	47
4.4.2 <i>Boodschap 'het is helemaal oké, maar privé'</i>	49

4.4.3	(Proberen) er open over te praten en te normaliseren	50
4.4.4	Vragen naar de beleving of de reden van aanraken	50
4.4.5	Wel of geen gesprekje achteraf	51
4.4.6	Weerbaar maken en ondersteunen in grenzen respecteren	52
4.4.7	Lichaam ontdekken behoort tot hun privacy	52
4.5	<i>Gevoel over de reactie</i>	53
4.5.1	Wel oké, of zelfs goed (want het is niet gemakkelijk)	54
4.5.2	Anders gereageerd dan ik wou	54
4.5.3	In onwetendheid (en onzekerheid) verder ploeteren	55
4.6	<i>Ondersteuningsnoden</i>	55
4.6.1	Nood aan informatie, normalisatie en integratie	56
4.6.2	Specifieke ideeën	58
4.6.3	Zelf mijn weg zoeken	59
5	Discussie	60
5.1	<i>Bespreking van de resultaten</i>	60
5.2	<i>Beperkingen van het onderzoek</i>	62
5.3	<i>Reflectie van de onderzoeker</i>	63
5.4	<i>Toekomstig onderzoek en implicaties</i>	64
6	Conclusie	66
	Referenties	69

Lijst van tabellen

Tabel 1 Seksueel gedrag van kinderen tussen twee en vijf jaar	9
Tabel 2 Overzicht participanten.....	15
Tabel 3 Verschillende fasen van een thematische analyse	16
Tabel 4 Overzicht seksueel getint gedrag dat door moeders werd genoemd	18
Tabel 5 Overzicht van hoofdthema's binnen klimaat en houding rond seksualiteit	25
Tabel 6 Overzicht van hoofdthema's binnen de beleving	33
Tabel 7 Overzicht omgang met het seksueel getint gedrag	45
Tabel 8 Overzicht hoofdthema's binnen gevoel over de reactie.....	53
Tabel 9 Overzicht hoofdthema's binnen ondersteuningsnoden	56

Lijst van figuren

Figuur 1	Fases van de psychoseksuele ontwikkeling	4
Figuur 2	Voorstelling van onderlinge samenhang tussen beleving, gedrag, omgang en klimaat	17
Figuur 3	Thematische map 'Seksueel getint gedrag'	19
Figuur 4	Thematische map 'Klimaat en houding rond seksualiteit'	26
Figuur 5	Thematische map 'Beleving van het seksueel getint gedrag'	34
Figuur 6	Thematische map 'Omgang met het gedrag'	46
Figuur 7	Thematische map 'Gevoel over de omgang'	53
Figuur 8	Thematische map 'Ondersteuningsnoden'	56

1 Inleiding

Seksualiteit bij kinderen roept bij volwassenen vaak een ongemakkelijk gevoel op. Kinderen werden lang als onschuldige wezens beschouwd en verondersteld geen seksuele gedachten of verlangens te hebben (Hawkes & Egan, 2008), en dit beeld blijft tot op de dag van vandaag overheersen. Zo wordt masturbatiegedrag bij baby's bijvoorbeeld regelmatig verkeerdelijk als een epileptische aanval geïnterpreteerd (Fleisher & Morrison, 1990; Wulff et al., 1992) of wordt seksueel getint gedrag als een signaal voor seksueel misbruik beschouwd. Kinderen die slachtoffer zijn (geweest) van seksueel misbruik vertonen inderdaad vaker seksueel getint gedrag dan kinderen die niet misbruikt zijn, en dit gedrag is bovendien ook intenser van aard (Friedrich, 1993; Kendall-Tackett et al., 1993), maar seksueel gedrag louter toeschrijven aan seksueel misbruik is echter een vergissing.

Kinderen zijn seksuele wezens, en de seksuele ontwikkeling is een normaal en zelfs essentieel onderdeel van opgroeien. De meeste kinderen hebben geen geslachtsgemeenschap en brengen elkaar niet tot een orgasme, maar sommige kinderen ontdekken wel hoe ze kunnen masturberen of elkaar kunnen aanraken op manieren die ze seksueel plezierig vinden. Kinderen worden hierin vooral gedreven door nieuwsgierigheid, en richten zich verder op het gehele lichaam als bron van lust of plezier (Zwiep, 2012). Net zoals voor andere ontwikkelingsdomeinen geldt dat kinderen ook in hun seksuele ontwikkeling begeleiding nodig hebben.

Ouders spelen hierin een belangrijke rol, zowel impliciet als expliciet. Het kind leert bijvoorbeeld op een impliciete manier over respect en intimiteit door zijn ouders op een liefdevolle manier met elkaar te zien omgaan (*modelling*), en op een meer expliciete manier door de informatie die ouders geven over seksualiteit, bijvoorbeeld over fijne en niet-fijne plekjes (communicatie). Diiorio et al. (2003) tonen aan dat open communicatie over seksualiteit tussen ouders en hun kinderen positieve gevolgen heeft op de seksuele ontwikkeling. Veel ouders geven echter aan dat ze het ongemakkelijk vinden, schaamte ervaren en/of niet over de kennis en vaardigheden beschikken om goede seksuele opvoeding te geven (Turnbull et al., 2008).

Bij onderzoek naar seksuele opvoeding ligt de focus voornamelijk op adolescenten. Het idee dat seksuele opvoeding ook bij jonge kinderen van belang is, wordt immers niet universeel aanvaard. Er heerst namelijk de overtuiging dat de informatie het kind op ideeën zou brengen.

Ouders blijken het gesprek over seksualiteit¹ liever uit te stellen om de onschuld van hun kind te bewaren (Stone et al., 2012).

Kortom, voor veel ouders vormt de seksuele opvoeding van jonge kinderen een uitdaging, nog meer dan de seksuele opvoeding van adolescenten, maar onderzoek hiernaar is zeer beperkt. Bovendien wordt er vooral gefocust op de informatie die ouders voorzien en minder op hoe ouders met het seksueel gedrag van hun kinderen omgaan. De ervaring van ouders, en meer specifiek de ervaring van moeders, omtrent het (begeleiden van) seksueel getint gedrag vormt dan ook het onderwerp van dit onderzoek. Deze masterproef zoekt namelijk een antwoord op de vraag: 'Hoe beleven moeders seksueel getint gedrag van jonge kinderen (3-6 jaar)?'

In dit onderzoeksverslag wordt eerst een overzicht gegeven van de literatuur over seksualiteit bij jonge kinderen, vertrekkend vanuit een historisch perspectief, om vervolgens de seksuele ontwikkeling van kinderen en seksuele voorlichting binnen het gezin toe te lichten. In Hoofdstuk 3 wordt de methodologie van het onderzoek besproken, en in Hoofdstuk 4 komen de resultaten van de analyse aan bod. Eerst wordt er beschreven welk seksueel gedrag de kinderen binnen het onderzoek stellen en welk algemeen klimaat rond seksualiteit er binnen het gezin heerst, omdat deze factoren een belangrijke rol spelen in de beleving van én de omgang met het gedrag, die in de volgende twee paragrafen worden besproken. Daarna komt nog aan bod hoe de moeders terugkijken op hun reactie en welke ondersteuningsnoden rond (de begeleiding van) het seksueel getint gedrag zij ervaren. Hoofdstuk 5 en 6 vormen ten slotte de conclusie en de discussie.

¹ Uit de literatuur weten we echter het thema seksualiteit best herhaaldelijk wordt besproken naarmate het kind zich verder ontwikkelt en niet beperkt blijft tot één gesprek (Martino et al., 2008).

2 Literatuur

2.1 Historisch perspectief op kinderseksualiteit

Eerst en vooral worden vanuit een historisch perspectief de heen- en weerbewegingen in het denken over kinderlijke seksualiteit geschetst. Hoe er doorheen de geschiedenis naar seksualiteit werd gekeken, speelt immers nog sterk mee in onze huidige blik op het thema, en daarmee ook op het onderzoek dat wordt gevoerd.

In de middeleeuwen was seksualiteit een vanzelfsprekend deel van het leven. Kinderen sliepen samen met hun ouders naakt in één ruimte en vaak in eenzelfde bed, en gingen samen naar badhuizen, waar ook prostitutie plaatsvond (Zwiep, 2012). Kinderen waren regelmatig getuige van seks, maar opvoeders maakten zich hier weinig zorgen over, ze beschouwden hen als kleine volwassenen. Onder invloed van de Kerk, werd seksualiteit in de late middeleeuwen en in de renaissance meer en meer beteugeld en kwam het kuisheidsideaal op de voorgrond. Voor de Kerk was iedere vorm van seksualiteit – behalve seks gericht op voortplanting binnen het huwelijk – zondig (Hoppenbrouwers, 2019).

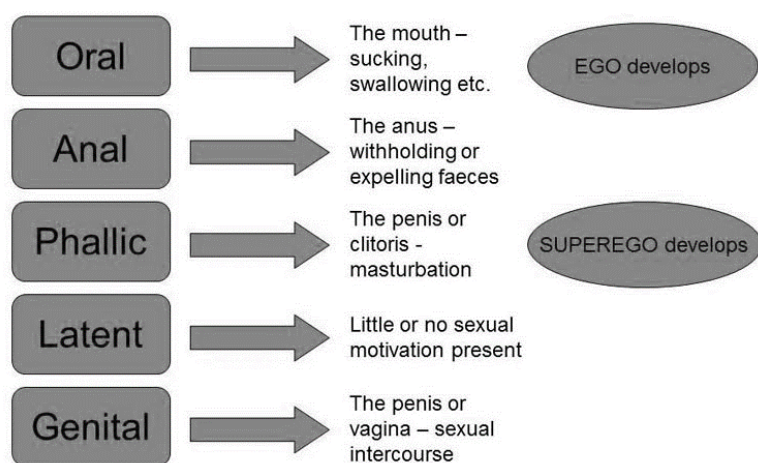
Kinderen werden, vanuit het idee van een ‘erfzonde’, tot in de 18^e eeuw gezien als kwaadaardige wezens die een strikte opvoeding nodig hadden om tot gezonde en morele volwassenen op te groeien (Sauerteig, 2012). Er leefde een grote bezorgdheid over masturbatie bij kinderen en beschouwde dit als moreel ziekelijk (Stolberg, 2000). In de tweede helft van de 18^e eeuw kwam er echter een verschuiving in deze kijk op kinderen, onder andere dankzij de pedagoog Jean-Jacques Rousseau (Sauerteig, 2012). Hij zag kinderen als fundamenteel anders dan volwassenen, met een eigen manier van denken en voelen, en geloofde in hun onschuld.

In de 19^e eeuw werd het beeld van het kwaadaardige kind meer en meer verlaten en ontstond er een nieuw beeld dat ook vandaag nog overheerst, namelijk het onschuldige, asexuele kind. Het uitgangspunt was dat normale kinderen geen seksuele gevoelens of gedachten hadden. Masturbatie werd niet alleen als een moreel, maar ook een medisch en dan voornamelijk psychologisch probleem gezien: geneesheren stelden dat seksuele gedrag bij kinderen pathologisch was en tot krankzinnigheid zou leiden (Hall, 2003). Zo beschreef psychiater Richard von Krafft-Ebing in zijn beroemde boek *Psychopathia Sexualis* (1886, geciteerd in van Driel et al., 2018, p. 16) dat seksuele gevoelens en masturbatie bij kinderen centrale elementen zijn in het ontstaan van perversies.

Rond de eeuwwisseling kwam er meer aandacht voor kinderlijke seksualiteit: seksueel gedrag werd niet meer als pathologisch, maar als een deel van de normale ontwikkeling beschouwd (Sauerteig, 2012). De belangrijkste figuur in deze omwenteling van denken was Sigmund Freud, die in 1905 zijn “*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*” uitbracht. Freud stelde dat de persoonlijkheid zich doorheen de kindertijd ontwikkelt in vijf verschillende psychoseksuele fases: de orale (geboorte tot 1 jaar), anale (1 tot 3 jaar), fallische (3 tot 6 jaar), latente (6 jaar tot puberteit) en genitale fase (puberteit tot volwassenheid) (Mcleod, 2019). In elke fase wordt de seksuele energie op verschillende manieren uitgedrukt via een bepaald lichaamsdeel dat dan de erogene zone vormt (zie Figuur 1 op p. 4 voor een overzicht). Volgens Freud waren de vroege kinderjaren een bijzonder seksuele periode, gezien volgens hem iedereen met bepaalde seksuele² (en agressieve) driften wordt geboren die hij onder controle moet krijgen (Lamb et al., 2018). Het ego en superego ontwikkelen zich doorheen de kindertijd om deze driften te beteugelen en binnen de sociale normen en waarden te kanaliseren (Mcleod, 2019).

Figuur 1

Fases van psychoseksuele ontwikkeling

Noot. Overgenomen van Mcleod, S. (2019)

Een andere belangrijke onderzoeker omtrent kinderseksualiteit is Alfred Kinsey. In 1953 bracht hij het controversiële boek *Sexual Behavior in the Human Female* uit. Hij ontdekte in zijn onderzoek naar het orgasme bij de vrouw dat jonge kinderen en zelfs baby's al in staat zijn tot

² De termen seksueel en erogeen gebruikte Freud in de brede zin. Hij omvatte hiermee alle gedragingen, gedachten en gevoelens die voor het kind plezier zijn (Mcleod, 2019). Dit komt overeen met huidige bevindingen in de literatuur (zie 2.2).

het ervaren van een orgasme (Jain, 2021). Kinsey stelde vervolgens dat kinderen er dus geen schade van zouden ondervinden wanneer een volwassene hen bevredigt en dat pedofilie om die reden niet problematisch was; een stelling die tot grote ophef leidde (Goode, 2011). Hier komen we op een belangrijk aspect van de maatschappelijke weerstand omtrent het thema kinderseksualiteit: als we kinderen als seksuele wezens beschouwen, kan dit dan als argument gebruikt worden om seks tussen kinderen en volwassenen te legitimeren (De Graaf & Enzlin, 2018)?

Aan het einde van de 20ste eeuw en het begin van de 21ste eeuw ontstond er door het opkomende debat over pedofilie meer en meer aandacht voor kinderlijke seksualiteit. Steeds meer zaken van seksueel misbruik kwamen aan het licht en gaven aanleiding tot een reeks onderzoeken naar de nefaste gevolgen van misbruik, de zogenaamde '*miserable literature*' (Sauerteig, 2012). Er werd een duidelijke relatie gevonden tussen seksueel misbruik en seksueel gedrag bij jonge kinderen (Friedrich, 1993; Kendall-Tackett et al., 1993). Kinderen die misbruikt zijn, vertonen frequenter en intenser seksueel gedrag dan kinderen die niet misbruikt zijn (Kendall-Tackett et al., 1993). Het beeld van het onschuldige, asexuele kind nam opnieuw de overhand.

Bancroft (2006) kaart hierbij het volgende probleem aan: seksuele expressie in de kindertijd louter beschouwen als een symptoom van misbruik, vanuit de overtuiging dat kinderen asexuele wezens zijn, laat weinig ruimte voor onderzoek naar de normale seksuele ontwikkeling van kinderen. Er is in vergelijking met onderzoek naar abnormaal seksueel gedrag dan ook zeer weinig onderzoek gevoerd naar normaal seksueel gedrag. Martinson (1976) wijst daarnaast op de onzekerheid en verwarring onder ouders en zorgverleners over wat normaal seksueel gedrag is voor en onder kinderen; gevoelens die worden veroorzaakt door die focus op de link met seksueel misbruik in de literatuur. Veel seksueel getinte gedragingen worden dan ook onterecht als grensoverschrijdend beoordeeld (Roos & De Graaf, 2014). Zulke onzekerheden en onwetendheid bij ouders vormen de focus van deze masterproef. Er wordt echter eerst ingegaan op wat er in de literatuur reeds is beschreven over de normale seksuele ontwikkeling van jonge kinderen.

2.2 De seksuele ontwikkeling van jonge kinderen

Bancroft (2009, geciteerd in Roos & De Graaf, 2014) deelt de seksuele ontwikkeling op in drie componenten: genderidentiteit, intimiteit en relatievorming, en responsiviteit. Deze drie

componenten ontwikkelen zich onafhankelijk van elkaar onder invloed van biologische, psychologische en sociale factoren. Responsiviteit gaat over lichamelijke, inclusief seksuele gevoelens en seksueel gedrag. Roos en De Graaf (2014) stellen dat “het lichamenlijk bewustzijn zich vormt door het exploreren van het eigen lichaam en lichamenlijke contacten, zoals het voelen, aanraken en/of stimuleren van de geslachtsdelen, seksueel getint spel en seksuele gevoelens” (Roos en De Graaf, 2014, p. 3).

Volgens Lamb et al. (2018) hebben kinderen – net als volwassenen – seksuele gevoelens en gedachten. Rademakers et al. (2000) vonden echter dat er gelijkenissen zijn in de nood aan intimiteit en gevoelens van verliefdheid, maar dat de lading en het doel van seksueel gedrag verschilt. Kinderen richten zich veelal op hun gehele lichaam als bron van plezier en ze worden hierbij gedreven door hun nieuwgierigheid (Zwiep, 2012). Bij volwassenen is seksualiteit meer gericht op lust en relatievorming (Roos & De Graaf, 2014). Met andere woorden, de betekenis van seksueel getint gedrag is vermoedelijk niet hetzelfde voor kinderen en voor volwassenen.

Kinderen kunnen al zeer vroeg seksueel getint gedrag stellen. Immers, de seksuele ontwikkeling start al voor de geboorte. Op een echografie werd al een erectie waargenomen bij mannelijke foetussen nog voor 16 weken zwangerschap (Jakobovits, 2001). De fysiologie van seksualiteit wordt als het ware al ‘geoefend’ nog voor een kind ter wereld komt. Vanaf de geboorte hebben baby’s een sterke behoefte aan lichamenlijk contact. Ze genieten van knuffelen via hun grootste lustorgaan, namelijk de huid. Het geeft hen een gevoel van veiligheid en geborgenheid, en legt de basis voor een veilige hechtingstijl (Yoshida & Funato, 2021).

Baby’s verkennen de wereld en hun eigen lichaam door voorwerpen of lichaamsdelen in hun mond te steken (Rochat, 1989). Vanaf ongeveer zes maanden raken jongens en meisjes hun eigen geslachtsdelen aan (Zwiep, 2012). Dit gebeurt dan nog per toeval: de baby ervaart hierbij een prettig gevoel (jongetjes kunnen hierbij ook een erectie krijgen), maar is cognitief nog niet in staat om dit plekje te onthouden voor een volgende aanraking. Baby’s van 16 maanden kunnen wel doelgericht hun penis of vulva opzoeken en hierbij het prettige gevoel van eerder herkennen (Zwiep, 2012). Sommige kindjes ontdekken hoe ze kunnen masturberen. Het kindje vertoont hierbij gelijkaardige symptomen van opwinding als een volwassene: verhoogde ademhaling, een blos op hun wangen, kreunende geluiden van plezier (Fleisher & Morrison, 1990). Nechay (2015) wijst op de verscheidenheid van masturbatiegedrag: vaak gebeurt het zonder manuele stimulatie van de geslachtsdelen, bijvoorbeeld door heen en weer te bewegen

in een autostoeltje. Hierdoor³ wordt zelfstimulerend gedrag vaak verkeerdelijk als een aanval van epilepsie of buikpijn geïnterpreteerd (Livingston et al., 1975; Fleisher & Morrinson, 1990).

In hun tweede levensjaar worden kinderen nieuwsgierig naar de geslachtsdelen van anderen, bijvoorbeeld ouders, broers of zussen, en ontdekken de verschillen met hun eigen lichaam (Schuhrke, 2000). Hun nieuwsgierigheid leidt er vaak toe dat ze de borsten of geslachtsdelen van anderen willen bekijken en aanraken (Rosenfeld et al., 1986). Kennis over seksualiteit is op deze leeftijd nog zeer beperkt. Vanaf twee jaar stellen kinderen hier vragen over, bijvoorbeeld over de verschillen tussen jongens en meisjes, zwangerschap en geboorte (Brilleslijper-Kater, & Baartman, 2000). Kinderen interpreteren fysieke intimiteit onder volwassenen vanuit hun eigen ervaringen en benoemen het gedrag van volwassenen niet als iets seksueels (bijv. een kind dat twee volwassenen ziet vrijen, zal dit eerder als een bijzondere turnoefening beschouwen).

Friedrich et al. (1991) bestudeerden bij 880 kinderen tussen de 2 en 12 jaar, die niet seksueel misbruikt waren, het seksuele gedrag aan de hand van de *Child Sexual Behavior Inventory* (CSBI), die door hun moeder werd ingevuld. Zij vonden dat jongere kinderen meer seksueel gedrag stelden dan oudere kinderen. Zwiép (2012) stelt dat dit te maken heeft met het groeiende schaamtebesef naarmate kinderen bepaalde normen en waarden over seksualiteit internaliseren. Friedrich et al. (1991) vonden dat meer dan de helft van de kinderen tussen de twee en de zes jaar thuis hun geslachtsdelen aanraken en hun kleren uitdoen voor anderen, ongeveer de helft raakt de borsten van vrouwen aan en zoent met andere kinderen of volwassenen die niet hun familie zijn. Ongeveer een kwart van de kinderen toont zijn/haar geslachtsdelen aan volwassenen en raakt zijn/haar geslachtsdelen in het openbaar aan. Iets minder dan een kwart van de kinderen masturbeert. In dit onderzoek werden ook gedragingen geobserveerd die voorheen als abnormaal werden beschouwd, zoals de mond op geslachtsorganen duwen, masturberen met een object of voorwerpen in de vagina of anus duwen, weliswaar in geringe mate (0.4%, 0.8% en 2.8% respectievelijk).

Drie jaar later voerden Oostveen et al. (1994) een gelijkaardige studie uit in Nederland: ze lieten 362 ouders het seksuele gedrag van hun kind tussen vijf en zes jaar scoren. Een groot aantal seksuele gedragingen (vooral exploratie van eigen het lichaam en de eigen lustgevoelens) werd geobserveerd,. Daarnaast werd in geringe mate ook 'volwassen' seksueel

³ En vooral: door het overheersende beeld van het aseksuele kind en het taboe op masturbatie bij kinderen, zoeken we al snel naar andere verklaringen voor dit soort gedrag.

gedrag geobserveerd, zoals dat het kind zijn tong uitsteekt bij het kussen, anderen probeert uit te kleden of vraagt om seksuele handelingen uit te voeren, opnieuw bij kinderen zonder een geschiedenis van seksueel misbruik. De onderzoekers vonden verder dat jongens hun eigen geslachtsdelen meer aanraken en meer seksueel getinte taal gebruiken dan meisjes. Bij meisjes werden gedragingen als 'flirtend praten', 'doktertje spelen' en 'moeders borsten aanraken' dan weer vaker gezien.

Tabel 1 op p. 9 geeft een overzicht van het seksueel gedrag van kinderen tussen twee en vijf jaar oud, waargenomen door ouders in een recenter onderzoek (Roos & De Graaf, 2014). De vraag stelt zich dan welk gedrag als normaal dan wel abnormaal moet worden beschouwd, of met andere woorden: welk gedrag we op basis van de prevalentie "leeftijdsadequaat" kunnen noemen. Bij het *Vlaggensysteem* van Sensoa ligt de grenswaarde op 20%, een standaarddeviatie onder het gemiddelde. Als meer dan 20% van de kinderen het gedrag vertoont, beschouwen we het als leeftijdsadequaat. Volgens Friedrich et al. (1998) zou gedrag dat bij een op de vijf kinderen voorkomt, namelijk een functionele rol spelen in de ontwikkeling. Met deze grenswaarde zouden veel seksueel getinte gedragingen van het onderzoek van Roos en De Graaf (2014) echter als niet leeftijdsadequaat worden beschouwd, die Zwiep (2012) en Detavernier et al. (2013) wel als normaal beschrijven, zoals bijvoorbeeld de geslachtsdelen ergens tegenaan wrijven. In veel andere classificatiesystemen wordt de grenswaarde op 5% gelegd, wat in het geval van seksueel getint gedrag meer aangewezen lijkt.

Friedrich (1993) toont aan dat uitzonderlijk seksueel gedrag een signaal kan zijn van seksueel misbruik. Maar het is belangrijk om te bevestigen dat ook het meest uitzonderlijke gedrag onschuldig kan zijn en gedreven wordt door nieuwsgierigheid, wat op zich een teken is van een gezonde seksuele ontwikkeling (Detavernier et al., 2013). Daarnaast kan ook veelvoorkomend gedrag wel een signaal zijn van seksueel misbruik, als het uitzonderlijk frequent (bijvoorbeeld compulsief masturberen) wordt gesteld.

Tabel 1*Seksueel gedrag van kinderen tussen twee en vijf jaar*

	Kinderen 2-5 jaar (%)
Raakt thuis de geslachtsdelen aan	89.8
Raakt buitenshuis de geslachtsdelen aan	36.1
Wrijft met hand over geslachtsdelen	39.1
Wrijft iets tegen de geslachtsdelen (bijv. knuffel of kussen)	17.4
Wrijft met geslachtsdelen ergens tegenaan (bijv. knie of stoel)	10.6
Laat de geslachtsdelen aan kinderen zien	8.0
Laat geslachtsdelen aan volwassenen zien	7.6
Raakt geslachtsdelen van een ander kind aan	6.4
Raakt de borsten van de moeder of een andere vrouw aan	68.5
Is nieuwsgierig naar mensen die bloot zijn of zich uitkleden	67.7
Is nieuwsgierig naar foto's van blote mensen	13.6
Speelt 'doktertje' (elkaars lichaam onderzoeken)	27.0
Is zeer nieuwsgierig naar kinderen van het andere geslacht	35.9
Is wel eens verliefd geweest	27.7
Geeft andere kinderen een kusje	84.0
Steekt de tong uit de mond als iemand een kusje geeft	16.8
Stelt vragen over seksualiteit	34.1
Roept vieze woorden	84.1
Danst verleidelijk (heupwiegen, billen draaien)	49.8
Tekent geslachtsdelen en/of borsten	11.6
Doet alsof poppen of knuffels met elkaar vrijen	4.8
Probeert anderen uit te kleden	5.6

Noot. Weergegeven is het percentage van ouders dat 'minstens 1 keer per maand' tot 'dagelijks' gedrag heeft gezien in het afgelopen half jaar. Overgenomen uit Roos en De Graaf (2014, p. 232-233).

Uit een onderzoek van Friedrich et al. (2000) blijken culturele factoren verder van invloed op het seksuele gedrag van jonge kinderen: in Nederland werd meer seksueel gedrag geobserveerd dan in de Verenigde Staten. De onderzoekers vonden een samenhang met naaktheid binnen het gezin. De context en de seksuele voorlichting die kinderen krijgen, is dan ook van groot belang voor de seksuele ontwikkeling van kinderen, en vormen het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

2.3 Ouders en seksuele voorlichting

Kinderen moeten doorheen hun seksuele ontwikkeling allerlei capaciteiten ontwikkelen, zoals bewustwording van hun lichaam, leren omgaan met intimiteit en seksualiteit, een positief zelfbeeld ontwikkelen, grenzen leren aangeven en respecteren, etc. (Zwiep, 2012). Maar dit doen ze niet alleen: het kind bouwt kennis, attitudes en waarden op aan de hand van seksuele socialisatie en seksuele opvoeding (Stone et al., 2012). Kinderen geven zelf ook actief vorm aan hun seksuele opvoeding, bijvoorbeeld door vragen te stellen als: 'Waar kom ik vandaan?'

(Martin & Torres, 2013). Het is een dynamisch en collaboratief proces tussen kind en opvoeder. Kinderen hebben daarnaast ruimte nodig om ervaringen op te doen en te experimenteren op vlak van seksualiteit (Zwiep, 2012).

Ouders spelen in de seksuele opvoeding van jonge kinderen een belangrijke rol (Stone et al., 2013; Martin & Luke, 2010). Ze leren kinderen de delen van hun lichaam, inclusief geslachtsdelen, te benoemen (Martin et al., 2010) en veel ouders leren hun kinderen over fijne en niet fijne aanrakingen en hoe ze dit kunnen aangeven (Martin & Luke, 2010). Op die manier helpen ze hun kinderen om weerbaarheid te ontwikkelen. Ballard en Gross (2009) vonden echter dat ouders in gesprek met jonge kinderen vooral focussen op de biologische aspecten van seksualiteit en minder op het relationele aspect. Stone et al. (2012) wijzen op het risico dat een nauwe focus op de biologische aspecten van seksualiteit ervoor kan zorgen dat andere componenten zoals zelfvertrouwen, percepties van gender en je goed voelen in je lichaam, achterwege worden gelaten. Vrijen en plezier blijven ten slotte meestal onbesproken (Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000; Volbert, 2000).

De meeste ouders vinden het wel degelijk belangrijk om aan jonge kinderen seksuele opvoeding te geven (Robinson et al., 2017; Turnbull, 2008). Veel ouders missen echter de vaardigheden en de kennis om over seksualiteit te spreken, en worstelen met gevoelens van schaamte en ongemakkelijkheid (Turnbull, 2008). Stone et al. (2012) deden aan de hand van focusgroepen een exploratieve studie naar de uitdagingen rond seksuele opvoeding van jonge kinderen (tussen 3 en 7 jaar) en redenen om niet over seksualiteit te praten. Uit de thematische analyse bleek dat de ouders de nood voelden om de 'onschuld' van hun kinderen te beschermen, in het bijzonder van jonge meisjes. Ze gaven aan liever te wachten tot de kinderen oud genoeg zijn om bepaalde dingen uit te leggen. Verder bleek uit de analyse dat ouders met hun kinderen over seksualiteit praten in het algemeen ongemakkelijk vinden. Dit thema werd ook teruggevonden in een onderzoek met semi-gestructureerde interviews door Christensen et al. (2016). De ouders in dit onderzoek haalden bovendien aan dat hun eigen ouders het nooit met hen besproken hadden. Een laatste thema dat in het onderzoek door Stone et al. (2012) naar boven kwam, was dat de ouders bang waren om veroordeeld te worden door andere ouders.

Bovenstaande onderzoeken focussen echter enkel op de informatie die ouders aan hun kinderen geven wat betreft seksualiteit. Over de omgang met seksueel getint gedrag is bijzonder weinig literatuur terug te vinden, alhoewel we weten dat dit een belangrijk onderdeel is van de seksuele ontwikkeling (zie 2.2). Vermoedelijk heeft dit te maken met het taboe dat

rust op kinderlijke seksualiteit. Uit een gedateerde interviewstudie met ouders van kinderen tussen de 3 en 11 jaar oud (Gagnon, 1985) bleek dat de meeste ouders wel accepteren dat hun kinderen masturberen. Minder dan de helft van de ouders wilden echter dat hun kinderen als jongvolwassene een positieve houding zouden ontwikkelen ten opzichte van masturbatie, en ook een aanzienlijk deel van de ouders reageerde negatief wanneer ze merkten dat hun kind masturbeert.

Gezien het gebrek aan onderzoek over het omgaan met kinderlijke seksualiteit en de ervaring van ouders hierbij, luidt de onderzoeksvraag die in deze masterproef centraal staat: *'Hoe beleven ouders het seksueel getint gedrag van jonge kinderen (3-6 jaar)?'*

3 Methodologie

3.1 Een kwalitatief onderzoeksdesign

De beleving van ouders over het seksuele gedrag van hun kinderen is een thema dat tot op heden niet of nauwelijks bestudeerd is. Als er nog onvoldoende (diepgaande) kennis voorhanden is om een bepaald onderwerp te begrijpen, is kwalitatief onderzoek aangewezen (Fossey et al., 2002). Denzin en Lincoln (2000, geciteerd in Howitt, 2016, p. 7) geven als belangrijke kenmerken van kwalitatief onderzoek onder andere het belang van rijke data, aandacht voor het individuele perspectief en aandacht voor de beleving van het dagelijks leven. Kwalitatief onderzoek heeft als doel om gedetailleerde, beschrijvende data te verkrijgen. De rijkheid van de data is dan ook belangrijker dan de betrouwbaarheid ervan. Het gebruik van diepte-interviews of focusgroepen zorgt er verder voor dat er meer aandacht is voor het individuele perspectief (*idiografisch*), dan voor een vergelijking tussen twee groepen op een zekere dimensie (*nomothetisch*). Ten slotte brengt kwalitatief onderzoek, in tegenstelling tot kwantitatief onderzoek, aspecten van het dagelijkse leven van participanten veel meer in kaart. Kwalitatieve onderzoekers proberen hierbij het fenomeen dat ze bestuderen zo veel mogelijk vanuit het perspectief van diegenen die worden onderzocht, te begrijpen, maar accepteren hierbij dat het onmogelijk is om hun eigen perspectief volledig aan de kant te schuiven (Elliot et al., 1999).

Met de keuze voor kwalitatief onderzoek gaan ook een aantal filosofische aannames gepaard. Onderzoek vertrekt namelijk vanuit een bepaalde epistemologie of visie op het vergaren van kennis. Een objectivistische epistemologie stelt dat er een concrete realiteit bestaat, onafhankelijk van onze denkprocessen als onderzoeker, die we door ze goed te bestuderen kunnen kennen en beschrijven (Daly, 2007). Volgens de subjectivistische epistemologie is alle kennis echter geconstrueerd, met andere woorden objectieve waarheid bestaat niet. Dit wil niet zeggen dat het onmogelijk is om kennis te vergaren, maar het subjectivisme accepteert dat kennis verschilt afhankelijk van het perspectief en de context. Daly (2007) wijst erop dat het logisch lijkt om kwalitatief onderzoek simpelweg te linken aan een subjectivistische epistemologie, maar in feite gaat het om een continuüm waarbij bepaalde onderzoeken zich meer in de richting van objectivisme situeren en andere meer in de richting van subjectivisme.

Zo stellen Cambell et al. (2013) bijvoorbeeld dat interbeoordelaarsbetrouwbaarheid een belangrijke indicatie is voor de betrouwbaarheid van een kwalitatieve analyse. De gegevens worden door meerdere onderzoekers geanalyseerd om de invloed van een individuele

subjectieve interpretatie tot een minimum te beperken. De nadruk op een 'correcte' interpretatie van de data vertrekt eigenlijk vanuit de objectivistische overtuiging dat er bepaalde patronen zijn in de data die we kunnen 'ontdekken' (Daly, 2007). Starks en Trinidad (2007) zien de onderzoeker daarentegen als het instrument van de analyse: bij het coderen en samenvoegen van codes tot thema's maakt hij keuzes en interpretaties. Thema's 'drijven niet zomaar naar boven', de onderzoeker zoekt en creëert ze als het ware (Braun & Clarke, 2006). Huidig onderzoek situeert zich op het continuüm eerder richting het subjectivistische uiteinde. Als criterium voor de kwaliteit worden systematisch werken en transparantie vooropgesteld, waarbij de onderzoeker duidelijk uitlegt wat hij doet en waarom en hoe hij dat doet (Attride-Stirling, 2001; Malterud, 2001).

3.2 Dataverzameling

Het onderzoeksvoorstel werd voorgelegd aan de Ethische Commissie van de KU Leuven en vervolgens goedgekeurd (gunstig advies zie Bijlage 1). Vervolgens werd er overgegaan op de participantenwerving. De onderzoeker contacteerde hiervoor de directrice van een school in een deelgemeente van Leuven. Aan de hand van een flyer (zie Bijlage 2) werden moeders uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek over hun beleving bij het seksueel gedrag van hun kleuter. De coördinator van de kleuterschool stuurde deze flyer via e-mail naar alle ouders van kinderen in de eerste, tweede en derde kleuterklas. Aangezien moeders een belangrijkere rol spelen in de seksuele opvoeding dan vaders (Diiorio et al., 1999), en met het oog op het bekomen van een homogene steekproef, koos de onderzoeker toch om de steekproef af te bakenen tot moeders van kleuters tussen drie en zes jaar.

Moeders die geïnteresseerd waren, konden een e-mail sturen naar de onderzoeker voor meer informatie dan wel om deel te nemen aan het onderzoek. Het initiatief tot deelname lag met andere woorden bij de participanten zelf. Deze manier van participantenwerving kan ertoe leiden dat voornamelijk moeders reageren die minder barrières voelen om over seksualiteit bij hun kinderen te spreken, zich niet onzeker voelen over hun omgang met het thema, of al voldoende kennis hebben over de seksuele ontwikkeling. Dit is in het kader van dit onderzoek een minder relevante groep dan ouders die worstelen met onzekerheden over het seksuele gedrag van hun kind en bepaalde ondersteuningsnoden hebben in de seksuele opvoeding. Zoals hierboven in de literatuurstudie werd beschreven (zie 2.3), blijkt echter dat veel ouders dit een lastig thema vinden. Bovendien is het ook mogelijk dat net de ouders die wel met vragen zitten, zouden deelnemen.

Waar het interview plaatsvond, hing af van de voorkeur van de participanten: thuis of in een lokaal op de school. Zes van de interviews vonden plaats in de woning van de participant en één van de interviews gebeurde in een lokaal op de school. Één interview vond wegens een drukke agenda op verzoek van de participant plaats in haar kantoor. Belangrijk was vooral dat het interview in een rustige ruimte kon doorgaan waar niemand kon storen. De interviews duurden gemiddeld 1 uur en 8 minuten, waarvan het kortste interview 43 minuten duurde en het langste 1 uur en 34 minuten. De interviews werden opgenomen en *verbatim* getranscribeerd. De gegevens werden geanonimiseerd vooraleer de data-analyse van start ging, en een half jaar na het onderzoek werden de opnames verwijderd.

Aan het begin van het interview kaderde de onderzoeker kort het onderwerp en doel van het onderzoek.⁴ Ze benoemde hierbij uitdrukkelijk dat sommige kinderen wel eens masturberen of seksuele spelletjes spelen met andere kinderen, en zo hun eigen lijfje en dat van anderen ontdekken. Ze vulde aan dat dit deel is van de normale seksuele ontwikkeling, maar dat ouders soms niet goed weten hoe ze hiermee moeten omgaan of zich er zorgen over maken. Door het gedrag zelf expliciet te benoemen en te normaliseren, trachtte de onderzoeker om een zo veilig mogelijke sfeer te creëren voor participanten om te kunnen spreken over de seksualiteit van hun kind.⁵ Ze lichtte vervolgens kort het verloop van het onderzoek toe en nam samen met de participanten het toestemmingsformulier door (zie Bijlage 4). Indien beiden akkoord gingen, werd het formulier ondertekend, werd de opnameapparatuur aangezet en ging het interview van start.

De onderzoeker startte met een korte kennismaking, waarbij er gevraagd werd naar de gezinssituatie, het werk en de opleiding, en de leeftijd van de participanten. Vervolgens ging de onderzoeker over op de inleidende vraag: “Ik heb begrepen dat x / één van de kindjes soms seksueel getint gedrag stelt. Kan je me daar meer over vertellen?” om hier in de eerste plaats meer zicht op te krijgen. Dan werd er overgegaan op de hoofdvraag: “Hoe voelde jij je hierbij als ouder?” De onderzoeker vroeg verder naar hoe de participanten hiermee zijn omgegaan, hoe ze zich voelden bij hun reactie, en ten slotte naar wat zij dachten dat hen als ouder zou kunnen helpen wanneer hun kind seksueel getint gedrag vertoont (“Hoe ben je hiermee omgegaan?” “Hoe voel je je bij je reactie?” “Wat denk je dat je als ouder zou kunnen helpen wanneer je kindje seksueel gedrag vertoont?”). De onderzoeker hoefde zich hierbij niet strikt aan deze volgorde te houden. Het gesprek was organisch van aard, waarbij er werd

⁴ Zie Bijlage 3 voor het volledige interviewprotocol

⁵ De onderzoeker ging doorheen het interview wel zorgzaam om met mogelijke aarzelingen of drempels die de participanten ervoeren in het spreken en volgde hierbij hun tempo.

voortgebouwd op de antwoorden van de participanten. Aan het einde van het interview werden de participanten bedankt en werd er gevraagd of zij nog vragen hadden voor de onderzoeker. Als ze nog verdere informatie wensten over het omgaan met kinderlijke seksualiteit, probeerde de onderzoeker hier in de mate van het mogelijke op te antwoorden en/of verwees de onderzoeker hen door naar de website sensoa.be of raadde hen aan het boekje 'doktertje spelen' van Detavernier et al. (2013), een boekje over lichamelijkeheid bij jonge kinderen voor ouders en opvoeders, aan te schaffen.

3.3 Beschrijving van de steekproef

De inclusiecriteria waren: (1) moeder zijn van een kind tussen drie en zes jaar; en (2) de Nederlandse taal spreken. In totaal reageerden er 17 ouders op de uitnodiging, maar slechts acht moeders namen effectief deel aan het onderzoek (zie Tabel 2). Drie ouders voldeden niet aan de selectiecriteria, omdat ze vader waren of geen Nederlands spraken. Zes moeders haakten echter af tijdens het verdere mailverkeer met extra informatie over het onderzoek. Het taboe rond het onderwerp was met andere woorden merkbaar in de participantenwerving. Één moeder gaf expliciet aan dat ze zich er toch niet goed bij voelde om deel te nemen.

Tabel 2

Overzicht participanten

	Leeftijd	Opleiding	Kinderen	Partner
Moeder 1-M4	34 jaar	Master	1 dochter (4j)	Ja
Moeder 2-M5	38 jaar	Bachelor	1 dochter (5j)	Ja
Moeder 3-M3J2	32 jaar	Bachelor	1 dochter (3j) en 1 zoon (2j)	Ja
Moeder 4-J6M5	35 jaar	Master	1 zoon (7j) en 1 dochter (5j)	Ja
Moeder 5-M4M3	39 jaar	Master	2 dochters (5j en 3j)	Ja
Moeder 6-M8M4	40 jaar	Master	2 dochters (8j en 4j)	Ja
Moeder 7-M10M8M5M3	38 jaar	Master	4 dochters (10j, 8j, 5j, 3j)	Ja
Moeder 8-M7M4	37 jaar	Master	2 dochters (7j en 4j)	Ja

De leeftijd van de participerende moeders varieerde van 32 tot 40 jaar ($M = 36.63$). Twee moeders hadden één kind, vijf moeders hadden twee kinderen en één moeder had er vier. Opvallend was dat deelnemers bijna allemaal enkel dochters hadden, slechts twee moeders hadden ook een zoon. Alle moeders waren hoogopgeleid: zes moeders hadden een masterdiploma, twee moeders een bachelordiploma. Ze hadden ook allen een partner. Één moeder was gescheiden en deed aan co-ouderschap met de vader van de kinderen, maar had ook een nieuwe partner. Bij alle participanten was Nederlands de moedertaal, behalve bij één

moeder. Deze moeder sprak echter voldoende goed Nederlands om het interview te kunnen afnemen. Alle moeders waren woonde in een deelgemeente van Leuven, waar ook de school zich situeerde.

3.4 Data-analyse

De interviews werden geanalyseerd aan de hand van een thematische analyse met behulp van NVivo. De thematische analyse is een methode om bepaalde patronen of thema's te identificeren en analyseren binnen een gegeven set van data, en deze thema's bovendien te beschrijven en onder te brengen in een georganiseerde structuur. Braun en Clarke (2006) wijzen op het recursieve karakter van de thematische analyse. Het is geen lineair proces, maar een proces waarbij de onderzoeker flexibel heen en weer beweegt over de verschillende stappen om tot een codeboom te komen die goed bij de data past. Tabel 3 geeft een overzicht van de verschillende fasen van een thematische analyse.

Volgens de principes van Braun en Clarke (2006) werden de interviews eerst nauwgezet gecodeerd en werden deze codes vervolgens samengebracht tot sub- en hoofdthema's onder zes verschillende pijlers of onderwerpen. Gaandeweg werden bepaalde codes toch naar een ander thema gebracht en gaf de onderzoeker dat thema een nieuwe naam die beter met de data overeenkwam, resulterend in een 'thematische map'.

Tabel 3

Verskillende fasen van een thematische analyse

Fase	Beschrijving
1. Vertrouwd raken met de data	Transcriberen, lezen en herlezen, initiële ideeën noteren
2. Initiële codes toekennen	Interessante elementen van de data op systematische wijze coderen over de gehele dataset
3. Thema's zoeken	Codes samenbrengen onder mogelijke thema's
4. Thema's herzien	Nakijken of de thema's kloppen, zowel met de gecodeerde extracten, als met de gehele dataset, bekomen van een thematische 'map'
5. Thema's definiëren en benoemen	Elk thema en het algehele 'verhaal' van de analyse verfijnen, waarbij elk thema een duidelijke definitie en naam krijgt
6. Rapporteren	Selectie van levendige, sprekende fragmenten, laatste analyse van deze fragmenten, terugkoppelen naar de onderzoeksvraag en literatuur, verslaggeving van de analyse

Noot. Overgenomen uit Braun en Clarke (2006, p. 87).

4 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de gevonden thema's en subthema's beschreven onder zes verschillende pijlers. Alvorens in te gaan op de beleving van het seksueel getint gedrag en de omgang ermee, wordt er een analyse gegeven van het seksueel getint gedrag dat de kinderen van de moeders die aan dit onderzoek deelnemen, stellen (4.1), en een analyse van het algemene klimaat dat er in de gezinnen leeft rond seksualiteit (4.2). Deze twee factoren spelen immers een belangrijke rol in de beleving van (4.3) en de omgang met (4.4) het seksueel getint gedrag, die het derde en vierde onderdeel vormen van dit hoofdstuk. Figuur 2 geeft een vereenvoudigd overzicht van de samenhang tussen de verschillende factoren. Ten slotte worden de resultaten rond het gevoel over de omgang met het gedrag (4.5) en de ondersteuningsnoden die de moeders ervaren (4.6), beschreven.

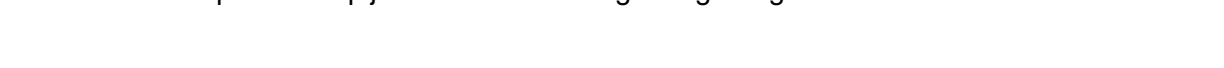
Figuur 2

Voorstelling van de onderlinge samenhang tussen de beleving, het gedrag, de omgang en het klimaat rond seksualiteit

4.1 Seksueel getint gedrag van de kinderen

De beleving van het seksueel getint gedrag, en hoe de ouder ermee omgaat, hangt sterk af van de frequentie, de intensiteit, de context waarin en bij wie het kind het gedrag stelt. Daarom wordt er eerst dieper ingegaan op welk gedrag de kinderen van deze moeders die aan dit onderzoek participeerden precies stellen. Tabel 4 geeft een overzicht van het seksueel getint gedrag en in hoe veel interviews het gedrag aan bod kwam.

Het gaat om een waaier aan verschillende gedragingen, variërend van interesse in het verschil tussen jongens en meisjes tot zichzelf genitaal stimuleren met gevoelens van bevrediging als doel. Een aantal moeders die meerdere kinderen hebben, merkt ook op dat kinderen heel erg van elkaar verschillen in het gedrag dat ze stellen. Moeder 7- M10M8M5M3 vertelde bijvoorbeeld: *Bij mijn... bij mijn kleuter van vijf, merk ik minder seksueel gedrag op eigenlijk. Ja, maar ja, dat is elk kind an sich zeker, de oudste had dat ook veel minder als de tweede, ja.* Verder wordt er in deze paragraaf nog ingegaan op de context waarin de kinderen het gedrag voornamelijk stellen, en de interactionaliteit van het gedrag. Figuur 3 op p. 20 toont de thematische map voor de pijler 'welk seksueel getint gedrag stelt het kind?'.

Tabel 4

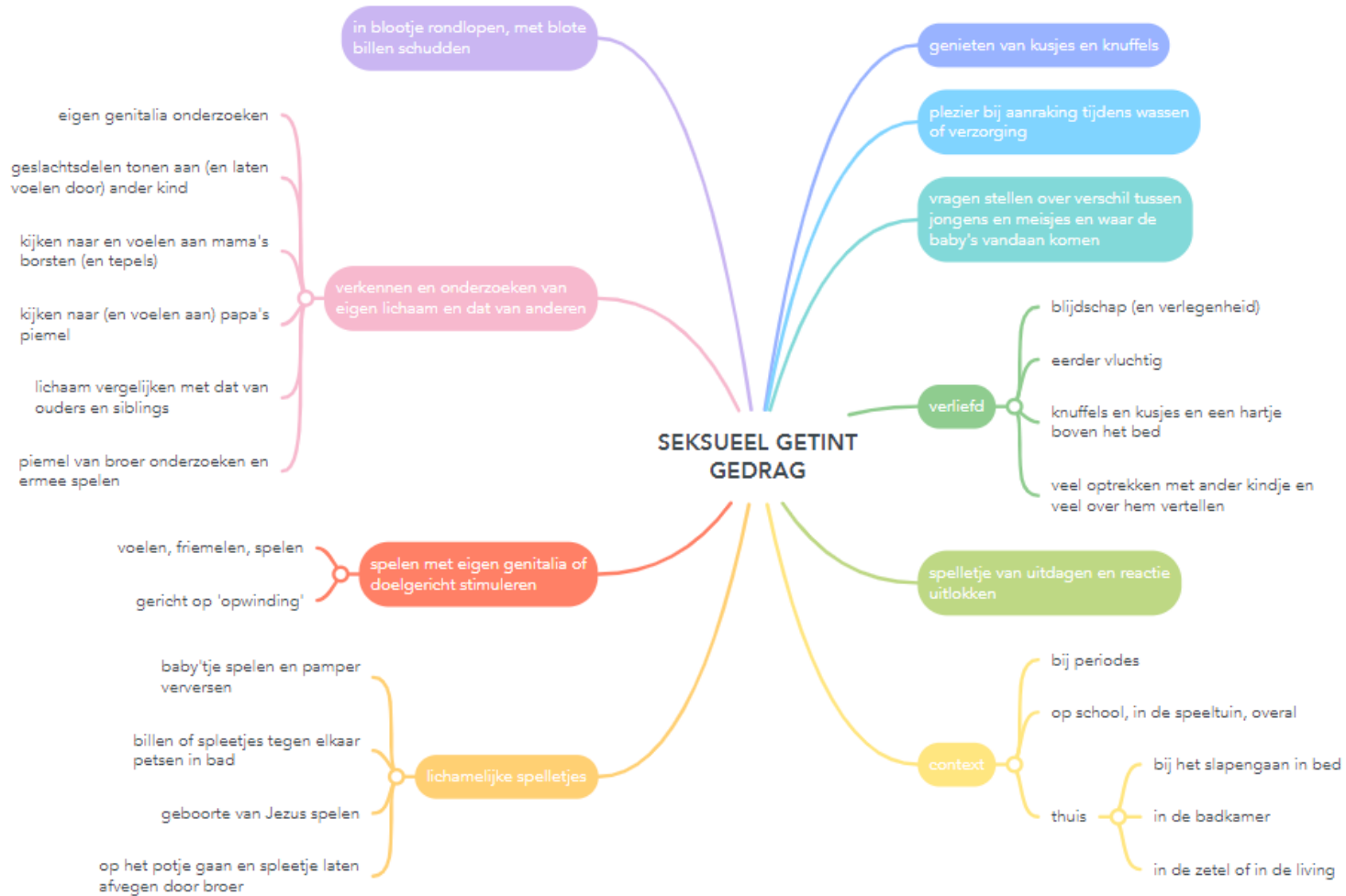
Overzicht seksueel getint gedrag dat door moeders werd genoemd

	Interviews
Verkennen en onderzoeken van eigen lichaam en dat van anderen	8
Spelen met of doelgericht stimuleren van eigen genitalia	7
Naakt rondlopen, met blote billen schudden	4
Vragen stellen over seksualiteit	4
Plezier bij aanraking tijdens wassen en verzorging	3
Lichamelijke spelletjes	3
Verliefd	2
Genieten van knuffels en kusjes	2

Noot. Totaal aantal interviews = 8

Figuur 3

Thematische map 'Seksueel getint gedrag'

4.1.1 Verkennen en onderzoeken van eigen lichaam en dat van anderen

In alle interviews vond de onderzoeker dat kinderen op een bepaalde manier hun eigen lichaam en dat van anderen gaan verkennen en onderzoeken uit seksuele nieuwsgierigheid. In de helft van de interviews kwam het vergelijken van eigen lichaam met dat van de ouders en *siblings* aan bod. Moeder 2-M5 vertelde over haar dochtertje van 5 jaar: *Nu [dochter], die... dat is... als we dan zo... snel in de badkamer staan op een bepaald moment, of [partner] en ik staan daar, die kan dan ook zo wel vergelijkend kijken.* De helft van de moeders gaf aan dat hun kind wel eens naar hun borsten wil kijken en/of eraan wil voelen, die hebben ze zelf natuurlijk niet. Moeder 5-M5M3 vertelde bijvoorbeeld over haar dochters van vijf en drie jaar: *Ze komen ook heel graag bij mij er overal aan zo. "En wat is dit? Mama, mag ik aan je borsten zitten?". En vooral tepels zijn interessant, vertelde de moeder: Ja, tepels, hé, dat trekt de aandacht. En dan doet ge... dan zegt ge van: "Ja, maar jij hebt toch ook tepels?" "Ja, maar die zien er niet hetzelfde uit." "Nee dat klopt, maar ja..." ja, dat is zo...*

In twee interviews werd aangehaald dat het kind ook interesse had in de piemel van papa, en die graag wou aanraken, en in één interview dat de dochter graag met de piemel van haar broertje speelde. Zo vertelde moeder 2-M5: *En met [partner] kan die dan soms wat lachen... ja... omdat... dat heeft ze zelf niet natuurlijk, een penis [lacht], dan begint die zo te lachen. En die wilt daar dan toch ook aan komen,* en vertelde M3-M3J2 over het ontdekkingsspel van haar dochter van 3 jaar in bad met haar broertje van 2 jaar: *Maar zij is dan meer zo: "Koelie, koelie, wat is dit? Heb jij een klein piemeltje? [speelse toon]" Zo. En dan is ze echt zo gewoon daar zo wat tegen aan het... ja, tegen aan het wrijven, en dat is vaak ook in bad ofzo.*

Vier van de acht moeders vertelden verder dat hun kind wel eens zijn/haar eigen geslachtsdelen onderzocht. Moeder 8-M7M4 vertelde bijvoorbeeld over haar dochter van vier jaar: *Ja, ze zat gewoon in de badkamer op de mat met haar beentjes open, met haar hoofd tussen haar benen te kijken, zonder echt iets aan te raken of zo. Ze heeft daar zelf ook niks bij gezegd.* Moeder 5-M5M3 vertelde dat haar dochter van vijf jaar daar ook veel mee bezig was: *Zo, zeker... ze zitten nu in een fase... het is ondertussen iets minder, maar [oudste dochter] heeft echt wel dit jaar... zeker in de zomer... continu hopla die broek af en echt gaan kijken en doen...*

Ten slotte vertelden drie moeders dat hun kinderen hun geslachtsdelen al eens aan andere kinderen hadden getoond, waarvan Moeder 4-J6M5 vertelde dat haar dochter het andere kind

ook eens had laten voelen aan haar spleetje: *Maar ze is ook heel goed bevriend met de buurjongen van een paar huizen verder, die zijn ongeveer even oud. En... een tijdje geleden, het gaat in de zomer geweest zijn, dus ze was nog vier... waren ze boven op hun kamer aan het spelen en ze komen zo wat giechelen naar beneden: "Mama! Euh... [buurjongen] hebt naar mijn spleetje mogen kijken! Hij hebt ook eens mogen voelen! [lacht]*

4.1.2 Spelen met of doelgericht stimuleren van eigen genitalia

In zeven van de acht interviews vertelden de moeders dat hun kind wel eens aan zijn/haar genitalia zit te friemelen, kietelen of spelen. Bij sommige kinderen lijkt het meer om een automatisme te gaan. Zo vertelde M5 -M5M3 bijvoorbeeld: *Dat is... automatisme. Die handen gaan naar die... die zitten met hun beentjes open en die gaan met hun handen... vooral bij het tv kijken.* Andere moeders beschreven echter dat ze zagen dat hun kind er plezier in had, bijvoorbeeld Moeder 4-J6M5: *Het zal een jaar geleden ofzo geweest zijn, dat die zo als ik hem 's avonds, allee als ik die een verhaaltje aan het lezen was, dat die zo echt kei hard met zijn piemel aan het spelen was. Ja... En... En... Dat was duidelijk dat hij dat echt plezant vond.* Sommige kinderen benoemen het zelf ook als prettig, of 'grappig', zoals de dochter van Moeder 3-M3J2 wanneer ze ontdekt dat ze zichzelf kan plezieren door met een handdoek tegen haar vulva te slaan: *Want toen dat ze zo met die handdoek daar zelf zo wat tegen aan het slaan was, [...] dan begon ze ook weer zo wat te giechelen en zo: "dit is grappig, dit is grappig!"*

Drie van deze moeders beschreven dat er wel echt tekenen van opwinding waren bij hun kind zoals een stijve piemel of een rode blos op de wangen, en dat ze het eerder als stimulatie dan louter spelen zouden omschrijven. Één moeder (Moeder 1-M4) vertelde dat haar dochter echt op zoek ging naar bevrediging, bijvoorbeeld door op een knuffel te rijden of een parel op haar spleetje te wrijven: *Zo op haar... ze heeft zo echt een dikke knuffel, daar zo echt... op ging liggen eigenlijk... en dan zo echt heel intens aan de slag ging. ja, dat was echt precies of zo... ja, die was echt op zoek naar een... naar bevrediging ofzo.* Het is echter niet helemaal duidelijk of er dan ook een orgasme optreedt, vertelde de moeder: *Awel, dat is me nog een beetje ond... ze gaat echt wel tot een hoogtepunt om het zo te zeggen... maar of de ontlading er is... dat... dat... dat weet ik eigenlijk niet goed. [...] Ze wordt er wel rustig van dan, en ze probeert meerdere keren opnieuw zo tot euh... en dat hoogtepunt is wel echt... ja, en daar komen echte geluiden bij en... zo het friemelen... [...] Maar alleszins geraakt ze heel euh... ver... of hoe moet ik dat zeggen. Bijna tot een orgasme zou ik zeggen, ja.*

4.1.3 Naakt rondlopen, met blote billen schudden

In vier van de acht interviews vertelde de moeder dat hun kinderen regelmatig hun kleren uitdoen omdat ze graag in hun blootje rondlopen. Zo vertelde Moeder 2-M5 bijvoorbeeld: *Als we hier dan zo zijn beneden en dan trekt die in één keer zo haar broek af of haar trui uit en haar T-shirt uit en dan zegt die: "Ik wil zo wat rondlopen."* De dochters van Moeder 8-M7M4 hadden ook een leuk spelletje ontdekt in hun blootje, de "blote billenshow", beschreef de moeder: *En dan stond in dat boekje iets van 'blote billen show' en dat begrip is zowel blijven hangen, en dan want... de keer nadien dat ze in hun blootje waren, waren ze "blote billen show!" en zo aan het dansen in hun blootje. Dat vonden we dan wel eigenlijk heel leuk, en nu euh... zeggen ze dat soms nog "blote billen show!" en zeker de jongste die is dan aan het shaken met haar billen. Dus ja, dat is wel echt oké, ja. Ja, 'blote billen show', dat is dan altijd hilarisch voor hun, ja.*

4.1.4 Vragen stellen over seksualiteit

De interesse in het verschil tussen jongens en meisjes en waar baby's vandaan komen, kwam in vier van de acht interviews aan bod. Moeder M3-J2 beschreef de nieuwsgierigheid van haar dochter van drie jaar: *Zo... wat is een jongen en wat is een meisje en... hoe komt dat? En ze is ook... allee, ik heb de indruk dat ze zo wel heel erg mee is in zo heel het verhaal en het wetenschappelijke erachter, en ze wilt ook wel graag het verschil kennen en waarom dat dat is en... papa's en mama's en waarom dat twee mama's samen geen kinderen kunnen maken dus ze is daar wel heel geïnteresseerd in.*

4.1.5 Lichamelijke spelletjes

Drie van de acht moeders vertelden over bepaalde 'lichamelijke spelletjes' die hun kinderen spelen. Moeder 5-M5M3 vertelde dat haar dochters in bad graag op hun handen en voeten met hun billen tegen mekaar petsen, en dat ze op een bepaald moment ook naar een manier zochten om datzelfde spelletje te doen met hun spleetjes tegen elkaar: *En dan zo tegen elkaar petsen, ze houden van dat geluid denk ik, of dat is lekker glad en dan inderdaad euh... de billekes tegen elkaar, dan is het echt hilarisch, hé, dat vinden ze heel plezant. [...] Op zich die billen, ça va nog, maar dan willen ze dat ook omgekeerd doen, of dan willen ze wel... ja, dan waren ze toch wel echt aan het zoeken naar een manier om dicht bij elkaar te komen, hé, dus euh... een beentje hier, een beentje daar, en dat ander beentje... echt zoals... ja, wat dat*

lesbische vrouwen ook doen, hé. De andere spelletjes die de moeders beschreven, waren meer rollenspellen, maar waar lichamelijke ook een belangrijk deel van het spel uitmaakte, bijvoorbeeld Maria die bevalt van kindje Jezus, of de pamber van de baby verversen, potje gaan, ...

4.1.6 Plezier bij aanrakingen tijdens het wassen en verzorging

Drie van de acht moeders gaven aan dat ze bij het wassen of afdrogen van hun kinderen merken dat de genitalia van hun kinderen een gevoelig of plezierig plekje zijn. Moeder 8-M7M4 vertelde: *[jongste dochter] had dat niet, maar de oudste... als ik die wou... wil wassen of waste, ik zeg altijd zeg: "kom, steek uw billen achteruit" en dan was ik hun, dat die altijd dat... wel heel... een gevoelige plek vond om gewassen te worden, dat die zo lacherig werd en dat dat dat kietelde, maar op een aangename manier denk ik... want dat heb ik bij de jongste nooit gemerkt. Euhm... maar dat had de oudste wel een beetje, dat als ge zo met washandje hun... ja, schaamlipjes waste, dat die zo wel heel giechelerig en kietelerig dat vond.*

Moeder vertelde dat haar dochtertje van drie jaar het afdrogen ook zelf als leuk benoemde: *Onlangs... dat is wel echt nog niet zo lang geleden... zo'n paar weken geleden waren we haar aan het afdrogen en ze ging echt zo met haar benen open liggen en mijn man was haar aan het afdrogen. En ja... hij is zo wat haar spleetje aan het afdrogen en ze: "Doe maar harder, papa. Ik vind dat leuk."*

4.1.7 Verliefd

In twee van de interviews vertelde de moeder over verliefdheid bij hun kind. Ze gaven aan dat hun kind veel optrok met het liefje, er blij van werd om hem te zien, maar er ook wat verlegen over was. Moeder 2-M5 vertelde over de grote vreugde: *En als we dan [dochter] gingen afzetten aan school, en die zagen elkaar... die vliegen elkaar in de armen en die zijn echt... allee, ge ziet gewoon dat die het heel goed met elkaar vinden.* De moeder vertelde ook dat de kinderen elkaar kusjes gaven, en er een hartje naast haar dochters bed hing dat haar liefje voor haar had getekend en ingekleurd. De verliefdheid leek echter redelijk vluchtig: *Maar ja, goed, ondertussen zijn we bijna een jaar verder en heeft ze ondertussen nog twee andere... euh... euh... jongens gehad, waar dat ze... verliefd op is, zegt ze dan.*

4.1.8 Genieten van knuffels en kusjes

Ten slotte vertelden slechts twee van de acht moeders dat hun dochter heel graag kusjes en knuffels gaf. Moeder 6-M8M4 vertelde over haar dochter van 4 jaar: *Zij zijn grote knuffelaar hé, dat wel hé, maar het is zo... knuffelen, kusjes geven, ze doet het super graag... heel tactiel ofzo, dat wel hé.* De dochter van 5 jaar van Moeder 4-J6M5 moet hierin de sociale normen wat beter leren aanvoelen: *Die [dochter] kust ook echt te pas en te onpas iedereen op de mond [lacht]. Liefst haar vriendjes dan, want dat heeft ze dan toch door dat dat dan meestal gebeurt. Euhm... ja, dus ja, dat doet ze.*

4.1.9 Context en frequentie

Drie van de acht ouders benoemden dat het gedrag, hier specifiek het spelen met de genitalia, vooral in periodes gebeurt. Moeder 3-M3J2 wees bijvoorbeeld op de rol van de zomerwarmte: *Nee, het is echt in fases. Het komt en het gaat zo'n beetje. Ik merk heel hard dat het bijvoorbeeld in de zomer veel feller is, omdat ze dan wat meer zo... ja, minder kleren aan hebben ofzo... euhm... en het is wat warmer en... allee, zo... de gezellige warmte, denk ik.*

Zes van de acht moeders vertelden dat het seksueel getint gedrag thuis plaatsvindt, vooral in de badkamer, in de living in de zetel, of in bed bij het slapengaan. Twee van de acht moeders benoemen echter dat hun kind te pas en te onpas met zijn/haar geslachtsdelen speelt, zoals in de speeltuin en op school. Ook hier wordt duidelijk dat kinderen op kleuterleeftijd nog aan het leren zijn wat sociaal gepast is en wat niet, en sommige kinderen voelen dat al wat sneller aan dan andere. Moeder 3-M3J2 beschreef dat haar dochtertje van drie jaar zich toch al wat afsluit, alhoewel er nog geen sprake lijkt van schaamte: *Jwah, een paar meter, dus ze zit wel in haar eigen coconneke, denk ik echt. Ik denk niet... ze zou dat niet doen als we naast haar zitten. [...] Maar terwijl dat... als ze dat in de zetel doet, is dat wel all the way, allee, dan ligt die daar echt zo, en dan zit die daar zo wat aan te komen, dus niet dat die zich echt schaamt ofzo. Maar dan voelt ze misschien wel inderdaad die afstand wat meer.* De context en de intensiteit van het gedrag speelt een belangrijke rol in de beleving en de omgang met het gedrag, zoals verder beschreven zal worden in paragraaf 4.3 en 4.4.

4.1.10 Spelletje van uitdagen en reactie uitlokken

Ten slotte voelen kinderen door de reactie van hun ouders aan dat seksualiteit wel iets bijzonders is, en spelen ze hier graag op in. In zes van de acht interviews vond de onderzoeker

terug dat bepaalde seksuele getinte gedragingen in interactie met de moeder worden ingezet om een bepaalde reactie uit te lokken. Zo beschreef Moeder 4-J6M5 bijvoorbeeld over de kusjes van haar dochter: *En ze doet dat bij mij ook zo. “Slaapwel” en dan doet ze “mwah” [kusje], hihhi [imiteert giechelende dochter]. Ja, terwijl dat wij eigenlijk niet de gewoonte hebben om kusjes te geven op de mond. Eerder zo op de wang of het hoofd of... maar ze vindt dat heel grappig.* Ook Moeder 5-M5M3 vertelde dat haar dochters, ondanks de open cultuur rond naaktheid, voelen dat in hun blootje rondlopen een reactie kan uitlokken: *Maar toch sluipt dat er wel in, dat ge merkt dat ze... ze voelen wel aan van: Ik sta in mijn blootje, ik ben u aan het uitdagen. En dan denk ik... eigenlijk is dat toch echt wel al een beetje... beladen, hé.*

4.2 Klimaat en houding rond seksualiteit binnen het gezin

Het klimaat rond seksualiteit binnen het gezin speelt eveneens een belangrijke rol in de beleving en omgang met seksueel getint gedrag van de kinderen. Ondanks dat de onderzoeker niet expliciet naar zaken als de houding rond naaktheid, praten over seks met de kinderen, ... vroeg, kwamen deze onderwerpen wel steeds aan bod in de interviews. Ouders vinden de seksuele opvoeding van hun kinderen belangrijk, maken hierin vaak heel andere keuzes dan hun eigen ouders en baseren zich op kennis vanuit hun ervaring en opleiding. Tabel 5 geeft een overzicht van de thema's die de onderzoeker gevonden heeft in de interviews en in hoeveel van de interviews het thema aan bod kwam. De thematische map is terug te vinden in Figuur 4 op p. 27.

Tabel 5

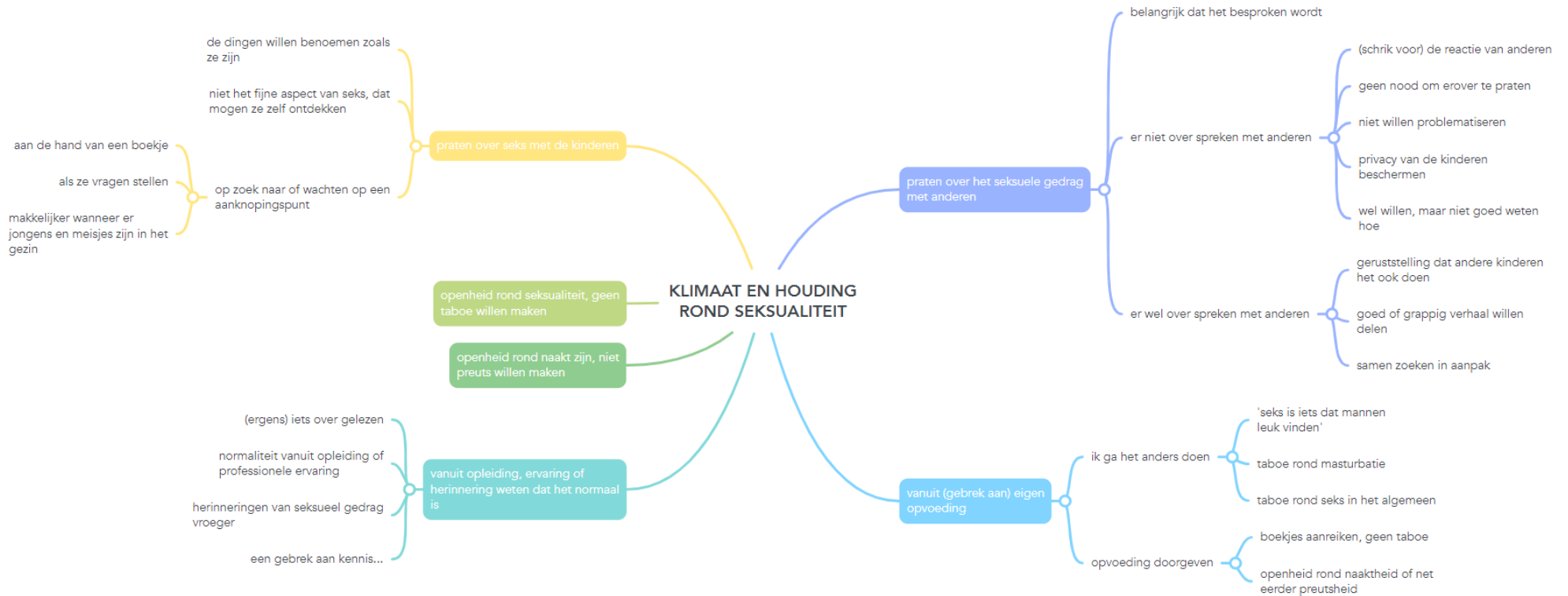
Overzicht van hoofdthema's binnen klimaat en houding rond seksualiteit binnen het gezin

	Interviews
Openheid rond naakt zijn	5
Openheid rond seksualiteit	6
Praten over seks met de kinderen	8
Vanuit (gebrek aan) eigen seksuele opvoeding	6
Praten over het seksuele gedrag met anderen	7
Normaliteit vanuit opleiding, ervaring of herinnering	6

Noot. Totaal aantal interviews = 8

Figuur 4

Thematische map 'Klimaat en houding rond seksualiteit'

4.2.1 Openheid rond naakt zijn

Vijf van de acht moeders gaven aan dat ze openheid willen creëren rond naakt zijn en dat ze hun kinderen niet preuts willen maken, zelfs al gaven twee van hen aan dat ze zelf wel een beetje preuts zijn. De moeders willen vooral dat naakt zijn binnen het gezin geen taboe vormt en als heel normaal wordt ervaren. Moeder 3-M3J2 vertelde bijvoorbeeld: *Maar thuis, allee, wij gaan wel zo allemaal samen in bad en in de douche ofzo, en daar is echt totaal geen... [...] ja, dus want meestal doen we echt zo: één iemand gaat met de twee kinderen in bad, en de andere doucht zich, euhm... en meestal wisselen we zelfs, dat zo alles normaal blijft.*

4.2.2 Openheid rond seksualiteit

In zes van de acht interviews vond de onderzoeker het thema 'openheid rond seksualiteit' terug. De moeders gaven aan dat ze van seksualiteit geen taboe willen maken en dat de kinderen kunnen opgroeien in een klimaat waarin seksualiteit normaal en oké is. Moeder 4-J6M5 beschreef ook het plezierige karakter van seksualiteit: *Want op zich wil ik wel mijn kinderen grootbrengen in een klimaat... dat die gewoon vroeg genoeg weten: dat is plezant, iedereen doet dat. Dat eigenlijk hé: het is plezant en iedereen doet dat. En doe het veilig. [lacht]* Moeder 6-M8M4 vertelde dat ze seksualiteit vooral wil normaliseren: *Dus die dingen en dan... ik vind het toch belangrijk als zij... als wij geen big deal erover gaan maken, dat gaat ook helpen om... ja, gewoon om dat te kunnen normaliseren, hé.*

4.2.3 Praten over seks met de kinderen

Het thema 'praten over seks met de kinderen' kwam in alle interviews aan bod. De onderzoeker vond hierin vier verschillende subthema's: 'de dingen willen benoemen zoals ze zijn', 'op zoek naar woorden op kindermaat', 'op zoek naar of wachten op een aanknopingspunt', 'niet het fijne aspect van seks, dat mogen ze zelf ontdekken'.

Het thema 'de dingen willen benoemen zoals ze zijn' werd in vier van de acht interviews gevonden. Moeders geven aan dat ze aan hun kinderen op een correcte manier willen uitleggen hoe seks werkt, hoe kinderen geboren worden, en hun kinderen op een correcte

manier hun eigen geslachtsdelen willen leren benoemen⁶. De uitleg van 'een speciale knuffel', 'de bloemetjes en de bijtjes' of het bloemkoolverhaal worden verworpen. Moeder 2-M5 vertelde: *ik ga niet beginnen vertellen over de bloemetjes en de bijtjes ofzo. Dat heb ik... ooit voor mezelf wel wat... klaar gehad, [...] ik... denk dat ik me nog een beetje op de vlakke hou, maar ik wil wel gewoon de dingen benoemen zoals ze zijn.*

Hierbij aansluitend vond de onderzoeker in drie van de acht interviews het thema 'op zoek naar woorden op kindermaat'. Zo spreken moeders bijvoorbeeld niet over een eikel en een zaadcel, maar een eitje en een zaadje, en over een piemel en geen penis. Vooral een goede term voor het vrouwelijk geslachtsdeel ontbreekt. Moeder 3-M3J6 vertelde over haar zoektocht: *Maar bij een meisje hoort ge zo heel veel... en zo... heel extreme dingen in mijn... allee zo ouders van vrienden zelfs dat nu al 'foefke' zeggen, en dan denk ik: oei, ik vind dat zo heel vulgair. Euhm... maar wat is dan wel normaal? en dan... ja, wij hebben dan uiteindelijk 'spleetje' gekozen.*

Verder vinden ouders het niet zo gemakkelijk om het gesprek over seksualiteit met hun kleuter te starten, ondanks dat ze er openheid rond willen creëren. Een derde thema dat de onderzoeker in zes interviews vond, was 'op zoek naar of wachten op een aanknopingspunt'. Zes moeders gaven aan dat het makkelijker is om over seks te praten als de kinderen zelf vragen stellen, twee moeders vertelden dat ze het helpend vonden om een boekje te gebruiken. Moeder 3-M3J2 vertelde bijvoorbeeld: *We gaan dat niet ontwijken... nee, we gaan dat niet ontwijken dat gesprek, want als ze daar dingen over vraagt, dan zullen we daar zeker op antwoorden.* Twee moeders haalden verder aan dat het makkelijker is bij jongens omdat die een uitwendig geslachtsdeel hebben waar ze ook meer mee spelen, of wanneer er binnen het gezin jongens en meisjes zijn, omdat die het verschil bij elkaar ontdekken in bad. Moeder 4-J6M5 vertelde: *En dan ja... het feit: een jongetje en een meisje in het gezin, geeft je sowieso stappen vooruit, hé. Die zijn altijd al samen in bad geweest. Ik stond erbij als ze het ontdekten van: "Ah, jij hebt een piemel!"*

De meeste ouders focussen in het gesprek verder louter op de technische aspecten van seks en niet zozeer op het plezier. Een laatste thema dat de onderzoeker binnen praten over seks vond, 'niet het fijne aspect, dat mogen ze zelf ontdekken' kwam in vier interviews aan bod.

⁶ Interessant is dat de moeders dit wel niet allemaal op dezelfde manier doen. Eén van de moeders legde seks uit als 'piemel tegen het spleetje' en niet in het spleetje, en een andere moeder vertelde haar kinderen dat de baby uit de poep komt (de geslachtsdelen en de poep werden samen poep genoemd).

Moeder 8-M7M4 vindt dat haar kinderen daar nog wat te jong voor zijn en/of dat ontdekken hoe je kan masturberen eigen is aan de ontwikkeling: *We hebben dat boek, maar ik heb haar nog niet gezegd dat dat prettig kan zijn om daar aangeraakt te worden. Euhm... dat die vraag nog niet gekomen is... vind ik haar ook nog wel jong... [...] Over masturberen enzo, dat ga ik haar denk ik niet vertellen, nee. Ik denk dat dat wel eigen is aan de ontwikkeling dat ze dat zelf ontdekken, maar dat is misschien een beetje conservatief van mij.*

4.2.4 Vanuit (een gebrek aan) eigen seksuele opvoeding

In zes van de acht interviews haalden de moeders aan dat de seksuele opvoeding, die ze zelf (niet) hadden gekregen, meespeelt in hoe ze nu de seksuele opvoeding van hun eigen kind invullen. De onderzoeker noemde dit thema 'vanuit (een gebrek aan) eigen seksuele opvoeding, en verdeelde dit in twee subthema's, namelijk 'ik ga het heel anders doen' en 'wat je meegekregen hebt, geef je door', die respectievelijk in drie en vier van de interviews werden teruggevonden. Beide thema's werden ook in dezelfde interviews teruggevonden, ze sluiten elkaar niet noodzakelijk uit: ouders kiezen welke elementen ze doorgeven en welke zaken ze anders willen doen.

Onder het thema 'ik ga het heel anders doen' werden drie verschillende codes samengebracht, namelijk 'een taboe op masturbatie', 'een taboe rond seks in het algemeen' of de boodschap 'seks is iets dat mannen leuk vinden', aangehaald door respectievelijk twee, drie en één moeder(s). Moeder 1-M4 vertelde bijvoorbeeld over het taboe op seks in het algemeen en hoe ze dat voor haar eigen dochter anders wil doen: *ik wou er zelf al sowieso iets over zeggen, dat ik als kind... echt totaal niet... gesproken heb over seksuele opvoeding ofzo. [...] zelfs verliefdheid of euhm... zo... ik weet nog echt zo... bijvoorbeeld mijn regels krijgen, dat was zo allemaal... daar werd nauwelijks over gesproken. [...] En dat vond ik iets heel moeilijk, ja. Vandaar dat ik ook wel echt wil om dat met mijn eigen kind wel te kunnen doen, maar ik zoek dan nog naar de woorden daarvoor. Moeder 7-M10M8M5M3 beschreef het taboe dat ze ervaren had rond masturbatie en hoe ze dat zelf anders probeerde aan te pakken: *Wij zijn zo precies opgevoed met het ding dat dat... dat dat niet mocht of zo... niet dat dat ooit zo letterlijk gezegd is, maar ja... ik weet daar niet... we proberen het zo wel wa luchtig te benaderen of zo... denk ik...**

Onder het thema 'wat je hebt meegekregen, geef je door' werden twee codes samengebracht, namelijk 'geen taboe over seks', 'openheid rond naaktheid of net eerder preuts', beide

aangehaald in twee interviews. Wat 'geen taboe over seks' betreft, vertelde Moeder 6-M8M4 dat ze haar kinderen boekjes over seksualiteit aanreikt, zoals haar ouders dat bij haar ook gedaan hadden indertijd: *De boeken, ja, de boeken zelf, hé, want mijn ouders hebben het zo ook gedaan. Wij hebben thuis ook encyclopedia's gehad, hé, van de verschillende... dus leeftijd van - tot, snap je, en dan: wat mag je wel verwachten, hé, wat betreft seksualiteit. En ik vind dat super positief, want het is geen taboe, het was nooit... het is nooit taboe geweest ook in mijn familie.* Verder neem je als ouder ook het klimaat over naaktheid mee in de opvoeding van je eigen kinderen, vertelde Moeder 4-J6M5: *Die zijn dat kei gewoon. Want heel vaak zitten zij in bad en douche ik, en dat is ernaast. Dat is gewoon een glazen douche. Ja... lekker makkelijk. [...] Ook wel een beetje hoe ik zelf ben opgevoed.*

4.2.5 Normaliteit vanuit opleiding, ervaring of herinnering

In zes van de acht interviews haalde de moeder aan dat ze wel (ergens) wist dat seksueel getint gedrag op kleuterleeftijd normaal was, omdat ze er ergens iets over gelezen had of zich herinnerde van vroeger dat ze zelf seksueel getint gedrag stelde toen ze klein was of het gezien had bij een ander kind of *sibling* (bij respectievelijk twee en drie interviews). Moeder 6-M8M4 herinnerde zich bijvoorbeeld dat ze zelf ook masturbeerde toen ze klein was: *Goh, ik... ik... heb niet zo'n duidelijke herinneringen natuurlijk want... want ik herinner me nog toen ik jong was heb ik dat ook zo... ook gedaan, zonder veel mensen... zonder mensen in de buurt.*

Drie moeders vertelden dat ze in hun professioneel leven als leerkracht voor de klas of binnen haar studies pedagogie of seksuologie al in contact waren gekomen met kinderlijke seksualiteit. Kennis over de normale seksuele ontwikkeling speelt mee in de beleving en de omgang wanneer men op seksueel getint gedrag botst bij het eigen kind. Moeder 4-J6M5 vertelde: *Ja, ik geef zelf ook les in het eerste leerjaar en daar zijn ook wel af en toe kinderen zo, in de kring, aan het spelen met hun piemelkje. En dat ik ook zo af en toe moet zeggen van "Steekt hem maar eventjes weg." Dat die zo in de kring hun piemelke boven hun broekske hebben en... en... dat die daar zo... [...] ja, zo wat mee zitten te friemelen. Dus ja, ik was niet keihard verschoten.*

Moeder 1-M4 vertelde echter dat ze net heel weinig kennis had over kinderlijke seksualiteit, en dat ze er graag meer over wou weten: *Wat kan, eigenlijk... wat kan tussen kinderen en wat kan niet tussen kinderen? Ik heb daar echt totaal geen idee van, hé, totaal niet. Het is wel*

boeiend. Wat kan en wat niet, en hoe ontdekken kinderen dat? Ik wil daar gewoon meer over weten...

4.2.6 Praten over het seksuele gedrag met anderen

Het thema 'seksueel getint gedrag van kind wel of niet bespreken met anderen' werd in zeven interviews teruggevonden. Vier van de acht ouders gaven aan dat ze het gedrag wel bespraken met anderen, en vier moeders gaven aan van niet, omwille van verschillende redenen. Moeder 5-M5M3 gaf aan dat ze er met bepaalde mensen wel over sprak, en met bepaalde mensen niet, wanneer ze voelde dat het voor hen taboe was, zij behoorde dus tot beide groepen.

Onder 'wel bespreken met anderen' vond de onderzoeker drie verschillende redenen: 'geruststelling dat andere kinderen het ook doen', 'samen zoeken in aanpak' en 'een goed of grappig verhaal willen delen'. Drie moeders vertelden dat ze wel wat gerustgesteld worden als ze van anderen horen dat hun kinderen ook seksueel gedrag stellen of de boodschap krijgen dat het normaal is van iemand die veel met kleuters werkt, ... Moeder 2-M5 vertelde bijvoorbeeld: *Ik heb daar ook euhm... al met... allee... ouders over gesproken van haar vriendinnetjes zo. Daar komt dat zo ook wel eens aan bod. En ik denk... daarmee ook... dat stelt u ook wel wat gerust, je hoort dan ook zo wel wat van die dingen zo...*

Drie moeders gaven aan dat ze het dan ook hebben over de seksuele opvoeding van hun kinderen, tips uitwisselen over de aanpak van het gedrag en hoe het gesprek over seks te voeren, maar vooral daar samen wat in zoeken. Moeder 4-J6M5 vertelde: *Ja, maar ja... we zijn daar wel samen zo wat... heel zoekende in... [...] En dan wel zo... Moet je dan dat gesprek aangaan? Wanneer dan? Over waar de kindjes vandaan komen. Dat weten we ook niet goed... dus we doen maar wat [lacht].*

Seksualiteit bij kinderen wordt ten slotte vaak als iets grappigs beschouwd, en veel situaties worden wel eens lachend met elkaar gedeeld. Twee moeders in dit onderzoek gaven aan dat ze de seksualiteit van hun kinderen bespraken met anderen als ze 'een goed of grappig verhaal willen delen'. De situatie waarin de dochter van Moeder 4-J6M5 haar spleetje liet voelen aan haar buurjongetje werd niet alleen gedeeld om geruststelling te zoeken, maar ook gewoon omdat het leuk was: *Maar anderzijds... ik vond het ook wel heel grappig, want ik heb dit verhaal echt aan heel veel mensen al verteld, dus ik vond het vooral... ook gewoon hoe dat ze dat dan zei, ja... het is ook wel zo'n verhaal... het is wel een goed verhaal, allee ja.*

Vier moeders haalden aan dat er ook heel wat redenen zijn om de seksualiteit van hun kinderen niet met anderen te bespreken. Bij drie moeders ging het om '(angst voor) de reactie van anderen'. Zoals hierboven al aangegeven, merken sommige moeders dat het onderwerp bij de andere taboe is en bespreken ze het daarom liever niet. Moeder 7-M10M8M5M3 vertelde dat ze vooral angst had dat ze haar zouden veroordelen vanwege haar progressieve houding rond seksualiteit, of hen wou besparen van een ongemakkelijk gevoel: *Ja, ik heb... ik heb ook wel geen zin om veel veroordeling ofzo te krijgen over hoe dat... hoe open dat ik daar over ben. [...] En... ik doe ook echt geen wereldschokkende dingen, maar ik denk wel dat veel mensen daar wel nog heel ongemakkelijk bij zijn. Euhm... misschien dat ik ook hun ongemakkelijkheid wil besparen, ofzo.*

Andere redenen om het seksueel getint gedrag niet met anderen te delen waren 'wel willen, maar niet weten hoe' en 'niet willen problematiseren', aangehaald door Moeder 1-M4. Deze moeder vertelde over haar aarzelingen om het te bespreken met anderen, omdat ze van thuis uit zelf heel weinig taal heeft meekregen om over seksualiteit te spreken: *Ik heb dat zo wel al eens overwogen met een vriendin met een gelijkaardige leeftijd van een kindje, maar ja... ik zeg het... ik heb zelf zo niet de gewoonte... en omdat ze dat stukje niet als abnormaal wil beschouwen bij haar dochter: Het feit dat ge niet weet of dat dat oké is, denk ik... of dat dat gewoon is... of normaal is... omdat, dan is het inderdaad weer een kwetsbaar stuk. En [dochter] heeft zo al heel veel stukken... ga ik nog eens iets moeten zeggen dat bijzonder is aan haar... maar allee, ik denk niet dat dat super bijzonder is...⁷*

Daarnaast haalde Moeder 7-M10M8M5M3 nog twee andere redenen aan: 'privacy van de kinderen beschermen' of 'geen nood om erover te spreken'. Ze vindt dat anderen geen zaken hebben met de lichaamsbeleving van haar kinderen en vertelde: *Ja, pff, ik denk niet dat... ik weet niet of ik dat zo leuk zou vinden als mijn ouders tegen andere ouders zouden verteld hebben wat ik allemaal experimenteer met mezelf, dus... dat hoeft dan ook niet, ja. Daarnaast zijn er andere zaken waarover ze met meer vragen zit: Maar dat is ook niet... allee, ik vind dat ook niet zo'n thema 'om het er een keer over te hebben' ofzo. Ik vind dan euh... hoe dat mijn kinderen eten bijna euh... belangrijker dan dat stukske en daar zit ook veel lading op trouwens, en veel discussies en daar ga ik wel mee in discussie, omdat ik dat... bijna nog belangrijker vind, maar dat... zo seksualiteit, ik vind dat wel belangrijk, maar dat is nu ook niet het hoofdthema van mijn opvoedkundige vragen ofzo. Deze moeder beschreef zichzelf ook als*

⁷ Het gaat om een kind met een ontwikkelingsachterstand op verschillende vlakken.

bijzonder breeddenkend op vlak van seks, de meeste andere ouders vinden dit net wél een lastig thema, zoals in het volgende onderdeel verder zal worden besproken.

4.3 Beleving van het seksueel getinte gedrag

Het derde onderdeel van de resultaten geeft specifiek een antwoord op de vraag: *hoe beleven moeders het seksueel getint gedrag van jonge kinderen tussen 3 en 6 jaar?* De meeste moeders zitten met veel vragen en vinden het wat ongemakkelijk, maar willen er zeker geen taboe rond maken als het gaat om gedrag dat op zichzelf gericht is. In het kort vat de uitspraak van Moeder 3-M3J2 de beleving van veel moeders mooi samen: *Ik denk gewoon: dat is vroeg! hoe moet ik hiermee omgaan? is dat normaal? euhm... maar ja, dat kan voor mij, allee... dat kan voor mij wel.*

De onderzoeker vond acht hoofdthema's omtrent de beleving, weergegeven in Tabel 6, waarbij ook aangegeven wordt in hoeveel van de interviews het thema aan bod kwam. De thematische map is terug te vinden op de volgende pagina (Figuur 5). Het gaat in dit hoofdstuk vooral over de beleving van meer uitgesproken seksueel gedrag, zoals de geslachtsdelen aan elkaar tonen of de genitalia stimuleren, omdat de meeste moeders milder seksueel gedrag (zoals vragen stellen over seksualiteit en het eigen lichaam onderzoeken) als heel normaal beleven.

Tabel 6

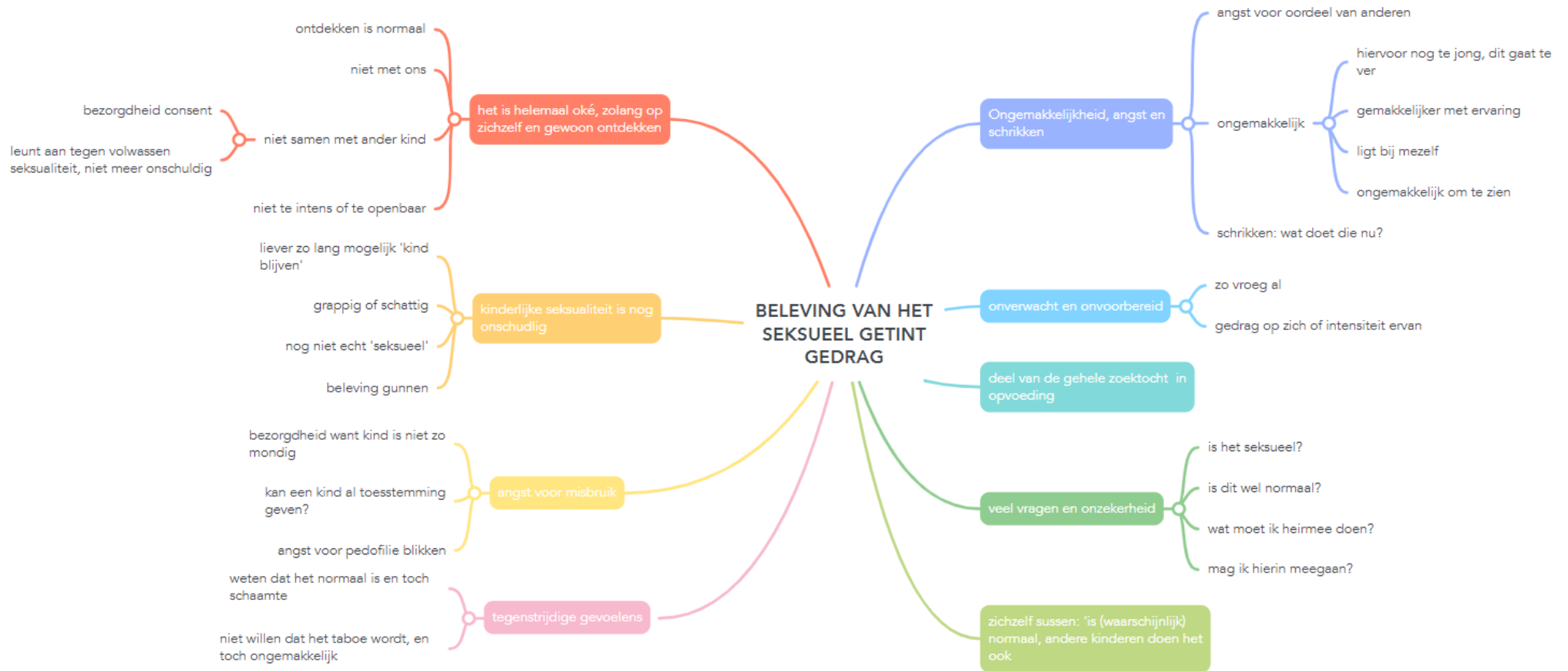
Overzicht van de hoofdthema's binnen de beleving

	Interviews
Veel vragen en onzekerheid	8
Schrikken, ongemakkelijkheid en angst voor oordeel van anderen	7
Onverwacht en onvoorbereid	5
Zichzelf sussen 'is (waarschijnlijk) normaal, alle kinderen doen dit'	7
Kinderlijke seksualiteit is nog onschuldig	8
Helemaal oké, zolang enkel op zichzelf of gewoon ontdekken	7
Angst voor misbruik of grensoverschrijdend gedrag	5
Als deel van de gehele zoektocht in opvoeding	4
Tegenstrijdige gevoelens	6

Noot. Totaal aantal interviews = 8

Figuur 5

Thematische map 'Beleving van het seksueel getint gedrag'

4.3.1 Veel vragen en onzekerheid

Het thema 'veel vragen en onzekerheid' werd in alle interviews gevonden. Wanneer de moeders op seksueel getint gedrag van hun kind botsen, stellen ze zich verschillende vragen over de aard van het gedrag en hoe ze er als ouder op moeten reageren. Vier verschillende vragen die in de interviews aan bod kwamen, vormden vier codes binnen dit thema.

Ten eerste stelden vijf van de moeders zich de vraag of het gedrag wel normaal was. Moeder 1-M4, wiens dochter ontdekte hoe ze zichzelf kon stimuleren aan haar genitalia en daar regelmatig intens mee aan de slag ging, vroeg zich af: *Euh... doen alle kinderen van vier jaar dat? Euh... is dit de normale ontwikkeling? Enzovoort, enzovoort.* De meeste ouders vermoeden ergens van wel, maar weten het niet zeker. Ook vijf van de moeders vroegen zich ten tweede af of het gedrag 'seksueel' was. Moeder 5-M5M3 vertelde over haar gedachtes rond het spelletje van billenpetsen dat de kinderen in bad spelen: *En dan doen die soms ook van die dingen dat ik ook denk... zo: billen tegen elkaar, en dat vinden ze toch allemaal zo leuk om... ja, dat is euh... maar of dat dat nu... awel, dat is ook wat ik mij afvroeg: is dat dan echt seksueel? is dat...?*

Ten derde vroegen zes van de moeders zich af hoe ze op het gedrag moesten reageren. Moeder 2-M5 zat naast haar dochter van 5 jaar in de zetel toen zij zichzelf begon te stimuleren: *En dan euhm... ja, zat ik in de zetel daar achter: ja, wat moet ik daar nu mee doen?* Veel ouders voelen hierbij een soort druk dat ze als opvoeder het kind al iets moeten bijbrengen over de sociale normen rond lichamelijkeheid. Ze stellen zich bijvoorbeeld de vraag of ze het kind al moeten aanleren dat masturberen privé is. Moeder 1-M4 vertelde over de situatie van masturberen in de living: *Ja, ik voelde dat ik er iets mee moest... [lacht] [...] dat is mijn gevoel dan ook als ouder, van: hoor ik hier al iets aan te leren?*

Ten slotte worstelt M5-M5M3 met vragen over de in hoeverre het maatschappelijk aanvaard is om de lichamelijke nieuwsgierigheid en spelletjes van haar dochters toe te laten bij zichzelf. Zo beschreef ze haar twijfels wanneer haar dochters aan haar borsten willen voelen: *Ja, en ik denk dan ook weer... dat is ook weer die geladenheid... moet ik dat nu toelaten? wat zegt dat nu over mij? zo... allee, ja... dat ge altijd denkt van: oeh... mag dit? is dit sociaal aanvaardbaar dat ik mijn kind dat nieuwsgierig is inderdaad zeg van: "awel ja, dat is goed, komt daar maar eens aan"?*

4.3.2 Ongemakkelijkheid, schrikken en angst voor oordeel van anderen

Het tweede thema dat de onderzoeker vond in zeven van de acht interviews bestond uit drie subthema's, namelijk 'ongemakkelijkheid', 'angst voor oordeel van anderen (ouders en de maatschappij)', en 'schrikken: wat doet die nu?'

Vijf moeders benoemden een ongemakkelijk gevoel rond het seksueel getint gedrag van hun kleuter. Het is vooral ongemakkelijk om je kind zichzelf te zien stimuleren en opgewonden worden, benoemen vier van de moeders. Moeder 7-M10M8M5M3 beschreef bijvoorbeeld: *Dus ja... ik moet... ja, als... als [tweede dochter], de tweede, als die zo... die... die masturbeerde wel echt... dat vond ik wel niet altijd gemakkelijk om te zien, zo.*

Twee moeders benoemden dat hun ongemak te maken heeft met dat ze vinden dat het wat te ver gaat, dat de kinderen nog te jong zijn voor de handelingen die ze stellen. In dit geval ging het over de geslachtsdelen aan elkaar tonen (en voelen) of verliefd zijn en elkaar kusjes geven. Moeder 2-M5 vertelde over de situatie waarin het liefje van haar dochter van 5 jaar op school aan haar en een ander kindje zijn geslachtsdelen liet zien: *En dan denk ik ook wel altijd van: Ah... ik voel me daar niet comfortabel bij. [...] ik weet ook niet wat dat daar echt is gebeurd... ik... dat is gewoon [dochter] die dat daar dan iets over vertelt, dus ja... ik vind dat al wat ver gaan voor haar leeftijd.*

'Het ligt bij mezelf' werd ook door twee moeders aangehaald, namelijk dat ze merken dat ze over sommige dingen misschien gewoon wat preuts(er) zijn (dan anderen). Moeder 2-M5 had het bijvoorbeeld ook wat lastig met het feit dat haar dochter van 5 jaar zo graag in haar blootje rondloopt en vertelde: *Maar dat is niet iets wat dat ik denk van: Oh, dat is totaal verkeerd, en wat is dat daar voor... Nee, dat heb ik niet. Ik voel die lastigheid gewoon in mezelf, maar niet dat dat een situatie is dat ik schadelijk vind voor iemand, dat niet.*

Ervaring speelt hier ten slotte wel een belangrijke rol in, vertelde Moeder 7-M10M8M5M3. Bij haar eerste kinderen had ze meer last van het ongemakkelijke gevoel dan bij haar vierde kind: *Goh, ik denk dat er gewoon vanzelf komt, dat ge zo als ge heel vaak... als ge vaak genoeg zegt van: "hé, dat is allemaal, oké" dat ge dat ook wel zo begint te voelen. Ja, ikke toch. Misschien niet iedereen, maar bij mij wel.*

Ten tweede vond de onderzoeker bij vier van de acht interviews het subthema 'schrikken: wat doet die nu?' terug. Vooral de situatie waarin de dochter van Moeder 3-M3J2 aangaf dat ze het fijn vond dat haar papa haar vulva afdroogde, leidde tot een shock. *We waren wel een*

beetje geschocked, denk ik, als ik zo... als we elkaar aankeken, zo van: Huh, wat zegt die nu? vertelde de moeder. De andere drie moeders schrokken vooral van situaties waarbij de kinderen hun geslachtsdelen aan elkaar toonden. Moeder 4-J6M5 vertelde: *Ja, toen was ik wel zo: wow, wat zijn die daar van boven allemaal aan het doen?*

En ten slotte werd er in vijf van de acht interviews gevonden dat moeders bang zijn voor het oordeel van anderen, en dan specifiek andere ouders of de maatschappij in zijn geheel. Moeders vertellen dat ze niet alleen bang zijn voor de reactie van anderen op het gedrag zelf, maar ook voor het oordeel van anderen over hun omgang ermee. Moeder 2-M5 vertelde over haar bezorgdheid rond de naaktheid van haar kind: *Het raam staat open, en dan denk ik: "Allee, [dochter], dan gaan mensen je hier zo zien rondlopen, wat gaan die niet denken...?"*

En Moeder 5-M5M3 beschreef bijvoorbeeld meer dat ze schrik had om veroordeeld te worden voor het feit dat zij haar kinderen toelaat om aan haar borsten te voelen: *"Gaan mijn vriendinnen, gaan andere mensen niet denken: "Allee, jij laat toch niet je kind aan je borsten zitten?"* Moeder 3-M3J2 vertelde dat ze zich zorgen maakte om wat 'de buitenwereld' wel niet zou denken als ze zouden ingaan op het verzoek van het kind: *"Papa, drink maar eens aan mijn tepels" en dan kwam ze echt zo met haar tepels zo, dat wij zeiden: "Nee [dochter], dat gaan we niet doen, jij hebt ook geen melk." [...] maar dat we ook zo dachten van: Ja, als die... vooral aan de buitenwereld zo zegt: "En mijn mama heeft aan mijn tepels ge-..." Allee, ik zeg nu maar iets. Dat is zo: Wat?! Allee... [lacht]*

4.3.3 Onverwacht en onvoorbereid

Een derde hoofdthema, 'onverwacht en onvoorbereid', werd in vijf van de acht interviews gevonden. De onderzoeker bracht hier twee codes samen, namelijk 'zo vroeg al' en 'specifiek dit gedrag'. Vier van de moeders gaven aan dat ze het seksueel getint gedrag vooral niet zo vroeg in de ontwikkeling al hadden verwacht. Moeder 3-M3J2 vertelde bijvoorbeeld: *Eerder zo van... ik had het niet zien aankomen. Ik vind het helemaal niet erg dat het zo vroeg is, maar eerder onverwacht. Zo... daar had niemand mij op voorbereid, dat dit nu al kon.*

Drie van die moeders en één andere moeder gaven aan dat ze het seksuele gedrag op zich gewoon niet hadden verwacht op kleuterleeftijd, of althans vooral niet voorbereid waren op de intensiteit ervan. Moeder 4-J6M5 vond zich uitkleden en elkaars lichaam bekijken bijvoorbeeld heel normaal, maar dat de kinderen ook aan elkaars geslachtsdelen zouden voelen, had ze

niet verwacht: *Maar ik had het niet verwacht, nee. Dat ze haar slip uitdoet, dat wist ik. Maar zo ne keer voelen... allee ja... [lacht]. Ik weet ook niet van waar het komt...*

Moeder 1-M4 benoemde over het masturbatiegedrag van haar dochter van vier jaar: *Maar dus, dat is eigenlijk het voornaamste... allee zo dat zoeken naar haar... ja, echt zo de bevrediging opzoeken... en de intensiteit daarvan, dat vond ik zo verwonderlijk⁸. Zo'n klein kindje, ze is nog zo klein, hé.*

4.3.4 Zichzelf sussen: 'is (waarschijnlijk) normaal, alle kinderen doen dit'

Ondanks de ongemakkelijkheid, de onzekerheden en de angst voor veroordeling door anderen, weten veel ouders ergens wel dat de seksueel getint gedrag bij de normale ontwikkeling hoort en/of gaan ze ervan uit dat alle kinderen het doen (zie 4.2.5 'normaliteit vanuit opleiding, ervaring of herinnering': de moeders hebben vaak ook al ergens over kinderlijke seksualiteit gelezen of erover geleerd binnen hun opleiding). Het thema 'zichzelf sussen: is (waarschijnlijk) normaal, alle kinderen doen dit' werd in zeven van de acht interviews gevonden. Moeder 2-M5 beschreef bijvoorbeeld over de situatie van geslachtsdelen tonen aan elkaar: *En ik denk ook niet dat dat de eerste keer is dat ze dat daar meemaken, ik denk ook niet dat dat... ik geloof ook niet dat dat een uitzondering is, zelfs al zou ze dat gedaan hebben. Dat gaat... schering en inslag zijn misschien daar. Dus... dat was voor mij wel oké.*

Ook Moeder 5-M5M3, wiens dochter eens geen slipje aan had in de speeltuin en haar vulva begon te onderzoeken, vertelde: *Maar ja, ik ga er wel van uit dat dat bij iedereen zo is, dat alle kinderen inderdaad door die fase gaan, en dat dat zich uiteraard op andere manieren uit, maar dat dat... zelfs in de speeltuin, toen dacht ik van: ja kom, hé, euhm... kijk me niet z-... allee, iedereen kent die situatie, daarom wilt dat niet zeggen dat dat daarom al gebeurd is in hun gezin, maar... ja... ga nu niet oordelen omdat mijn kind hier nu toevallig in haar blootje staat en nog ne keer alles on display zet. Ja, daar ga ik dan wel van uit.*

4.3.5 Kinderlijke seksualiteit is nog onschuldig

Verder beschouwen veel ouders de seksualiteit van hun kinderen nog als iets onschuldigs. Dit thema werd in alle interviews teruggevonden. De onderzoeker bracht hier vier subthema's in

⁸ De meeste ouders kijken zeker niet negatief naar het gedrag, zoals ook uit het fragment van Moeder 3-M3J2 blijkt.

samen, namelijk: 'kinderlijke seksualiteit is nog niet echt seksueel', 'grappig of schattig', 'de beleving willen gunnen, omdat het nog niet die lading draagt', en ook 'angst dat kinderen alsmat vroeger seksueel worden'.

'Kinderlijke seksualiteit is nog niet echt seksueel' werd door vijf moeders aangehaald in de interviews. Moeders benoemen dat het seksuele gedrag voor het kind nog niet de lading draagt die het voor volwassenen draagt, ze vinden het gewoon fijn om met hun lijfje te spelen. Op die manier heeft het voor de moeders ook nog iets heel onschuldigs. Moeder 2-M5 vergeleek kinderlijke seksualiteit bijvoorbeeld met het proper maken van je oor met een wattenstaafje: *Is dat voor een kindje al seksueel echt? Neen, allee, dat... dat speelt zich nog op een ander niveau af, denk ik dan. [...] Nee, zoals met een oorstokje in je oor zitten, is ook leuk. Allee, dat dan ook... Voor ons is dat net al wat meer... ja...*

Moeder 1-M4 en haar partner zagen het masturbatiegedrag van hun dochter vooral als een manier van zoeken naar veiligheid op momenten dat het moeilijk gaat: *Wij koppelen het een beetje aan het zoeken naar veiligheid ook op een bepaalde manier... of naar... het was vaak zo op momenten dat ze zich eigenlijk niet zo goed in haar vel voelde... dachten we eigenlijk... interpre-, allee... Wij zoeken dan naar redenen ofzo, denk ik. Dat ze eigenlijk zo wat bij zichzelf zo die veiligheid zoekt. Moeder 3-M3J2 benoemde ook dat ze merkt dat haar dochter nog niet door heeft dat ze iets intiem aan het doen is: *Ja, ik denk niet dat ze zelf zo iets heel... allee, zo... een heel duidelijk ding heeft van: wat dat ik nu doe is... allee... intens of persoonlijk ofzo... ik denk dat zij dat onderscheid nog niet maakt.**

Om die reden willen moeders hun kind de beleving ook op een manier wel gunnen. Vier moeders vertellen dat ze het wel fijn vinden voor hun kind dat het voor hen nog niet die lading draagt en dat ze hun lichaam zo openlijk en vrij kunnen beleven. Moeder 1-M4 beschreef dat ze de vrijheid van haar dochter, die wel eens in de living of in haar bedje met de ouders bij begint te masturberen, bijna tot orgasme toe, op een bepaalde manier ook aandoenlijk vond: *Dat kwam ook nog even in mij op van... dat ik dat ook ergens wel aandoenlijk vind, van die vrijheid die zij heeft nu... [...] Dat is zo puur, allee dat is gewoon... die ontdekt dat gewoon met zichzelf, helemaal vrij... ik vind dat aandoenlijk. Dat... dat wil ik haar ook ergens wel gunnen, zo van... "Doe maar, meisje", ja.*

Hierbij aansluitend gaven vier moeders ook aan dat ze bepaald gedrag wel grappig of schattig vonden, zoals verliefdheid en de nieuwsgierigheid en grapjes over papa's piemel, maar ook het spelen met de genitalia wordt als grappig beschouwd. Over de verliefdheid van haar

dochter vertelde Moeder 1-M4: *Nee, ze is nu wel veel met een jongetje aan het optrekken. Ze is daar ook wat verlegen over, dat is kei schattig [lacht].* Het grappige karakter van kinderlijke seksualiteit was ook te merken aan de sfeer tijdens de interviews, er werd namelijk bijzonder veel gelachen.

Drie van de moeders gaven verder ook aan dat ze bezorgd waren dat kinderen alsmear vroeger seksueel worden of met seksualiteit in contact komen (op een meer volwassen manier). Ze hebben liever dat hun kind zo lang mogelijk 'gewoon kind blijft'. Moeder 2-M5, wiens dochter erg verliefd is op haar liefje en hem ook kusjes geeft, vertelde: *En ik denk ook dat ik... dat ben ik, hé... ik denk ook van: ja, goed, die zien dat allemaal wel niet als iets seksueels, maar dat is het in the end wel, moesten ze aan elkaar zitten ofzo. En dan denk ik: dat hoeft nog niet, speelt gewoon nog maar efkes, hou het maar... nog wat... ongecompliceerd ofzo, ja.* Interessant hierbij is dat seksualiteit op zichzelf beleven wel nog als onschuldig en speels beschouwd wordt, maar dat seksualiteit tussen twee kinderen als meer volwassen gezien wordt. Dit komt ook terug in het volgende thema.

4.3.6 Helemaal oké, zolang enkel op zichzelf of gewoon ontdekken

Het thema 'helemaal oké, zolang gewoon op zichzelf ontdekken' werd gevonden in zeven van de acht interviews. De onderzoeker bracht hier vooral samen welk gedrag ouders normaal vinden, en welke factoren maken dat ouders het gedrag niet meer oké vinden, en dus tot gevoelens van ongemakkelijkheid, angst voor oordeel van anderen en verschieten leiden.

Wat de meeste ouders wel helemaal oké vinden, noemde de onderzoeker 'gewoon ontdekken'. Vier van de ouders gaven aan dat ze het volledig normaal vinden dat hun kind op eigen lichaam en dat van anderen gaat verkennen en onderzoeken. Moeder 8-M7M4 beschreef de seksuele nieuwsgierigheid van haar dochter van vier jaar naar haar borsten bijvoorbeeld als heel normaal: *Ja, eigenlijk wel, ja, ja, eigenlijk wel. Ik vond dat wel normaal... gedrag dat ze daar interesse voor had, omdat ze waarschijnlijk iets ziet bij mij wat zij niet heeft ofzo.* Ook het (uitgebreid) onderzoeken van de eigen geslachtsdelen vinden de moeders heel normaal.

Factoren die maken dat het gedrag niet als oké ervaren werd, noemde de onderzoeker: 'te intens of openbaar', 'samen met andere kindjes', en 'ons betrekken'. Deze factoren zorgen ervoor dat het gedrag meer geladen is en/of meer buiten de maatschappelijke normen valt.

Vier ouders gaven aan dat ze gedrag helemaal oké vonden, zolang dat het niet te frequent voorkwam, niet te 'intens' seksueel was (bijvoorbeeld duidelijk gericht op opwinding of echt intens verliefd), of niet in het openbaar werd gesteld. Moeder 7-M10M8M5M3 beschreef: *Goh, ik weet nu ook niet dat ik zou reageren als ik een kind zou hebben, dat ik heel regelmatig euhm... zie masturberen en echt zweten en... en... of dat of dat die in dat in de klas doen of in het openbaar. [...] Ik kan me echt wel voorstellen, als mijn kind dat in de klas doet dat ik daar wel ongemakkelijk op zou reageren en dat ik... dat ge dan toch wel moet zeggen van: "Ja, dat is wel... dat doe ge beter niet."*

Bij drie interviews⁹ kwam aan bod dat moeders het oké vonden dat hun kind seksueel getint gedrag bij zichzelf stelde, maar dat ze liever niet hadden dat het samen met een ander kind gebeurde. Dit had te maken met twee factoren, beide door de drie moeders aangehaald, namelijk 'bezorgdheid over consent, alleen kan je niets mis doen' en 'leunt te dicht aan tegen volwassen seksualiteit'. Hier is een deel overlap met thema 4.3.5 'kinderlijke seksualiteit is nog onschuldig' en thema 4.3.7 'angst voor misbruik of grensoverschrijdend gedrag'. Moeder 4-J6M5 vertelde over haar bezorgdheid bij het voelen van elkaars geslachtsdelen: *dat kinderen misschien wel wat klein zijn om consent te geven of om te stoppen als die consent niet gegeven wordt... dat ik denk terwijl bij hun eigen... dat is veilig hé, ze kunnen niets mis doen hé. Ze gaan stoppen als ze het niet meer leuk vinden... terwijl bij een ander... misschien is het dat.* Deze mama wees er ook op dat je als moeder niet weet wat de normen rond seksualiteit binnen andere gezinnen zijn, en ze ook bezorgd was over eventuele schuldgevoelens van het buurjongetje, als het spelletje wel met instemming van beiden was gebeurd: *Ja, of dat dat jongetje daar zo wat van aangedaan is. Dat dat jongetje dan het gevoel heeft van: "Ja, ik heb hier echt iets gedaan dat niet mag."*

De andere reden die de onderzoeker vond is dat seksualiteit tussen twee kinderen voor deze moeders te dicht aanleunt bij volwassen seksualiteit. Moeder 4-J6M5 vertelde: *Ja, en omdat ik dan toch wel echt denk: die zijn nog niet seksueel actief dan... denk ik dan... dat zit dan toch wel vast in mijn hoofd zo. [...] Dan heb ik liever dat ze inderdaad euh... zelf euh... daar nog verder in ontdekken, maar dat ze niet per se... ja, het kindse is er dan echt wel af. Dat is echt zo die overgang van...*

⁹ Het gedrag 'geslachtsdelen tonen (en laten voelen door) aan ander kind' werd ook slechts in drie interviews teruggevonden dus het gaat hier wel om een belangrijk thema.

Drie moeders¹⁰ vonden het ten slotte bijzonder lastig wanneer het kind hen in zijn/haar lichaamsbeleving betrok. Moeder 3-M3M2 vertelde over de situatie waarin haar dochter de papa aanspoorde om haar spleetje verder af te drogen omdat ze dat leuk vond: *En het stoort me niet als ze zelf ontdekt met die handdoek: als ik daarover wrijf vind ik dat wel fijn, maar zo de grens... ja, de grens is echt wel dat wij haar op dat moment daar aan het afdrogen zijn, of dat aan het proper maken zijn, en dat ze het dan aangenaam vindt. Dat vind ik op die leeftijd zo wel echt het verschil: dat ze zelf kan aftasten van "oh die vind ik wel fijn als ik dat bij mezelf doe", ik zeg nu maar, "als ik uit bad kom of in bad of in bed of eender wat" ten opzichte van "mama, wrijf daar is want dat is leuk." Dat vind ik zo wel echt... next level.* Ook Moeder 7-M10M8M5M3 vertelde dat ze liever niet betrokken wordt in het masturbatiegedrag van haar dochters: *Ja, dat is... dat is net hetzelfde als zou ze op... want dat vind ik soms ook wel als ze zo rijden op mijn been bijvoorbeeld, ja... dat vind ik niet altijd zo oké eigenlijk.*

4.3.7 Angst voor misbruik of grensoverschrijdend gedrag

In vijf van de interviews werd het thema ‘angst voor seksueel misbruik of grensoverschrijdend gedrag’ gevonden. Het thema bestaat uit vier subthema’s, namelijk ‘bezorgdheid want kindje is niet zo mondig’, ‘kan een kleuter wel toestemming geven?’, ‘schrik voor pedofiele blikken’, en ‘bezorgdheid over een geheim’.

Twee moeders gaven aan dat ze bang zijn voor misbruik omdat hun kind eerder volgzaam is en misschien haar grenzen niet goed kan aangeven. Vooral Moeder 1-M4, wiens dochter een ontwikkelingsachterstand heeft, gaf aan: *Wij hebben zo heel veel schrik... dat is nu iets anders misschien, maar wij hebben zo wel veel schrik dat haar iets gaat aangedaan worden... dat is zo een schrik... zo misbruik ofzo... dat zit er zo bij ons in... [...] Ze is een beetje ne volger. Euh... ze kopieert ook veel van anderen. Dat is ook leren natuurlijk, maar zo euh... wij hebben daar zo'n extra schrik voor, denk ik, omdat... zij gaat ook niet aan kinderen zeggen: "stop" ofzo... Twee moeders stelden zich ook vragen bij in hoeverre een kleuter überhaupt al toestemming kan geven. Moeder 7-M10M8M5M3 denkt van niet: *Zijn kinderen sterk genoeg om daar nee op te zeggen? Dat weet ik zo niet, daarmee dat ik dat... ik ben...**

¹⁰ Zelfde bedenking: weinig kinderen betrekken hun ouders bij hun lichaamsbeleving. Binnen dit onderzoek gaven drie ouders aan dat hun kind plezier ervaarde bij het wassen en afdrogen (zie 4.1.6), dus het gaat hier wel degelijk om een belangrijk thema, want het wordt door alle moeders die in deze situatie kwamen, aangehaald.

In twee interviews kwam 'schrik voor pedofiele blikken' aan bod. Voor deze moeders vormde dit een belangrijke reden om hun kinderen niet meer in het openbaar om te kleden, of mee te nemen naar de sauna. Moeder 5-M5M3 beschreef: *Ge hebt al wel eens een occasionele viezerik die daar rondloopt ook, en het blijven jonge meisjes, hé. Wat is de juiste leeftijd om... met een kind of met een jong meisje naar een sauna te gaan? Is dat iets waar aan dat ik ze moet blootstellen? Pff, misschien dan beter niet.*

Ten slotte vertelde Moeder 4-J6M5 dat haar zoon van 6 jaar op een bepaald moment thuiskwam met een geheim. Hij hield niet van kusjes, en moeder was bezorgd dat een ander kind iets bij hem had gedaan dat hij niet prettig vond: *Hij heeft verteld... ook vorig jaar of het jaar daarvoor ergens... tweede/derde kleuterklas... "Mama er is iets gebeurd. Ik heb een geheim, maar ik wil het niet vertellen. Maar ik word er wel verdrietig van." En dat was een beetje in die periode van kuskes dat hij dat niet meer wou. Nu... misschien brachten mijn hersenen mij wat ver en was ik maar overbezorgd. Ik heb het er nooit uitgekregen, wat het was. Wat er gebeurd was met wie weet ik zelfs ook niet, of het op school was, weet ik ook niet. Maar hij heeft dat wel een paar keer gezegd. "En als ik eraan denk dan word ik verdrietig." Iets... is dat iets dat... dat... iemand hem een kuske gegeven heeft... ja, alhoewel, want dat heeft hij mij wel verteld. Ik weet het niet. Ik heb het ook laten rusten op den duur. Ik heb hem ook heel vaak gezegd van: "Geheimpjes waar je verdrietig van wordt, kan je beter vertellen, hé." [...] Awel dus, ja, op den duur was ik daar wel heel bezorgd over, maar...*

4.3.8 Als deel van gehele zoektocht in opvoeding

Het thema 'als deel van de gehele zoektocht in de opvoeding' werd in vier van de acht interviews gevonden. Moeders geven aan dat je in het algemeen niet veel weet over de ontwikkeling van kinderen en de uitdagingen die de opvoeding met zich meebrengt, zelfs al heb je pedagogiek gestudeerd. *Maar dan krijgt ge een kind en dan ja... ja... pfoe [lacht], trial and error*, lacht Moeder 5-M5M3. Zij wees ook sterk op het feit dat je het als ouders vooral ook heel goed wil doen in de opvoeding op alle domeinen, en dus ook vlak van seksuele opvoeding. Ook Moeder 1-M4 gaf aan: *"ja, dit zal erbij horen, zeker." Ge weet eigenlijk zo weinig van kinderen in het algemeen, hé, want dit is nu de seksuele... deel van opvoeding en van... maar je weet eigenlijk als ouder zo weinig. Zeker hierover.*

Je hebt als mama verder ook de neiging om het welzijn van je eigen kind voorop te stellen, en zet je eigen beleving hiervoor regelmatig opzij, beschreef één van de moeders. Moeder 2-M5

vertelde namelijk dat ze zich over haar eigen ongemakkelijkheid probeert te zetten bij het seksueel getint gedrag van haar dochter, zoals ze bijvoorbeeld ook nog dat extra verhaaltje voor het slapengaan voorleest terwijl de afspraak was dat het bij één verhaaltje ging blijven.

Ten slotte gaf Moeder 7-M10M8M5M3 aan dat ze omgaan met de seksualiteit van haar kinderen net een gemakkelijk deel vond van de opvoeding, in tegenstelling tot andere uitdagingen: *Ik denk dat ik ook gewoon heel goed weet van... dit heb ik meegekregen, dit vind ik wel goed, dit vind ik niet goed en zo dit wil ik met mijn kinderen meegeven. Er zijn andere dingen die ik veel moeilijker vind... faalangst en zo... veel moeilijker.* Moeders verschillen sterk in hun beleving, wat onder andere te maken heeft met het algemene klimaat dat er binnen het gezin heerst rondom seksualiteit (zie Figuur 2 op p. 18).

4.3.9 Tegenstrijdige gevoelens

Veel ouders kampen ten slotte met tegenstrijdige gevoelens rondom het seksueel getint gedrag van hun kleuter. Zes van de acht moeders haalden tijdens het interview een paradoxale beleving aan. Drie moeders beschreven dat ze zich toch wat schaamden voor het gedrag en zich er oncomfortabel bij voelen, ondanks dat ze weten dat het normaal is, bijvoorbeeld: *Dat blijft een thema dat toch wat... euhm... ja, dat inderdaad wat onder de grond steekt ofzo... of... ge voelt daar zelf toch wat schaamte voor terwijl dat ge weet dat dat eigenlijk niet moet* (Moeder 2-M5). Het rationele kan het gevoelsmatige toch niet helemaal corrigeren. Moeder 6-M8M4 haalde ook aan dat ze het gedrag wel rationeel kon benaderen als deel van de seksuele ontwikkeling, maar toch merkte dat ze haar kinderen moeilijk als seksuele wezens kon zien.

Een andere tegenstrijdigheid die de onderzoeker bij drie interviews vond was: niet willen dat het taboe wordt, maar zich er wel ongemakkelijk bij voelen of bang zijn voor het oordeel van anderen. Moeder 3-M3J2 vertelde bijvoorbeeld: *Ik wil vooral niet... ik wil zeker niet dat dat taboe wordt, maar anderzijds wil ik ook niet dat er zo... ja, kinderen fantaseren al zo veel en wie weet wat gaat die daarrond dan vertellen, euhm... aan de juf, aan vriendjes, of... dat vooral. Niet dat ik dat anders wel zou doen, aan haar tepels drinken, maar... hé...* Moeder 2-M5 botste hierbij sterk op zichzelf in haar ongemakkelijkheid: *Ah, ja, ja. Ik vond dat efkes ongemakkelijk. En ik vond het ook lastig dat ik het ongemakkelijk vond, want ik wil dat eigenlijk niet ongemakkelijk vinden.*

4.4 Omgang met het seksueel getint gedrag

In dit vierde onderdeel, wordt een antwoord gegeven op de vraag: *Hoe gaan moeders om met het seksueel getint gedrag van jonge kinderen?* Zoals eerder al aangehaald, heeft dit veel te maken met de intensiteit van het gedrag en de context waarin het gesteld wordt, en of het kind er anderen bij betreft of niet (zie Figuur 2 op p. 18). Tabel 7 geeft een overzicht van de verschillende reacties op het gedrag die de onderzoeker uit de data haalde, en het aantal interviews waarin de reactie aan bod kwam. De thematische map van deze pijler is terug te vinden op p. 47 (Figuur 6).

Tabel 7

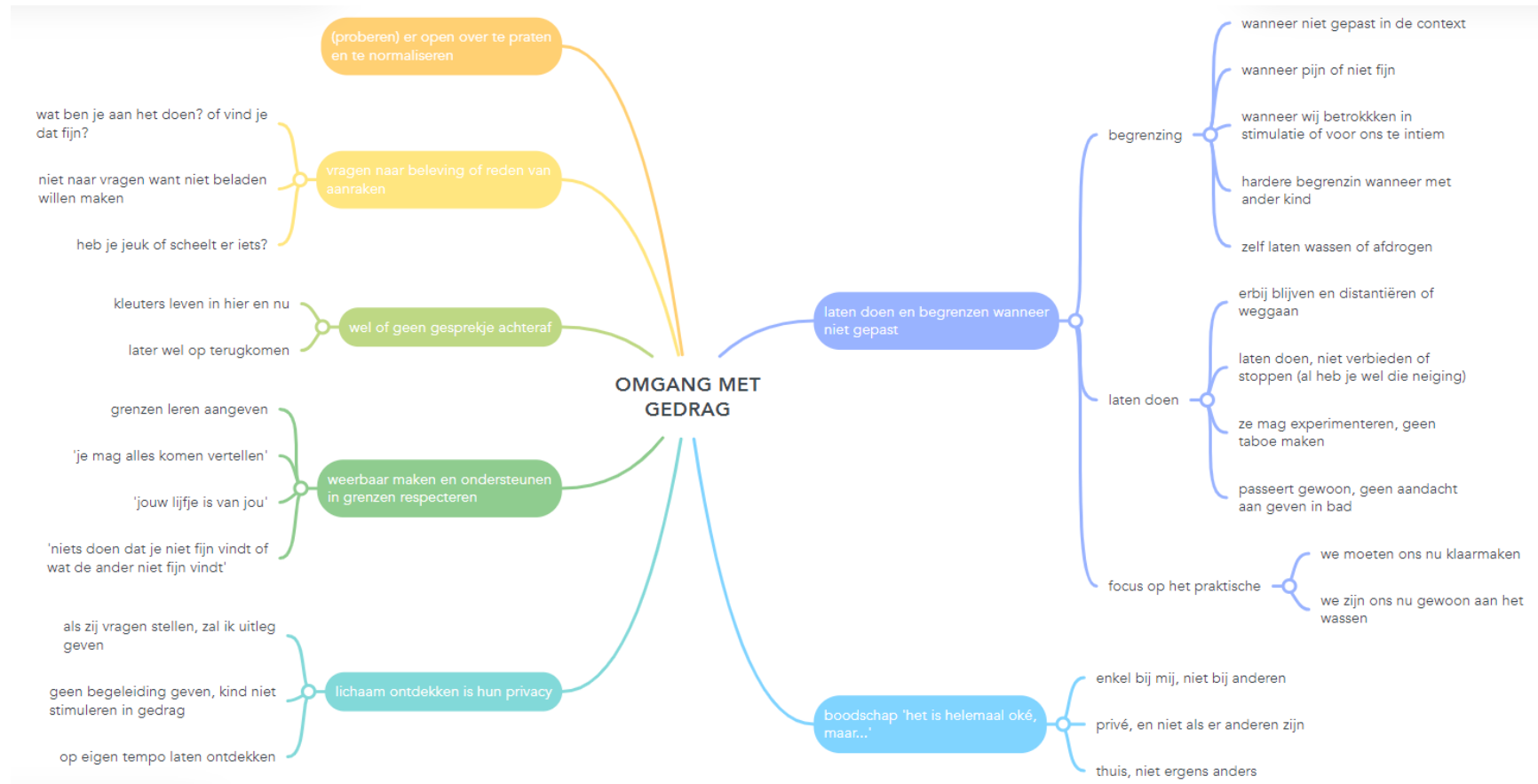
Overzicht omgang met het seksueel getint gedrag

	Interviews
Laten doen, en begrenzen wanneer niet gepast	8
Boodschap 'het is helemaal oké, maar...'	6
(proberen) er open over te praten en te normaliseren	4
Vragen naar de beleving of de reden van aanraken	6
Wel of geen gesprekje achteraf	4
Weerbaar maken en ondersteunen in grenzen van anderen respecteren	5
Lichaam ontdekken behoort tot hun privacy	4

Noot. Totaal aantal interviews = 8

Figuur 6

Thematische map 'Omgang met het gedrag'

4.4.1 Laten doen en begrenzen wanneer niet gepast

4.4.1.1 Laten doen

In alle acht interviews kwam aan bod dat moeders wanneer ze seksueel getint gedrag opmerkten (hier gaat het vooral om spelen met de eigen genitalia) hun kind lieten doen. Zeven moeders vertelden expliciet dat ze het gedrag zeker niet zouden stoppen of verbieden, en hun kind gewoon lieten begaan, al hadden ze misschien wel de neiging om het te begrenzen. Moeder 5-M5M3 vertelde: *dan doe ik echt mijn best om er niets van te zeggen. Maar je voelt dat wel soms... die drang om te zeggen: "alleen, blijf daar nu toch ne keer van af"...*

Twee moeders haalden aan dat ze zeker in bad of in de douche weinig aandacht besteden aan het seksueel getint gedrag. Zo beschreef Moeder 4-J6M5 dat haar zoon van zes jaar en dochter van 5 jaar samen in bad gaan, en haar zoon dan zeer uitgebreid zijn piemel wast, tot hij een erectie krijgt, maar niemand hier van opkijkt: *Ze gaan wel samen in bad, euhm... altijd. Maar daar wordt dan niets van gezegd. Dat is gewoon zo. [...] Dat gebeurt, hij wast zijn piemel dan.*

De moeders vinden het belangrijk dat hun kind kan experimenteren en fijne gevoelens ervaren aan zijn/haar lichaam, ze willen geen taboe maken rond lichaamsbeleving. In zes van de acht interviews kwam 'mogen experimenteren en beleven, geen taboe van maken' aan bod. Moeder 2-M5 benoemde dat ze haar dochter geen schuldgevoel wou bezorgen over het feit dat ze graag met haar genitalia speelt: *En ik wil dat niet ontmoedigen, maar ik wil ook niet... alleen, ik wil daar zeker ook geen... geen euhm... ik ben naar een woord op zoek waar ik efkes niet... een taboe rond leggen ofzo. [...] ... of ik wil haar daar ook niet schuldig over doen voelen ofzo, of ik wil ook niet dat ze denkt dat dat slecht is.*

Zoals onder 4.3.2 werd beschreven, voelen veel moeders zich wel ongemakkelijk wanneer ze hun kind zichzelf zien stimuleren. Twee van de moeders gaven aan dat ze dan eerder de ruimte zouden verlaten, of zich op een andere manier wat distantiëren. Moeder 1-M4, wiens dochter van 4 jaar echt op zoek gaat naar bevrediging als ze 's avonds in haar bed ligt, beschreef dat ze zich wat afsloot: *Dat is eigenlijk een moeilijke. Dat... dat... ik probeer dat... ik steek dan oordopjes in soms ook ofzo of euh... [...] Ik sluit mij wat af: deken over mij of oordopjes in...*

4.4.1.2 Begrenzen

Soms is het echter nodig om het gedrag te begrenzen, omdat het niet fijn is voor de ander of niet gepast is in de context. Het thema 'begrenzen' werd in zes interviews gevonden, en bestond uit zes verschillende codes, grotendeels overlappend met de factoren die maken dat het gedrag als niet oké wordt ervaren (zie 4.3.6).

Ten eerste gaven vijf moeders aan dat ze het gedrag begrepsden wanneer het niet fijn was of pijn deed bij de ander of zichzelf. Moeder 8-M7M4 vertelde dat haar dochter op een bepaald moment in haar tepel kneep bij het onderzoeken van haar borsten: *Maar dan... dan is... dan (aarzeling 19:17)... dan begon ze daarin te nijpen, dan doet dat pijn, dan zei ik: "Ja, nee, je mag niet pijn doen."*

Ten tweede beschreven vier moeders dat ze het gedrag begrepsden wanneer het gedrag niet gepast was in de context, namelijk wanneer de situatie niet privé was. Moeder 3-M3J2 vertelde dat haar dochter van 3 jaar in haar blootje rondliep en met haar vulva aan het spelen was, wanneer een collega met haar twee zonen langskwam: *Dus dan had ik wel gezegd als ik dan beneden ging van: "Hé, kleed je al snel aan." euhm... [...] En zij zo: "Huh?" allee ze snapte niet waarom dat niet kon. Euhm... dus dan heb ik wel gezegd: "Benen toe, allee, doe nu rap een onderbroek aan."*

Ten derde beschreven vier moeders dat ze hun kind zich liever zelf lieten wassen of afdrogen wanneer ze merkten dat dat erg plezierig of gevoelig was. Moeder 2-M5 vertelde: *Euh... en zo het wassen ook... als ik haar in bad steek, hé, of ik douche haar 's avonds, dan doe ik dat, maar ik voel wel dat zij daar soms zo wat... en dan zegt die: "Ah, dat kriebelt!" en dan denk ik: Ja... ja, dat kan [lacht]. En dan vraag ik: "Wil je het zelf doen?" en ik laat haar dat dan ook gewoon zelf doen.* Hierbij aansluitend gaven twee moeders aan dat ze het gedrag begrepsden of zouden begrenzen wanneer zij zelf bij de stimulatie betrokken werden (wanneer het kind vraagt om met de handdoek over haar vulva te wrijven omdat ze dat leuk vindt), of wanneer ze het gedrag voor zichzelf als te intiem ervaarden (bijvoorbeeld de vulva van moeder willen aanraken). Moeder 3-M3J2 vertelde over de situatie met de handdoek: *En ik wil daar gerust over vertellen en doen, maar ik ga nooit omdat zij vraagt om haar spleetje harder af te kuisen of eender wat euh... af te drogen... ga ik dat wel echt niet doen. Dat is wel echt een grens die we daarin gaan trekken.*

Drie moeders gaven ook aan het gedrag te begrenzen wanneer het ging om gedrag met een ander kind, meestal vanuit bezorgdheid over toestemming. Het ging hier om een 'hardere begrenzing' dan in de andere situaties: 'Dat doe je niet' of 'Dat is niet de bedoeling.' Moeder 7-M10M8M5M3 vertelde over haar reactie toen ze haar dochter met een vriendin betrapte: *Ik heb daar hard op gereageerd. Nu denk ik, ja, eigenlijk mag dat wel, maar je moet ook wel goed beseffen... dat... ja, dat ge ook nee moogt zeggen, bij eender wie. [...] Zo... zoiets van: "dat moogt ge wel echt niet doen" of zoiets, ja.*

Ten slotte gaf Moeder 2-M5 aan hoe ze op een meer speelse manier het gedrag van haar dochter begrenste wanneer ze zich er zelf wat ongemakkelijk bij voelde, maar er op zich geen probleem in zag (bijvoorbeeld in haar blootje rondlopen of zoenen met haar liefje). Ze liet het ook eerder los wanneer ze merkte dat haar dochter de begrenzing niet aannam: *Als we hier dan zo zijn beneden en dan trekt die in één keer zo haar broek af of haar trui uit en haar T-shirt uit en dan zegt die: "Ik wil zo wat rondlopen." En dan denk ik: "Hmmm... [lacht], maar het is overdag, zou je niet iets aandoen?" En dan... ik laat het wel vallen als ze zegt: "Nee ik wil echt zo rondlopen." Dan denk ik: "Oké, prima."*

4.4.1.3 Focus op het praktische

Focussen op het praktische is een reactie die in drie van de interviews werd gevonden. Het thema bestond uit twee codes, namelijk 'we moeten ons nu klaarmaken' en 'we zijn ons nu gewoon aan het wassen'. Het lijkt een soort milde begrenzing om aan te geven dat er geen ruimte is voor het gedrag zonder het gedrag zelf te taboeïseren, of om op een zo normaal mogelijke manier het gedrag te begrenzen. De dochters van Moeder 6-M8M4 kropen soms samen naakt onder een deken om elkaars lichaam te verkennen en de moeder vertelde dat ze haar dochters gewoon liet doen tot het tijd was om zich klaar verder klaar te maken: *En op een moment: "Ah ja oké, nu is het gedaan, nu is het tijd om te..." ja, gewoon, "kleedje aan te doen of zoiets."*

4.4.2 Boodschap 'het is helemaal oké, maar privé'

Zes van de moeders gaven aan dat ze hun de kind de boodschap gaven dat het gedrag (hier specifiek zelfstimulatie) helemaal oké is, maar wel privé. Moeder 4-J6M5 beschreef het gesprek met haar dochter: *En ik denk dat ik daar toen wel iets van gezegd heb zo... zo van... "Ah ja hé, euhm... vind je dat fijn?" en... "Dat is oké, en dat mag je doen in je bed ofzo, maar dat is wel niet zo beleefd als je dat doet als andere mensen erbij zijn."* Ouders verschillen in

wat ze vinden dat kan en wat niet kan: sommige ouders vinden dat de kinderen thuis hun lichaam nog volledig vrij mogen beleven, anderen vinden eerder dat ze best alleen zijn als ze met zichzelf willen spelen.

Moeder 5-M5M3 benoemde ook dat ze wanneer haar dochters aan haar borsten komen voelen en haar lichaam willen onderzoeken, ook de boodschap geeft dat ze dat enkel bij haar mogen doen en niet bij anderen: *En dan moet ik ook wel zeggen van... "Ge moogt dat alleen bij mij doen, niet bij oma, niet bij andere mensen, niet bij de juf, [...] maar... bij mama en papa moogt ge dat allemaal euh... mag je dat wel allemaal doen."*

4.4.3 (Proberen) er open over te praten en te normaliseren

In de helft van de interviews vond de onderzoeker het thema '(proberen) er open over te praten en te normaliseren'. Vier moeders gaven aan dat ze de seksualiteit van hun kinderen en hun lichaamsbeleving bespreekbaar wilden maken in het gezin en het zo veel mogelijk trachten te normaliseren, al vinden ze dat niet altijd eenvoudig, zoals bij thema 4.2.2 'openheid rond seksualiteit' ook al aan bod kwam. Er is veel overlap tussen beide thema's, maar hier gaat het meer specifiek om de reactie op het gedrag zelf. Moeder 1-M4 gaf aan: *Want je wilt ook wel gewoon kunnen zeggen van: "je bent uw lichaam... lijfje wat aan het ontdekken" ofzo, allee of zoiets van... ja, dat is eigenlijk... uiteindelijk is dat gewoon ontdekken, hé. [...] Ja, als je haar daar een beetje mee kunt helpen en daar open over kunt zijn, en kunt dat normaliseren, tot zover dit mij normaal lijkt... dan... dan... dat wil ik wel echt kunnen om daarover te praten.*

4.4.4 Vragen naar de beleving of de reden van aanraken

Het thema 'vragen naar de beleving of de reden van aanraken' bestond uit drie codes. In vier interviews vond de onderzoeker dat de moeder liever niet naar de beleving van seksueel gedrag vraagt, omdat ze het niet te beladen wil maken, of de beleving van het gedrag niet willen invullen voor hun kind (bijvoorbeeld: niet willen vragen naar verliefdheid omdat het voor het kind misschien gewoon een vriendschap is). Moeder 5-M5M3 vertelde dat ze nog niet aan haar dochters had gevraagd of ze het fijn vinden om de billetjes tegen elkaar te petsen in bad of om zichzelf aan te raken in de zetel: *Nee, eigenlijk niet, omdat dat zelden... het is meestal in spelvorm, hé. Het is niet dat ik al ooit echt geconfronteerd ben met... met... alhoewel ja, jawel, in de zetel, maar dan... dan zijn ze tv aan het kijken en dan wil je dat ook zo niet... geladen maken van: "Zeg, wat zijt gij nu aan het doen?" Je laat ze gewoon... doen.*

Daarnaast gaven drie moeders aan dat ze, wanneer ze hun kind met haar vulva zien spelen, eerder vragen of ze jeuk heeft of dat er misschien iets anders scheelt. Moeder 2-M5 beschreef: *En wat dat ik nu wel doe... is ook echt... als ik dat dan weer zo zie, dan vraag ik wel... ik voel ook... ik vraag altijd: "Hebt ge jeuk of...?" [lacht] euh...* Deze moeder voelde zich wel onzeker over deze aanpak, ze was bezorgd dat ze hiermee een gevoel van schaamte zou induceren: *Dan denk ik ook: ja, moet ik dat zo vragen? Want dan ga ik er ook weer meer vanuit dat het over jeuk gaat, en niet over dat ze het fijn vindt. En dan... dan... ja... steek ik misschien ook iets in haar hoofd wat dat niet mijn bedoeling is, en dan ga ik misschien toch meer die schaamtekant op, en dat wil ik niet echt.*

Ten slotte gaven drie van de moeders ook aan dat ze wel vroegen naar wat het kind aan het doen was, soms meer met de insteek om te vragen of het kind het fijn vindt, soms eerder al lachend 'wat ben jij nu aan het doen?'. Moeder 1-M4 beschreef haar reactie toen ze haar dochter van 4 jaar had zien 'masturberen' in de living: *En dan kwam ze daarna naar de keuken ofzo... en dan zei ik wel zoiets, denk ik, van: "Was je van je lijfje... iets met uw lijfje, zo... was je wat aan het spelen met je lijfje of ont-...?" En dan zei ze zo gewoon: "Ja." En dan [lacht], ik weet het niet, ja.* Kortom, de moeders doen duidelijk hun best om luchtig met de situatie om te gaan, door net wel of net niet naar de ervaring van het kind tijdens stimulatie te vragen, maar sluiten toch graag eerst de hypothese uit dat het misschien gewoon om jeuk of irritatie gaat ter hoogte van de genitaliën.

4.4.5 Wel of geen gesprekje achteraf

Twee moeders gaven aan dat het geen zin heeft om achteraf nog met het kind terug te komen op de situatie, omdat kinderen nog sterk in het hier-en-nu leven en er zelf geen vragen meer over stellen later. Twee andere moeders gaven echter aan dat ze wel achteraf nog een gesprek aangaan met hun kind. Moeder 6-M8M4 gaf aan dat ze op het einde van de dag telkens een kleine analyse doet met haar kinderen: wat vond je leuk, wat vond je niet leuk, enzovoort, en dat ze daarbij ook vraagt naar bijvoorbeeld de seksuele spelletjes die de kinderen onder het deken speelden. Moeder 5-M5M3 beschreef hoe ze het gesprek 's avonds met haar dochter opnieuw opnam over privé-plekjes, nadat ze die dag openlijk met haar vulva aan het spelen was in de speeltuin: *We hebben daarna wel echt een gesprek gehad... niet perse geladen, hé, maar ook van... kijk euhm... dat dat dus een regio is... dat ze thuis mogen mee spelen en in hun blootje rondlopen, maar dat we dat dus niet doen in de speeltuin.*

4.4.6 Weerbaar maken en ondersteunen in grenzen respecteren

In vijf van de acht interviews werd het thema ‘weerbaar maken en ondersteunen in grenzen van anderen respecteren’ gevonden. Net zoals de angst voor misbruik een belangrijk thema was binnen de beleving van moeders (zie 4.3.7), vormt de bescherming tegen grensoverschrijdend gedrag een belangrijk onderdeel van de seksuele opvoeding van de moeders binnen dit onderzoek. Binnen dit thema werden vier codes ondergebracht.

Ten eerste gaven drie moeders aan dat ze hun kind hielpen om de eigen grenzen aan te geven. Moeder 1-M4, wiens dochter een ontwikkelingsachterstand heeft, was erg bezorgd over (seksueel) grensoverschrijdend gedrag (zie 4.3.7), en vertelde hoe ze aan de slag ging om haar dochter een stopgebaar aan te leren: *Ja, “stop” misschien is dat een goede manier om haar dat met een gebaar meer te leren, zo van “stop” of... of... euhm...*

Ten tweede vertelden drie moeders dat ze de boodschap aan hun kinderen gaven dat ze ‘niets moeten doen dat ze niet fijn vinden, en ook niets bij de ander mogen doen dat die niet fijn vindt’. Moeder 7-M10M8M5M3 vertelde: *Dat stukske van consent, dat gebruiken we meer bij zo kusjes en... ja, dat ge niet dingen moogt doen bij een ander zonder dat die dat oké vindt.* Twee moeders vertelden ten derde ook aan dat ze hun kind ook de boodschap gaven dat hij/zij altijd alles mocht komen vertellen tegen hen, en ten slotte gaf één moeder ook de boodschap dat ‘je lijfje enkel van jou is’.

4.4.7 Lichaam ontdekken behoort tot hun privacy

In vier interviews vond de onderzoeker dat ouders de seksuele ontwikkeling van hun kinderen (en dan vooral het eigen lichaam ontdekken en met de genitalia spelen) als hun privacy beschouwen. Drie ouders gaven aan dat ze hun kind daarin geen begeleiding zouden geven of verder in zouden stimuleren. Dit thema overlapt met het subthema ‘niet het fijne aspect van seks, dat mogen ze zelf ontdekken’ onder thema 4.2.3 ‘praten over seks’, maar verschilt ervan in de zin dat het hier meer gaat over de reactie op het gedrag van het kind. Moeder 6-M8M4 vertelde dat ze hun kinderen vooral veel vrijheid geeft om de dingen op hun eigen tempo te ontdekken: *Ik vind het zoals... laat zij op hun eigen tempo, op hun eigen... wijze ontdekken en verdergaan. Euh... ik... ik vind het niet nodig om een euh... om een soort van begeleiding die richting te doen... dus laat ze... [...] zij hebben ook nood aan een soort van vrijheid, een soort van... ja, de dingen ontdekken, hé.*

4.5 Gevoel over de reactie

De onderzoeker vroeg verder ook naar hoe de moeders terugkeken op hun reactie. Wat het gevoel over de omgang met het gedrag betreft, vond de onderzoeker drie thema's, weergegeven in Tabel 8. In de tabel wordt ook aangegeven in hoe veel van de interviews het thema aan bod kwam. Figuur 7 toont een overzicht van de thematische map met de subthema's.

Een belangrijke kanttekening hierbij is dat het vooral gaat om de reactie op seksueel getint gedrag zoals spelen met de genitalia of de genitalia aan elkaar tonen (en voelen). Niet alle kinderen in dit onderzoek stelden zulk 'uitgebreid' seksueel gedrag. 'Milder' seksueel gedrag zoals het lichamen vergelijken werd door de moeders meestal als normaal ervaren, ze lieten dit dan ook gewoon gebeuren, en hadden logischerwijs niet zozeer een uitgesproken gevoel over die reactie. Om die reden vond de onderzoeker slechts in zes van de acht interviews relevante uitspraken over het gevoel over de reactie.

Tabel 8

Overzicht thema's binnen gevoel over de reactie

	Interviews
Wel oké, of zelfs goed (want het is niet makkelijk)	4
Anders gereageerd dan ik wou	3
In onwetendheid (en onzekerheid) verder ploeteren	4

Noot. Totaal aantal interviews = 8

Figuur 7

Thematische map 'Gevoel over de omgang'

4.5.1 Wel oké, of zelfs goed (want het is niet gemakkelijk)

Wat betreft hoe de moeders op hun reactie terugkijken, werd in vier interviews het thema 'oké, of zelfs goed (want het is niet gemakkelijk)' gevonden. Zoals in 4.3.3 'onverwacht en onvoorbereid' al werd beschreven, worden moeders vaak door het gedrag van hun kind(eren) verrast. De moeders gaven aan dat ze dan best tevreden waren met hun aanpak (hier specifiek rond masturbatiegedrag). Moeder 2-M5 beschreef bijvoorbeeld *Ik denk dat ook, allee, ik ben daar op zich ook niet... malcontent mee met wat dat ik heb gedaan, maar ge wordt soms... ik dacht toen van "oh"... ge wordt daar wel even zo on the spot mee geconfronteerd.* En Moeder 1-M4 was eigenlijk wel trots op zichzelf, zeker omdat er bij haar thuis vroeger nooit over seksualiteit werd gesproken: *Ik denk, inderdaad, allee... trots is nu een groot woord, maar ik ben wel blij over het feit dat ik er iets van kon zeggen, om het nu zo te zeggen...*

4.5.2 Anders gereageerd dan ik wou

Drie moeders gaven echter aan dat ze in bepaalde omstandigheden anders of harder hadden gereageerd dan ze zouden willen. Dit had te maken met twee verschillende factoren: de context was niet volledig privé en/of het gedrag was samen met een ander kind (en er was bezorgdheid over toestemming), factoren die ook al aan bod kwamen binnen de beleving en omgang. Moeder 7-M10M8M5M3 vertelde dat ze nogal hard had gereageerd toen ze haar dochter op het schoolfeest betrapte met een vriendinnetje terwijl ze hun spleetjes aan het vergelijken waren achter de kapstokken: *Maar heb ik, denk ik, wel een beetje hard op gereageerd. Dat was ook wel niet helemaal privé, dat was op een schoolfeest, dus ja... maar achteraf denk ik: goh, ik had daar eigenlijk niet zo op moeten reageren, dat is ook maar gewoon oké dat ge dat doet, denk ik... [...] maar ik was daar ook wel van verschoten. Ik heb daar hard op gereageerd. Nu denk ik, ja, eigenlijk mag dat wel, maar je moet ook wel goed beseffen... dat... ja, dat ge ook nee moogt zeggen, bij eender wie.*

Ook Moeder 5-M5M3 vertelde dat ze wanneer haar dochters in een publieke situatie hun genitalia beginnen onderzoeken meer begrenzend reageerde dan ze zou willen: *Dat zijn allemaal ouders, ook in de speeltuin, de buurman ook, en toch hebben we het gevoel: als uw kind daar open en bloot ligt van... "allee, dekt dat toe" en dan reageer ik niet zo als ik eigenlijk zou willen reageren, hé. Dan hebt ge toch inderdaad de neiging om... om daar... daar... daar... enerzijds beschermend en anderzijds zelf zo'n beetje beschaamd, dat ge denkt van: "Allee kom euh... doet uw benen dicht, doet uw broek naar beneden, euh..."*

4.5.3 In onwetendheid (en onzekerheid) verder ploeteren

In vier interviews werd het thema 'in onwetendheid (en onzekerheid) verder ploeteren' gevonden. Moeders beschreven dat ze maar wat doen en dat het zoeken en *trial and error* is. Moeder 4-J6M5 benoemde dat dat ook veel te maken had met het feit dat ze zelf geen of weinig seksuele opvoeding had gehad: *Dat wij ook maar wat doen, dat wij ook maar wat zeggen [lacht]. Daar zijn weinig richtlijnen over, hé. Rond opvoeding kunt ge zo wel veel lezen en een stroming kiezen. Maar, ja... zelf hebben we geen voorbeeld gehad hé, hoe je op dat vlak moet opvoeden.* Moeder 1-M4 vatte de zoektocht mooi samen: *Ja, in onwetendheid euh ... verder ploeteren, zo [lacht].*

Sommige moeders waren toch ook wat onzeker over hun aanpak, en twijfelen of ze het wel goed hebben gedaan, al is dat vaak op een meer impliciete manier te merken aan wat ze vertellen. Moeder 2-M5 vertelde bijvoorbeeld: *Euh... en ik heb toen uiteindelijk wel gezegd van: "Ah ja, oké... dat is waar... dat kan heel fijn zijn, dat is prima, maar..." zo ja, en dan... ik weet niet of dat ik daar goed heb aan gedaan, maar ik heb toen gezegd van: "Ge moet dat niet altijd en overal doen, hé, doe dat maar als ge ergens alleen zijt, of euh..."*

Moeder 2-M5 beschreef ook dat ze het er lastig mee heeft dat ze niet goed weet hoe ze moet omgaan met het seksueel gedrag van haar dochter, zelfs lastiger dan met het gedrag zelf: *Maar ik denk dat ik het lastiger vind... niet voor wat dat [dochter] aan het doen was, maar ook omdat ik daar zo heel hard niet goed in weet wat en hoe en... Ook Moeder 5-M5M3 vertelde dat ze ermee in zat, vooral vanuit 'het goed willen doen als ouder': *Ja, dat is echt wel euhm... ik zit daar wel mee hoor. Dat is misschien ook de reden waarom dat ik daar euhm... te veel bij stilsta en dat misschien andere mama's zoiets hebben van: allee... maakt niet uit, hé, ge moet gewoon doen wat dat jij goed voelt.**

4.6 Ondersteuningsnoden

Ten slotte vroeg de onderzoeker ook naar de ondersteuningsnoden van de moeders in het omgaan met het seksuele getint gedrag van hun kind. Hier werden drie thema's gevonden, namelijk 'nood aan informatie, normalisatie en integratie', 'specifieke ideeën', waarin een aantal losstaande voorstellen van de moeders werden samengebracht, en 'zelf mijn weg zoeken'. Tabel 9 geeft een overzicht waarin aangegeven wordt in hoe veel van de interviews het thema aan bod kwam, en Figuur 8 toont de thematische map met subthema's.

Tabel 9

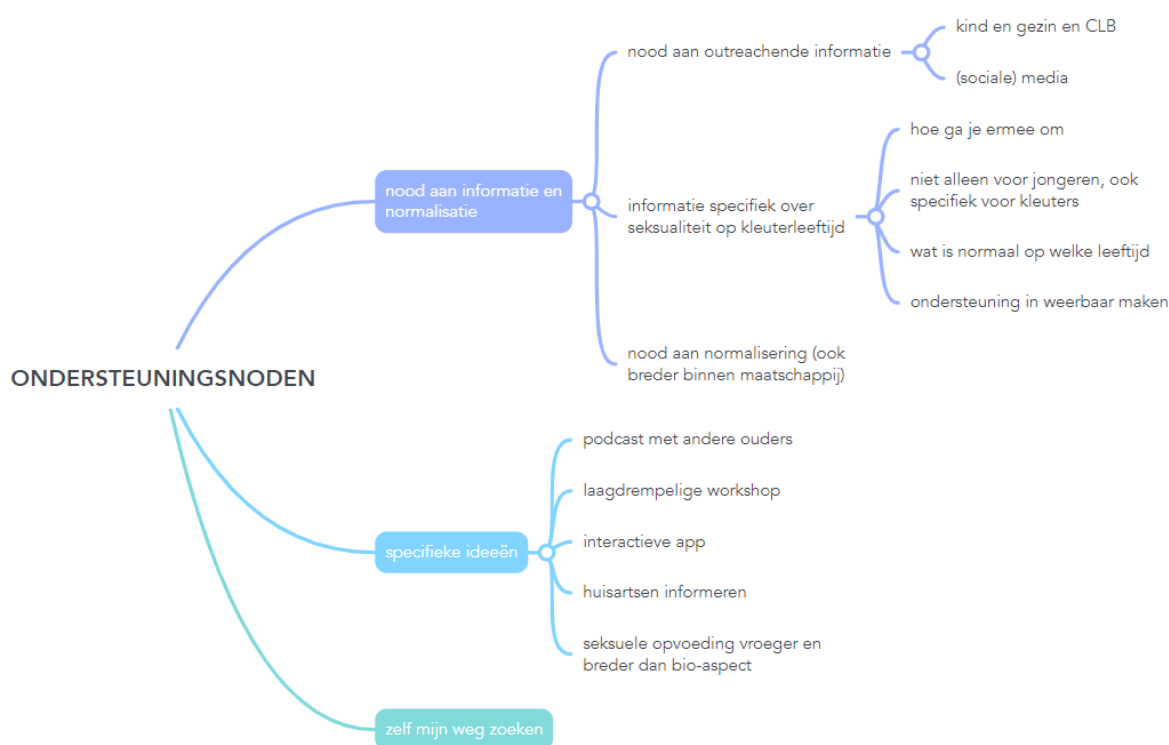
Overzicht thema's binnen ondersteuningsnoden

	Interviews
Nood aan informatie, normalisatie en integratie	7
Specifieke ideeën	6
Zelf mijn weg zoeken	2

Noot. Totaal aantal interviews = 8

Figuur 8

Thematische map 'Ondersteuningsnoden'

4.6.1 Nood aan informatie, normalisatie en integratie

In alle interviews – behalve het interview met een moeder die zelf seksuologie had gestudeerd – vond de onderzoeker dat er nood was aan informatie over en normalisatie van seksueel getint gedrag, en dat dit meer geïntegreerd moet zijn binnen de algehele opvoedingsondersteuning. De gevonden subthema's onder dit thema zijn: 'specifieke informatie over seksualiteit op kleuterleeftijd', 'outreachen vanuit via K&G, CLB en media' en 'normaliseren en integreren (binnen de maatschappij)'. De drie thema's lopen ergens ook in

elkaar over, gezien informeren en normaliseren hand in hand gaan, en dan nog het meest als dat informeren *outreaching* gebeurt.

Ten eerste gaven zes moeders aan dat ze nood hadden aan informatie die specifiek ging over seksualiteit bij kleuters. Twee moeders hiervan benoemden het gebrek aan informatie in vergelijking met de informatie over seksualiteit bij jongeren. Moeder 1-M4 vertelde: *Ja, ja... dat is... in de lagere school, ja daar leer je zelfs als leerling de SO lessen en... maar wat is dat op maat van kleuters? Misschien niet veel, hé, maar... iets zou mij al kunnen helpen eigenlijk.* Vier moeders gaven aan dat ze informatie nodig hadden over wat normaal is op welke leeftijd en drie moeders over hoe je daar dan als ouder best mee omgaat zonder er een taboe van te maken. Dit waren dan ook de belangrijkste vragen die ouders zich stelden wanneer ze met de seksualiteit van hun kinderen werden geconfronteerd (zie 4.3.1). Moeder 3-M3J2 beschreef: *Ik denk wel echt dat als er een boek zou bestaan... maar dan wel specifiek voor die leeftijd... ik zou dat wel zeker lezen, gewoon om zo te weten van: wat is normaal? en rond welke fase gebeurt... zijn ze daar wel mee bezig of wat leren ze daaruit of... hoe ga je daarmee om?* Moeder 4-J6M5 gaf ten slotte aan dat er nood is aan informatie over hoe je je kind best kan ondersteunen in de ontwikkeling van weerbaarheid: *Wat hebben wij nodig? Zo van die dingen (Sensoa vlaggensysteem), en ook taal om onze kinderen daarin weerbaar te maken en kaders...*

Daarnaast vond de onderzoeker in vijf interviews dat moeders hierin een belangrijke rol zien voor Kind en Gezin, het CLB en de (sociale) media. Het subthema werd '*outreaching*' genoemd, omdat de moeders aangaven dat het fijn zou zijn als de informatie gewoon tot bij hen komt, in de boekjes die ze meekrijgen van Kind en Gezin of via school, of tijdens het scrollen op hun gsm. Moeder 8-M7M4 : *Begin met Kind en Gezin, daar moeten ze toch ook tot 2,5 of zo naartoe gaan... ge zou daar in die Kind en Gezin-boekjes of in de folders... dat kunnen doen... wanneer ze de eerste keer naar het CB gaan, is dat eerste of tweede kleuterklas... zou er via het CLB bijvoorbeeld... dus daar zijn zeker wel, denk ik, goeie, betrouwbare kanalen waarlangs ouders daarover geïnformeerd kunnen worden, denk ik. Ja, dat denk ik wel.*

Ten slotte kwam in vijf interviews aan bod dat het belangrijk is om als ouder de boodschap te krijgen dat seksueel getint gedrag deel is van de normale ontwikkeling, en dat het nodig is dat dat kinderlijke seksualiteit ook breder in de maatschappij wordt genormaliseerd. De onderzoeker noemde dit subthema 'normaliseren en integreren (binnen de maatschappij)'. Moeder 4-J6M5 benoemde dat het goed zou zijn om de seksuele ontwikkeling in de boekjes van Kind en Gezin op te nemen opdat je als ouder wat wordt gerustgesteld: *Ja zo, inderdaad,*

dat dat zo'n beetje genormaliseerd wordt. Zo'n beetje een bevestiging van "Ja je hebt gelijk, dat is gewoon kindergedrag." Moeder 2-M5 beschreef dat er ook breder in de maatschappij meer draagvlak moet komen voor de seksualiteit van kinderen: *Euhm... ik denk dat dat ook wel wat meer... ja, goed... tegenwoordig gaat heel veel via het internet, hé, of zo via media, en ik denk dat... het zou wel fijn zijn moest dat ook wat meer daar in naar boven komen ofzo, ik weet niet... allee, dat dat zo wat... euhm... ja, maatschappelijker genormaliseerd wordt dan echt. Ja, het zit echt zo tussen deze muren of dan met ouders van vrienden, maar verder gaat dat dan ook zo precies niet.*

4.6.2 Specifieke ideeën

Zes moeders hadden ook een aantal ideeën voor wat hen zou kunnen helpen. Twee moeders gaven aan dat een podcast met ervaringen van andere ouders hen wel een fijn idee leek. Moeder 3-M3J2 beschreef: *Of zo een podcast ofzo over andere mensen die... allee zo zelf in die fase zitten, dat je zo eigenlijk eerder hoort van: Ah, het is echt... allee, het gebeurt echt in veel gezinnen. En waar trekken zij de grens? En dat je zo wat meer dingen daarover leert. Ik denk dat dat misschien wel fijn zou zijn. Ja, gewoon hun verhaal zo, heel open en eerlijke gesprekken.* Een andere moeder stelde een laagdrempelige workshop voor, die je bijvoorbeeld gewoon online kan volgen.

Moeder 7-M10M8M5M3 vond ook dat seksuele opvoeding veel vroeger aan bod zou moeten komen op school, en niet alleen moet focussen op de biologische aspecten, maar ook veel meer op het relationele en het belevingsaspect, omdat ze zich hier als ouder vaak wat alleen in voelt om te dragen. Zo beschreef deze moeder: *Ja, gewoon heel het... heel het... dat dat leuk is, bijvoorbeeld. Dat hebben we nooit geleerd op school, dat dat oké is dat ge dat... dat ge niet met twee moet zijn, dat ge dat ook alleen kunt doen, dat er ook andere dingen zijn als gewoon het voortplantingsgegeven, dat ge ja en nee kunt zeggen op zo'n dingen... dat vind ik... die... die consent vind ik echt heel belangrijk en da vind ik dat eigenlijk al in de kleuterschool moet... moet beginnen. Dat hoeft niet over seks te gaan, hé, maar over een kusje geven van iemand, dat ge ook nee kunt zeggen.* Moeder 6-M8M4 stelde verder een interactieve app voor, die ouders zou kunnen ondersteunen om het gesprek over seksualiteit met hun kinderen aan te gaan.

Moeder 8-M7M4 zag ten slotte ook een belangrijke rol voor huisartsen. Ze stelde dat het goed zou zijn dat huisartsen voldoende kennis hebben over kinderlijke seksualiteit opdat zij zouden

kunnen informeren bij vragen. De huisarts is voor velen immers het eerste aanspreekpunt bij vragen over de ontwikkeling van hun kind(eren).

4.6.3 Zelf mijn weg zoeken

Twee ouders haalden ten slotte ook aan dat ze zelf hun weg wel vonden in de seksuele opvoeding van hun kinderen, omdat ze via bepaalde kanalen al informatie hadden gevonden puur uit interesse, of gewoon vanuit moederinstinct. Moeder 5-M5M3 benoemde hierbij dat ze als ouder soms overstelpt wordt met boeken en workshops over hoe je je kind moet opvoeden, en dat ze dat niet altijd fijn vindt: *Als ik dan hoor van... van mijn nicht van: "Ja, ik heb een goede s-... euh... een goede workshop, tien lessen over hoe dat je moet omgaan met je kind." dan denk ik: Pffff [zucht] tien avonden jong... en het is niet dat ge dat niet wilt doen, hé, ik wil mijn kinderen ook de beste opvoeding geven, maar ja, nee, ... om daar nu tien... dan ga ik liever naar iets dansen of een opleiding of wat dan ook voor mij, en dan zal ik wel vanuit mijn gut feeling als blij mama mijn kind opvoeden, omdat je daar inderdaad moet... allee, ge wordt ermee om de oren geslagen, hé, met opleidingen, workshops en begeleiding van hoe dat ge met uw kinderen moet omgaan, dat is wel zo, hoor.*

5 Discussie

5.1 Bespreking van de resultaten

Wat het seksueel getint gedrag van de kinderen binnen de steekproef betreft, is er een sterke overeenkomst met wat Roos en De Graaf (2014) gevonden hadden in hun onderzoek (zie Tabel 1). Als we een grenswaarde van 5% hanteren om het gedrag te beoordelen, blijkt dat alle seksuele gedragingen die in dit onderzoek aan bod kwamen, binnen de normale ontwikkeling te kaderen zijn. Roos en De Graaf (2014) maken echter geen onderscheid tussen wrijven aan de geslachtsdelen veeleer uit automatisme en meer gericht op stimulatie. Dat onderscheid wordt door de moeders in dit onderzoek wel gemaakt omdat dit voor hen voor een andere beleving zorgt, al is de grens tussen de twee vormen niet volledig duidelijk. Ook het plezier dat kinderen tijdens de verzorging aan de genitalia kunnen ervaren, ontbreekt in het onderzoek van Roos en De Graaf (2014), maar lijkt volkomen normaal gezien iedereen wordt geboren met genitalia die gevoelig zijn voor prikkels.

Verder vormen de data binnen dit onderzoek hoogstwaarschijnlijk een onderrepresentatie van het werkelijke gedrag van de kinderen, aangezien de onderzoeker niet alle mogelijke gedragingen systematisch heeft bevraagd. De onderzoeker vertrok voor dit interview, dat voornamelijk op de beleving gericht was, vanuit het verhaal van de ouders, en veel ouders zullen genieten van knuffels en kusjes bijvoorbeeld waarschijnlijk niet als seksueel getint gedrag beschouwen en dit niet vermelden. Bepaalde 'mildere' gedragingen zoals verkennen van eigen lichaam of genieten van knuffelen en kusjes kwamen ook niet zozeer aan bod wanneer het kind ook meer uitgesproken seksueel gedrag stelde zoals stimulatie van de genitalia.

Daarnaast vond de onderzoeker dat het klimaat rond seksualiteit in het gezin een belangrijke rol speelt in de beleving van het seksueel getinte gedrag en de omgang ermee. De moeders hebben wanneer ze opgroeiden vaak zelf een taboe rond seks of masturbatie ervaren, en vinden het belangrijk om aan hun eigen kinderen mee te geven dat dat wel heel normaal is. Hoogstwaarschijnlijk speelt dat klimaat ook een rol in het gedrag zelf. Vanuit de literatuur (zie punt 2.2) weten we namelijk dat seksueel getint gedrag bij kinderen in bepaalde culturen meer of minder voorkomt (Friedrich et al., 2000). Om die reden worden 'klimaat en houding ten opzichte van seksualiteit' en 'seksueel getint gedrag' in Figuur 2 ook met elkaar verbonden.

Wat de omgang met en de beleving van het seksueel getint gedrag betreft, zijn er opnieuw overeenkomsten met de literatuur, maar dan voornamelijk rond praten over seksualiteit. Zo beschreven Martin en Luke (2010) al dat ouders hun kinderen ondersteunen in het ontwikkelen van weerbaarheid. Martin en Torres (2013) wezen er verder op dat kinderen de seksuele opvoeding mee vormgeven door vragen te stellen, wat in dit onderzoek aan bod kwam onder het thema 'zoeken naar of wachten op een aanknopingspunt'. Het plezierige aspect wordt door de moeders binnen huidig onderzoek ook niet besproken, overeenkomstig met eerder onderzoek (Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000; Volbert, 2000). Daarnaast vonden Stone et al. (2012; 2016) en Christensen, (2016) dat praten over seks vaak gepaard gaat met ongemakkelijkheid, schaamte en angst voor veroordeling door andere ouders, gevoelens die in dit onderzoek ook naar voren komen. In deze steekproef leeft er bij de moeders ook een angst dat kinderen alsmear vroeger seksueel worden, en dat ze liever zouden hebben dat hun kind zo lang mogelijk 'gewoon kind blijft'. Dit komt deels overeen met het thema 'de onschuld willen bewaren' dat door Christensen et al. (2016) werd gevonden als een van de redenen om seksualiteit niet te bespreken.

Wat echter voorheen nog niet in de literatuur werd beschreven, is wat ouders precies beleven wanneer ze met seksueel getint gedrag worden geconfronteerd, en hoe ze hier dan mee omgaan. Hier ligt de belangrijkste bijdrage van deze masterproef, met de focus op de beleving van moeders van jonge kinderen. In het kort laten de moeders binnen dit onderzoek hun kinderen voornamelijk doen en begrenzen ze de kinderen alleen wanneer ze dat nodig vinden. Ze worstelen echter met vragen en onzekerheid over of het gedrag al dan niet normaal is en met het feit dat het gedrag meestal onverwacht komt. Moeders sussen zichzelf door er voorzichtig vanuit te gaan dat het gedrag wel normaal zal zijn en willen er binnen hun gezin vooral geen taboe van maken. In combinatie met hun eigen ongemakkelijkheid en schaamte, leidt dit vaak tot tegenstrijdige gevoelens.

Een interessante bevinding is ten slotte dat moeders het seksueel getint gedrag van hun kleuter meestal als helemaal oké beschouwen, toch zolang het gedrag beperkt blijft in intensiteit, in privécontext plaatsvindt en enkel gericht is op zichzelf. Er lijkt een verschuiving ten opzichte van de vorige generatie, waarin masturbatie taboe was, een taboe dat de moeders nu actief willen tegengaan door hun kind de boodschap te geven dat dat wél oké is. Ze begrenzen het gedrag enkel wanneer het niet gepast is in de context, dan zijn de gevoelens van schaamte en angst voor veroordeling door anderen ook sterker en reageren ze vaak wat harder dan ze zouden willen.

Het is opvallend dat de moeders het wel lastig hebben met seksueel getint gedrag dat met andere kinderen plaatsvindt. Ze zijn snel bezorgd over of het gedrag wel voor beide partijen met toestemming gebeurde, maar ook wanneer er wordt doorgevraagd naar een hypothetische situatie waarin dit het geval was, blijft er weerstand. Seksueel gedrag dat samen met een ander kind gebeurt, lijkt voor de moeders al meer op volwassen seksualiteitsbeleving, terwijl masturbatiegedrag veeleer als onschuldig wordt beschouwd. De openheid over seksualiteit die de moeders proberen creëren, blijft met andere woorden toch beperkt tot gedrag dat niet als 'echt seksueel' wordt beschouwd.

5.2 Beperkingen van het onderzoek

Er zijn een aantal noemenswaardige beperkingen aan dit onderzoek. Ten eerste zorgde de open uitnodiging waarschijnlijk voor een selectiebias: enkel moeders die open stonden om over de seksualiteit van hun kinderen te praten, namen hieraan deel. Moeders die het gedrag als 'verkeerd' beschouwen en meer zullen begrenzen, zullen niet zo snel deelnemen aan dergelijk onderzoek. Daarnaast waren alle moeders hoogopgeleid, waarvan vier moeders een opleiding in de (ortho)pedagogie hadden gevolgd. Één moeder was zelfs seksuoloog en had dus zelf veel kennis over het onderwerp. Zij beschreef dat ze het gedrag veeleer als een interessante observatie beschouwde, als een teken van normale ontwikkeling. De moeders die aan het onderzoek deelnamen, waren met andere woorden waarschijnlijk meer dan gemiddeld bezig met de (seksuele) opvoeding van hun kinderen.

Verder betrof de steekproef betrof acht moeders, waarvan zes moeders enkel dochters hadden. Slechts twee moeders hadden naast een dochter ook een zoon. Hierdoor is de ervaring van moeders rond het seksueel getint gedrag van jongens onvoldoende aan bod gekomen. Een mogelijke verklaring is dat het in het algemeen meer geweten en meer aanvaard is dat jongens met hun piemel spelen dan dat meisjes met hun vulva spelen. Dat kan ertoe leiden dat moeders van meisjes met meer vragen zitten dan moeders van jongens en daardoor meer geneigd zijn om deel te nemen aan het onderzoek over kinderlijke seksualiteit.

Daarnaast stelden de kinderen binnen de steekproef zeer verschillend seksueel getint gedrag. De intensiteit van het spelen met de genitalia varieerde bijvoorbeeld van de genitalia onderzoeken in de badkamer tot de genitalia stimuleren met bevrediging als doel in de living. Het ene kind stelde het gedrag enkel thuis, het andere ook in de speeltuin en op school. En sommige kinderen focusten zich bij hun seksuele ontdekkingstocht enkel op zichzelf, terwijl

andere kinderen ook een vriendje of vriendinnetje betrokken bij hun spel, of hun ouders. Dit zorgt telkens voor zeer verschillende ervaringen bij de ouders, wat maakte dat er geen datasaturatie kon worden bereikt. Gezien het taboe op kinderlijke seksualiteit was het echter niet aangewezen om inclusiecriteria te verscherpen wat het seksueel getint gedrag betreft (bijvoorbeeld: zelfstimulatie met opwinding als gevolg), omdat dit te participantenwerving sterk zou bemoeilijken.

De variatie in het gedrag zorgde waarschijnlijk ook voor een onderschatting van het belang van bepaalde thema's, zoals het subthema 'oké zolang op zichzelf, maar niet met anderen'. Dit thema werd slechts in drie interviews gevonden, maar misschien ervaren andere moeders dit ook zo, moesten ze in een situatie terecht komen waarin hun kind op ontdekking ging bij een ander kind. Een andere implicatie van de variatie was ten slotte dat het gevoel over de omgang met het seksueel getint gedrag in slechts zes van de acht interviews aan bod is gekomen, omdat de kinderen binnen deze laatste twee interviews slechts in zeer beperkte mate seksueel getint gedrag stelden, de moeders dit als normaal ervaren en weinig pedagogische interventies toepasten.

5.3 Reflectie van de onderzoeker

Zoals in de methodesectie (zie 3.1) al beschreven werd, poogt kwalitatief onderzoek niet om een objectieve meting te bereiken. Bij een kwalitatieve methode wordt er aangenomen dat de onderzoeker zelf het 'onderzoeksinstrument' is en zijn bevindingen hoe dan ook beïnvloedt (Dodgson, 2019). Dodgson (2019) stelt de reflexiviteit van de onderzoeker over zijn eigen positie ten opzichte van wat hij bestudeert en zijn rol binnen het onderzoek, als belangrijke indicatie voor de kwaliteit van het onderzoek.

Door zich in te lezen in de literatuur over seksualiteit op kleuterleeftijd, wist de onderzoeker dat seksueel gedrag een normaal deel is van de ontwikkeling en voornamelijk vanuit nieuwsgierigheid gebeurt. Verder had zij (mede door die kennis) een zeer open houding ten opzichte van seksualiteit op kleuterleeftijd, en seksualiteit in het algemeen. Voor het onderzoek vertrok zij dan ook vanuit een waardenkader waarin seksueel gedrag van jonge kinderen in het algemeen aanvaard wordt, en begrenzing slechts nodig is wanneer de context te openbaar is of wanneer er iemand betrokken wordt die daar niet ten volle toe instemt. De flyer die werd uitgestuurd, de vragen die gesteld werden en de houding van de onderzoeker tijdens het interview, en ook de analyse, werden in zekere zin ook door dat waardenkader bepaald.

Tijdens de interviews ontstond er verder vaak een onevenwichtige dynamiek tussen interviewer en participant. Ouders percipieerden de onderzoeker merkbaar als 'expert' over seksuele opvoeding, en leken zich hierdoor nog onzekerder te voelen over het gedrag van hun kind en hun aanpak. Vooral over de momenten dat ze bepaald gedrag hadden begreep, kwamen sommige moeders ietwat beschaamd over, vermoedelijk omdat ze voelden dat de onderzoeker minder bezorgd was over het gedrag dan zij. Met oog op het ontwikkelen van een vertrouwensband waarin de moeders zich veilig genoeg voelden om de intieme informatie over hun kinderen te delen en hun eigen beleving daaromtrent bloot te geven, gaf de onderzoeker de moeders dan ook regelmatig de bevestiging dat ze het goed hadden aangepakt, of dat het heel begrijpelijk was dat ze geschrokken was toen ze ermee geconfronteerd werden.

5.4 Toekomstig onderzoek en implicaties

Allereerst zou er ook onderzoek moeten gebeuren naar de beleving van moeders over het seksueel getint gedrag van jongens, gezien dit onvoldoende aan bod kwam binnen dit onderzoek en moeders dit mogelijks anders ervaren. Daarnaast is het belangrijk om de beleving van minder opgeleide moeders en van moeders met andere culturele waarden rond seksualiteit in kaart te brengen. Verder is er nog een andere belangrijke focus voor toekomstig onderzoek, namelijk de beleving van vaders van zowel dochters als zonen.

Vervolgens zou er uit die kwalitatieve data een kwantitatieve vragenlijst kunnen worden opgesteld, die bij een representatieve steekproef in Vlaanderen zou kunnen worden afgenomen. Zo kan men zicht krijgen op de prevalentie van onzekerheden over seksueel getint gedrag van kleuters binnen de populatie ouders in Vlaanderen. Vermoedelijk worstelen veel ouders met vragen over de normaliteit van het seksuele gedrag van hun kind en hoe ze ermee om moeten gaan.

Op termijn kunnen er dan richtlijnen worden uitgeschreven voor Kind en Gezin en het CLB om de seksuele ontwikkeling (meer) te integreren in de algemene opvolging van de gezondheid en het welzijn van jonge kinderen en ouders hierover goed informeren. Hiervoor is het in de eerste plaats nodig dat het thema seksualiteit bij jonge kinderen wordt opgenomen in de curricula van de artsen, psychologen en pedagogen die op deze diensten werken.

Ten slotte is het belangrijk dat kinderlijke seksualiteit meer genormaliseerd wordt in de maatschappij. VRT zette met aflevering 4 van seizoen 2 van het programma 'De Wonderjaren', waarin kinderlijke seksualiteit werd besproken, al een stap in de goede richting (Schoeters &

Keyaert, 2023). Hierin legt Wannes Magits, beleidsmedewerker van Sensoa, onder andere uit dat kinderen vaak op jonge leeftijd ontdekken dat het fijn is om hun geslachtsdelen aan te raken zonder dat dit een seksuele betekenis draagt en dat het als ouder vooral belangrijk is om dat gedrag niet als fout te bestempelen, maar het wel begrenzen als zijnde oké, maar privé.

Dat is exact de boodschap die de moeders binnen dit onderzoek al aan hun kinderen geven, maar dat neemt niet weg dat ze aangaven nood te hebben aan bevestiging dat het gedrag normaal is. Ondanks alle goede wil om het seksueel getint gedrag zo open mogelijk te ontvangen, worstelen moeders wel met die onzekerheid.

6 Conclusie

Deze masterproef zocht een antwoord op de vraag: Hoe beleven moeders het seksueel getint gedrag van jonge kinderen (tussen drie en zes jaar)? Dat het gesprek over seksualiteit met kleuters geen gemakkelijke opgave is voor ouders, bleek al eerder uit onderzoek. Hoe ouders omgaan met het seksuele gedrag van hun kleuter en wat zij hierbij ervaren, werd nog niet zozeer bestudeerd, en vormde de focus van dit onderzoek. Aan de hand van een thematische analyse van acht diepte-interviews met behulp van NVivo heeft de onderzoeker 38 thema's gevonden die werden samengebracht in zes verschillende pijlers, die bovendien nauw samenhangen (zie Figuur 2 op p. 18). Zo heeft de intensiteit waarmee, de context waarin en met wie het seksueel getint gedrag gebeurt (pijler 1) een belangrijke impact op de beleving van moeders (pijler 3) en hoe ze ermee omgaan (pijler 4). Ook het algehele klimaat (pijler 2) rond seksualiteit speelt hierin een rol.

De eerste pijler omvat het seksueel getint gedrag van de kinderen. Alle kinderen binnen deze steekproef ontdekken hun eigen lichaam en dat van hun ouders of *siblings*, waarbij ook de genitalia worden onderzocht. Sommige kinderen tonen hun geslachtsdelen ook eens aan een ander kind. De meeste kinderen spelen verder graag met hun genitalia, sommigen veeleer vanuit automatisme tijdens het tv-kijken, anderen meer doelgericht, met lichamelijke tekenen van opwinding als gevolg. Een aantal kinderen speelt wel eens 'lichamelijke spelletjes', loopt verder graag in hun blootje rond, en geniet in het algemeen van kusjes en knuffels. Een minderheid binnen de steekproef is al verliefd geweest. Het gedrag gebeurt tot slot veeleer in periodes en vooral thuis, al zijn er ook kinderen die het gedrag overal stellen.

De tweede pijler is het klimaat ten opzichte van seksualiteit binnen het gezin. De moeders vinden het belangrijk om binnen het gezin rond seksualiteit en naaktheid een open klimaat te creëren, vaak omdat ze zelf tijdens het opgroeien een gebrek aan seksuele opvoeding of een taboe op seks of masturbatie hebben ervaren. Bij het gesprek over seks proberen moeders de dingen te benoemen zoals ze zijn, maar het plezierige aspect van seks wordt hierbij toch niet uitgelegd. Zoals uit eerdere literatuur al bleek, vinden moeders het verder makkelijker om het gesprek aan te gaan wanneer het kind zelf vragen stelt over seks.

De beleving van moeders rond het seksueel getint gedrag vormt de derde pijler. De moeders vragen zich af of het gedrag wel normaal is, of het seksueel is en hoe ze ermee moeten omgaan. Ze stellen zich de vraag wat ze als opvoeder al horen aan te leren rond sociale

normen over lichamelijkheid. Het gedrag komt voor velen erg onverwacht op die jonge leeftijd of in die intensiteit (bijv. eerder stimulatie dan verkennen). Daarnaast vinden de moeders het ongemakkelijk om te zien en zijn ze bang voor het oordeel van andere ouders of de maatschappij in zijn geheel. Meestal ervaren ze het gedrag wel als 'oké', zolang het beperkt blijft in intensiteit, thuis gebeurt, en alleen op zichzelf gericht is. Wanneer het met andere kinderen plaatsvindt, maken ouders zich al snel zorgen over of het gedrag wel voor beide partijen met toestemming plaatsvond. De moeders proberen zichzelf verder te sussen door er (voorzichtig) vanuit te gaan dat het tot de normale seksuele ontwikkeling behoort, en beschouwen kinderlijke seksualiteit nog als onschuldig. Dit leidt bij veel moeders tot tegenstrijdige gevoelens: ze weten ergens dat het normaal is en willen er geen taboe van maken, maar voelen zich er ongemakkelijk of beschaamd bij.

De vierde pijler omvatte de omgang met het gedrag. In het algemeen laten moeders hun kind gewoon doen wanneer het seksueel getint gedrag stelt. Ze begrenzen het gedrag enkel wanneer er een ander kind bij betrokken is of wanneer de context niet privé is – wanneer zij het met andere woorden als 'niet oké' ervaren. Moeders geven hierbij de boodschap dat het helemaal oké is dat ze met zichzelf spelen, maar dat dat wel iets is dat ze beter in privé doen, en trachten het gedrag zo veel mogelijk te normaliseren. Het eigen lichaam ontdekken, wordt verder als de privacy van het kind beschouwd, ze geven hier dan ook weinig verdere begeleiding in. Ze ondersteunen hun kind wel in weerbaarheid ontwikkelen en leren de grenzen van anderen te respecteren.

De vijfde pijler omvat het gevoel over de reactie. Meestal voelen de moeders zich goed bij de manier waarop ze op het seksueel getint gedrag van hun kind hebben gereageerd, net omdat ze ondanks hun eigen ongemakkelijkheid het gedrag niet hebben getaboeïseerd. Wanneer het gedrag met een ander kind of in een publieke situatie plaatsvindt, reageren moeders vaak wel strenger dan ze zouden willen. In het algemeen hebben de moeders vooral het gevoel dat ze maar wat doen en niet goed weten of ze juist gereageerd hebben. De zesde en laatste pijler betreft de ondersteuningsnoden. De ouders hebben in de eerste plaats nood aan informatie over de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen en normalisering van seksueel gedrag bij jonge kinderen in de maatschappij. Ze zien hierbij een belangrijke rol weggelegd voor Kind en Gezin, het CLB en de (sociale) media.

Noemenswaardige tekortkomingen aan dit onderzoek zijn dat de steekproef onvoldoende moeders van zonen bevatte en onvoldoende homogeen was voor wat het seksueel getint gedrag betreft. Vervolgonderzoek kan hierop inzetten en ook focussen op de beleving van

vaders. Op termijn kunnen er ten slotte richtlijnen worden uitgeschreven om kinderlijke seksualiteit op te nemen in de curricula van medewerkers van Kind en Gezin en het CLB en de seksuele ontwikkeling meer te integreren in de opvolging van jonge kinderen, opdat ouders de bevestiging krijgen dat het gedrag normaal is.

Referenties

- Attride-Stirling. (2001). Thematic networks: An analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385–405. <https://doi.org/10.1177/146879410100100307>
- Ballard, S. M., & Gross, K. H. (2009). Exploring Parental Perspectives on Parent-Child Sexual Communication. *American Journal of Sexuality Education*, 4(1), 40–57. <https://doi.org/10.1080/15546120902733141>
- Bancroft, J. (2006). Normal Sexual Development. In H. E. Barbaree & W. L. Marshall (Eds.), *The juvenile sex offender* (pp. 19–57). Guilford Press. Geraadpleegd via <https://psycnet.apa.org/record/2006-12464-002>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brilleslijper-Kater, S. N., & Baartman, H. E. M. (2000). What do young children know about sex? Research on the sexual knowledge of children between the ages of 2 and 6 years. *Child Abuse Review*, 9(3), 166–182. [https://doi.org/10.1002/1099-0852\(200005/06\)9:3%3C166::AID-CAR588%3E3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/1099-0852(200005/06)9:3%3C166::AID-CAR588%3E3.0.CO;2-3)
- Campbell, J., Quincy, C., Osserman, J., & Pedersen, O. K. (2013). Coding in-depth semistructured interviews. *Sociological Methods & Research*, 42(3), 294–320. <https://www.projectguru.in/what-are-the-stages-in-grounded-theory-analysis-for-qualitative-data/https://doi.org/10.1177/0049124113500475>
- Christensen, C., Wright, R., & Dunn, J. (2016). 'It's awkward stuff': conversations about sexuality with young children. *Child & Family Social Work*, 22(2), 711-720. <https://doi.org/10.1111/cfs.12287>
- Daly, K. J. (2007). Epistemological considerations in qualitative research. In *Qualitative methods for family studies & human development* (19-42). SAGE Publications, Inc. <https://dx.doi.org/10.4135/9781452224800.n2>
- Dodgson, J. E. (2019). Reflexivity in qualitative research. *Journal of Human Lactation*, 35(2), 220–222. <https://doi.org/10.1177/0890334419830990>
- Detavernier, B., De Beuckelar, M., De Sterck, S., Vanderstraete, I., & Van Looveren, A. (2013). *Doktertje spelen...? Over lichamelijkheid en seksualiteit bij jonge kinderen*. Uitgeverij Acco.

- De Graaf, H., & Enzlin, P. (2018). De Seksuele levensloop. In L. Gijs, L. Aerts, M. Dewitte, P. Enzlin, J. Georgiadis, B. Kreukels, & E. Meuleman (Reds.), *Leerboek seksuologie* (147-165). Bohn Stafleu van Loghum. https://doi.org/10.1007/978-90-368-1111-8_2
- Diiorio, C., Kelley, M., & Hockenberry-Eaton, M. (1999). Communication about sexual issues: mothers, fathers, and friends. *Journal of Adolescent Health, 24*(3), 181–189. [https://doi.org/10.1016/s1054-139x\(98\)00115-3](https://doi.org/10.1016/s1054-139x(98)00115-3)
- Diiorio, C., Pluhar, E., & Belcher (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980-2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children, 5*(3), 7-32. https://doi.org/10.1300/J129v05n03_02
- Elliott, R., Fischer, C. T., & Rennie, D. L. (1999). Evolving guidelines for publication of qualitative research studies in psychology and related fields. *British Journal of Clinical Psychology, 38*(3), 215–229. <https://doi.org/10.1348/014466599162782>
- Fleisher, D. R., & Morrison, A. (1990). Masturbation mimicking abdominal pain or seizures in young girls. *The Journal of Pediatrics, 116*(5), 810-814. [https://doi.org/10.1016/S0022-3476\(05\)82678-2](https://doi.org/10.1016/S0022-3476(05)82678-2)
- Fossey, E., Harvey, C., Mcdermott, F., & Davidson, L. (2002). Understanding and Evaluating Qualitative Research. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 36*(6), 717–732. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1614.2002.01100.x>
- Friedrich, W. N. (1993). Sexual victimization and sexual behavior in children: A review of recent literature. *Child Abuse & Neglect, 17*(1), 59–66. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(93\)90008-s](https://doi.org/10.1016/0145-2134(93)90008-s)
- Friedrich, W. N., Grambsch, P., Broughton, D., Kuiper, J., & Beilke, R. L. (1991). Normative Sexual Behavior in Children. *Pediatrics, 88*(3), 456–464. <https://doi.org/10.1542/peds.88.3.456>
- Friedrich, W. N., Fisher, J., Broughton, D., Houston, M., & Shafran, C. R. (1998). Normative Sexual Behavior in Children: A Contemporary Sample. *Pediatrics, 101*(4), e9. <https://doi.org/10.1542/peds.101.4.e9>
- Friedrich, W. N., Sandfort, T. G. M., Oostveen, J., & Cohen-Kettenis, P. T. (2000). Cultural Differences in Sexual Behavior: 2–6 Year Old Dutch and American Children. *Journal of Psychology & Human Sexuality, 12*(1–2), 117–129. https://doi.org/10.1300/j056v12n01_08

- Gagnon, J.H. (1985). Attitudes and responses of parents to pre-adolescent masturbation. *Archives of Sexual Behavior*, 14(5), 451-66. <https://doi.org/10.1007/BF01542005>
- Goode, S. D. (2011). Studies on Adult Sexual Contact with Children. *Paedophiles in Society*, 126–157. https://doi.org/10.1057/9780230306745_5
- Hall, L. (2003). "It was affecting the medical profession": The history of masturbatory insanity revisited. *Paedagogica Historica*, 39(6), 685–699. <https://doi.org/10.1080/0030923032000128854>
- Hawkes, G., & Egan, R. (2008). Developing the sexual child. *Journal of Historical Sociology*, 21(4), 443-465. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.2008.00345.x>
- Hoppenbrouwers, P. (2019, 18 april). *Seksualiteit in de middeleeuwen*. Geraadpleegd op 28 april 2022, van <https://isgiedenis.nl/longreads/seksualiteit-in-de-middeleeuwen>
- Howitt, D. (2016). *Introduction to Qualitative Research Methods in Psychology* (3de editie). Pearson Education.
- Jain, J. (2021, 25 augustus). *Death anniversary of Alfred Kinsey: 'Father of sexual revolution' who claimed babies have orgasms, child rape benefits victims*. OpIndia. Geraadpleegd op 7 mei 2022, van <https://www.opindia.com/2021/08/alfred-kinsey-reports-father-of-sexual-revolution-who-said-rape-benefits-children/>
- Jakobovits, A. A. (2001). Fetal penile erection. *Ultrasound in Obstetrics and Gynecology*, 18(4), 405. <https://doi.org/10.1046/j.0960-7692.2001.00477.x>
- Kendall-Tackett, K. A., Williams, L. M., & Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113(1), 164–180. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.1.164>
- Lamb, S., White, L., & Plocha, A. (2018). Are Children Sexual? In S. Lamb & J. Gilbert (Ed.), *The Cambridge Handbook of Sexual Development*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Livingston, S., Berman, W., & Pauli, L. L. (1975). Behavior: Masturbation simulating epilepsy. *Clinical Pediatrics*, 14(3), 232–234. <https://doi.org/10.1177/000992287501400310>
- Malterud, K. (2001). Qualitative research: Standards, challenges, and guidelines. *The Lancet*, 358, 483–488. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(01\)05627-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(01)05627-6)

- Martin, K. A., & Luke, K. (2010). Gender Differences in the ABC's of the Birds and the Bees: What Mothers Teach Young Children About Sexuality and Reproduction. *Sex Roles*, 62(3–4), 278–291. <https://doi.org/10.1007/s11199-009-9731-4>
- Martin, K. A., & Torres, J. M. C. (2013). Where did I come from? US parents' and preschool children's participation in sexual socialization. *Sexuality, Society and Learning*, 14(2), 174-190. <https://doi.org/10.1080/14681811.2013.856291>
- Martin, K., Verduzco Baker, L., Torres, J., & Luke, K. (2010). Privates, pee-pees, and coochies: Gender and genital labeling for/with young children. *Feminism & Psychology*, 21(3), 420–430. <https://doi.org/10.1177/0959353510384832>
- Martino, S. C., Elliott, M. N., Corona, R., Kanouse, D. E., & Schuster, M. A. (2008). Beyond the “Big Talk”: The Roles of Breadth and Repetition in Parent-Adolescent Communication About Sexual Topics. *Pediatrics*, 121(3), e612–e618. <https://doi.org/10.1542/peds.2007-2156>
- Martinson, F. M. (1976). Eroticism in infancy and childhood. *The Journal of Sex Research*, 12(4), 251–262. <https://doi.org/10.1080/00224497609550945>
- Mcleod, S. (2019, 18 juli). *Psychosexual Stages*. Simply Psychology. Geraadpleegd op 7 mei 2022, van <https://www.simplypsychology.org/psychosexual.html#:~:text=Freud%20proposed%20that%20personality%20development,different%20parts%20of%20the%20body.>
- Nechay, A. (2015). Infantile masturbation/gratification. *Journal of Pediatric Neurology*, 8(1), 31. <https://doi.org/10.3233/jpn-2010-0343>
- Oostveen, J. M. E., Meulmeester, J. F., & Cohen-Kettenis, P. T. (1994). Seksueel gedrag van kleuters. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 138(44), pp. 2200-2204. Geraadpleegd van <https://www.ntvg.nl/artikelen/seksueel-gedrag-van-kleuters>
- Rademakers, J., Laan, M., & Straver, C. J. (2000). Studying Children's Sexuality from the Child's Perspective. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12(1–2), 49–60. https://doi.org/10.1300/j056v12n01_04
- Robinson, K. H., Smith, E., & Davies, C. (2017). Responsibilities, tensions and ways forward: parents' perspectives on children's sexuality education. *Sex Education*, 17(3), 333–347. <https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1301904>

- Rochat, P. (1989). Object manipulation and exploration in 2- to 5-month-old infants. *Developmental Psychology*, 25(6), 871–884. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.6.871>
- Roos, M. H., & De Graaf, H. (2014). Seksueel getint gedrag van twee- tot twaalfjarigen. *Kind en Adolescent*, 35, 223-238. <https://doi.org/10.1007/s12453-014-0060-1>
- Rosenfeld, A., Bailey, R., Siegel, B., & Bailey, G. (1986). Determining Incestuous Contact between Parent and Child: Frequency of Children Touching Parents' Genitals in a Nonclinical Population. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 25(4), 481–484. [https://doi.org/10.1016/s0002-7138\(10\)60005-2](https://doi.org/10.1016/s0002-7138(10)60005-2)
- Sauerteig, L. D. H. (2012). Loss of innocence: Albert Moll, Sigmund Freud and the invention of childhood sexuality around 1900. *Medical History*, 56(2), 156–183. <https://doi.org/10.1017/mdh.2011.31>
- Schoeters, S. & Keyaert, R. (2023, 29 maart). Sarah Mouhamou [TV-show]. De Wonderjaren. Brussel, België: VRT
- Schuurke, B. (2000). Young Children's Curiosity About Other People's Genitals. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12(1–2), 27–48. https://doi.org/10.1300/j056v12n01_03
- Solberg, M. (2000). An Unmanly Vice: Self-Pollution, Anxiety, and the Body in the Eighteenth Century. *Social History of Medicine*, 13(1), 1–22. <https://doi.org/10.1093/shm/13.1.1>
- Starks, H., Trinidad, S. B. (2007). Choose your method: A comparison of phenomenology, discourse analysis, and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 17, pp. 1372–1380. doi: 10.1177/1049732307307031
- Stone, N., Ingham, R., & Gibbins, K. (2012). 'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children. *Sexuality, Society and Learning*, 13(2), 228-240. <https://doi.org/10.1080/14681811.2012.737776>
- Turnbull, T., Van Wersch, A., & Van Schaik, P. (2008). A review of parental involvement in sex education: The role for effective communication in British families. *Health Education Journal*, 67(3), 182–195. <https://doi.org/10.1177/0017896908094636>
- Van Driel, M., Gijs, L., Laan, E., & van Lankveld, J. (2018). Geschiedenis van de seksuologie: Paradigma's, thema's en debatten. In L. Gijs, L. Aerts, M. Dewitte, P.

- Enzlin, J. Georgiadis, B. Kreukels, & E. Meuleman (Reds.), *Leerboek seksuologie* (15-36). Bohn Stafleu van Loghum. https://doi.org/10.1007/978-90-368-1111-8_2
- Volbert, R. (2000). Sexual Knowledge of Preschool Children. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12(1–2), 5–26. https://doi.org/10.1300/j056v12n01_02
- Wulff, C. H., Ostergaard, J. R., & Storm, K. (1992). Epileptic fits or infantile masturbation? *Seizure*, 1(3), 199-201. [https://doi.org/10.1016/1059-1311\(92\)90026-W](https://doi.org/10.1016/1059-1311(92)90026-W)
- Yoshida, S., & Funato, H. (2021). Physical contact in parent-infant relationship and its effect on fostering a feeling of safety. *iScience*, 24(7), 102721. <https://doi.org/10.1016/j.isci.2021.102721>
- Zwiep, C. (2012). *Seksuele ontwikkeling: Methodiek voor pedagogische begeleiders in de kinderopvang en in het basisonderwijs*. Uitgeverij SWP.

